

MILANSKI

STRATEGIJA
I TAKTIKA
TERITORIJALNE
ODBRADE

VOJNA BIBLIOTEKA

INOSTRANI PISCI

KNJIGA OSAMDESET PRVA

UREĐIVAČKI ODBOR

general-pukovnik Srećko MANOLA, general-pukovnik u penziji Božo LAZAREVIĆ,
general-potpukovnik Boško ĐURIČKOVIĆ, viceadmiral Bogdan PECOTIĆ, general-
-potpukovnik Mirko BULOVIĆ, general-potpukovnik u penziji Vekoslav KOLB,
general-major avijacije Nikola LEKIC, vazduhoplovnotehnički pukovnik Miroslav
BORAS, tehnički pukovnik Mihajlo KOKOLJEVIĆ, dipl. inž., pešadijski pukovnik
Milan GLUMAC, pešadijski pukovnik Zdravko ĐUKOVIĆ (odgovorni urednik)

UREĐNIK
potpukovnik BORO PEJCINOVIC

VOJNOIZDAVACKI ZAVOD
B E O G R A D
1969.

MIHALSKI

STRATEGIJA
i TAKTIKA
TERITORIJALNE
ODBRAANE

Preveo sa poljskog

General-major u penziji dr PETAR KLEUT

NASLOV DELA U ORIGINALU

HENRYK MICHALSKI

**STRATEGIA
I TAKTYKA OBRONY
TERYTORIUM KRAJU**

Wydawnictwo Ministerstwa obrony narodowej

SADRŽAJ

NAPOMENE REDAKCIJE	— — — — —	7
PREDGOVOR	— — — — —	9
OD AUTORA	— — — — —	15
I — KROZ ISTORIJU DO 1945. GODINE	— — — — —	19
Protivvazdušna odbrana — teorije i stvarnost	— — — — —	22
Unutrašnja odbrana?... Sporedna briga	— — — — —	31
II — SUMORNE IMPLIKACIJE POJAVE NOVIH ORUŽJA	— — — — —	45
Glavobolje s doktrinama	— — — — —	47
Apsolutni rat — cilj i metode	— — — — —	55
Spoljni i unutrašnji front	— — — — —	63
U istočnoevropskim uslovima	— — — — —	69
III — TERITORIJALNA ODBRANA (TOR)U STRUKTURI ODBRANE ZEMLJE	— — — — —	73
Zajedničko suprotstavljanje agresiji	— — — — —	73
Vojno ustrojstvo zemlje	— — — — —	76
Strategijske raketne snage	— — — — —	84
Uloga oružanih snaga	— — — — —	88
IV — FUNKCIJE TERITORIJALNE ODBRANE ZEMLJE	— — — — —	93
Novi zadaci teritorijalne odbrane	— — — — —	93
Sprečavanje agresije	— — — — —	100
Odolevanje prvom udaru	— — — — —	104
Kojem delu snaga dati prioritet — operativnom ili teritorijalnom?	— — — — —	108
Suština TOZ i problem njene aktivnosti	— — — — —	111
V — MONOLITNI ILI FUNKCIONALNI SISTEM	— — — — —	118
Struktura snaga teritorijalne odbrane	— — — — —	118
Opseg operativne integracije	— — — — —	135
Koncepcija rukovođenja	— — — — —	147
Decentralizacija — regionalni organi odbrane	— — — — —	155
VI — SAVREMENA PROTIVVAZDUŠNA ODBRANA I NJENE PERSPEKТИVE	— — — — —	163
Sve veći značaj	— — — — —	165
Spremnost za odbijanje prvog udara	— — — — —	170
Sistem aktivnih sredstava borbe	— — — — —	174

A. Protivavionska odbrana	— — — — —	175
B. Protivraketna odbrana	— — — — —	180
Faktori vreme i prostor	— — — — —	186
Kosmos — eventualno bojno polje	— — — — —	194
VII — SISTEM TERITORIJALNE KOPNENE ODBRANE	— — — — —	207
Desanti i diverzije — opasnost broj 2	— — — — —	209
Organizacijske koncepcije	— — — — —	216
Manevarske jedinice opšte namene	— — — — —	223
Jedinice lokalne teritorijalne namene	— — — — —	227
Administrativno — vojna podela	— — — — —	233
Jedinstveni ili podeljeni sistem komandovanja	— — — — —	240
VIII — CIVILNA ODBRANA U SISTEMU TERITORIJALNE ODBRANE ZEMLJE	— — — — —	245
Cilj i zadaci civilne odbrane	— — — — —	246
Snage i sredstva	— — — — —	252
A. Lokalni odredi samoodbrane	— — — — —	254
B. Opšta samoodbrana stanovništva	— — — — —	263
C. Snage van mesta stanovanja za intervencije	— — — — —	266
Operativne i odlučne akcije vojnih jedinica	— — — — —	272
Rukovodenje i sadejstvo	— — — — —	275
IX — SPREMNOST TERITORIJALNE ODBRANE POZADINE DA ODBIJE AGRESIJU	— — — — —	281
Tehničko sredstvo	— — — — —	284
Privremeno odbrambena mobilizacija	— — — — —	290
A. Gotovost i pripremljenost privrede	— — — — —	290
B. Stvaranje materijalnih rezervi	— — — — —	294
Sanitetske pripreme	— — — — —	298
Psihološke pripreme naroda	— — — — —	299
Tehnika i doktrina	— — — — —	304
Naučna istraživanja. Obuka	— — — — —	310
X — PRVI DANI RATA	— — — — —	317
Likvidacija posledica nuklearnog napada	— — — — —	318
Borba protiv desanata	— — — — —	329
Borba protiv diverzija	— — — — —	338
Civilna evakuacija	— — — — —	345
A. Evakuacija u vezi sa odstupanjem na frontu	— — — — —	345
B. Evakuacija radi dekoncentracije (disperzija)	— — — — —	353
IX — POGLEDAMO LI U BUDUCNOST	— — — — —	362
Zaključak	— — — — —	336
Bibliografija	— — — — —	379

NAPOMENE REDAKCIJE

U ovoj knjizi izneti su aktuelni problemi, a pre svega zadaci i organizacija teritorijalne odbrane u raznim zemljama, posebno u Poljskoj. U njoj su istaknute postojeće tendencije, a i potreba jačeg povezivanja civilne odbrane sa oružanim snagama i njene što jače militarizacije, uz istovremeno očuvanje rukovodeće uloge civilnih organa u onim oblastima gde je to neophodno, kao i civilnog karaktera određenih organizacija. Na relativno malo stranica i na informativan način u knjizi su izložene potrebe i mogućnosti povezivanja protivvazdušne, protivraketne, kopnene teritorijalne odbrane, oružanih organa, privrednih i drugih organizacija i civilne zaštite u jedinstven sistem, uz uključivanje sveg odraslog stanovništva ne samo u sprovodenju mera zaštite i akcija spasavanja, nego i u oružanu borbu. Posebno je istaknut značaj dobro organizovane teritorijalne odbrane kao faktora odvraćanja (zastrašivanja) potencijalnog neprijatelja od agresije.

Iako autor polazi od blokovske orientacije i tesnog povezivanja teritorijalne odbrane sa odgovarajućim organima i organizacijama koalicije, izvesne postavke predloženog sistema mogu se uz odgovarajuće prilagođavanje — primeniti i u zemljama van blokova. Stoga ova knjiga može korisno poslužiti starešinama JNA, službenicima organa civilne odbrane i svim građanima koji učestvuju u pripremama zemlje za odbranu.

PREDGOVOR

Sve potpunija i dublja procena posledica upotrebe raketno-nuklearnog oružja dovela je do radikalnih promena u načinu mišljenja vojnih teoretičara i praktičara. Niz strategijskih i taktičkih načela ratovanja podvrgnut je temeljitoj reviziji. U toku su stalne organizacijske promene u armijama, a menja se i način rukovođenja jedinicama na bojnom polju.

Među tim promenama najistaknutije mesto zauzima nov pogled na problem *pozadine vlastitih jedinica koje se bore* — na pitanje *vlastite državne teritorije*. Nije više dovoljno da se ta teritorija posmatra jedino kao baza sa koje se jedinice na frontu snabdevaju svime što im je potrebno za izvršavanje borbenih zadataka: idejama, životom snagom, opremom i hranom. U njoj treba videti i vrlo važno polje borbe koja nije lakša od borbe na frontu — u kojoj se radi o tome da se izdrže i preodole neprijateljevi udari, zadavani pomoću najnovijih sredstava i usmereni protiv najosetljivijih mesta društvenog i državnog organizma. Polazeći od toga stanovišta, izdržljivost pozadine, shvaćena široko kao izdržljivost ideoološke, političke, društvene i ekonomске (proizvodne) strukture zemlje, mora danas da predstavlja osnovu svih priprema za odbranu zemlje. Već je danas, naime, jasno da ne postoji nikakva mogućnost da se potpuno izbegnu raketno-nuklearni udari, već da može biti govora jedino o otklanjanju posledica tih udara psiholoških i materijalnih. Jedan od osnovnih zakona ratovanja: brzo prenošenje borbenih dejstava na teritoriju neprijatelja i na taj način pomeranje ratnog poprišta što dalje od svoje zemlje, ostaje sada samo delimično na snazi i načelno se odnosi

uglavnom na dejstva kopnenih jedinica. Funtcionisanje raketnog oružja strategiskog i globalnog dometa, tog najokrutnijeg oružja koje nanosi najveća uništavanja, nalazi se u velikoj meri izvan uticaja toga zakona, čak i pri brzom i poražavajućem uzvratnom udaru.

Potpuno je, dakle, opravdano da se vlastite mogućnosti odbrane podvrgnu vrlo brižljivom razmatranju. Preispitivanje mnogih pojmove koji naizgled imaju trajnu vrednost, a odnose se na metode i načine vođenja savremenog rata, traje i sigurno će još dugo trajati, podsticano i požurivano daljim brzim razvojem sredstava za masovno uništavanje.

Za sada se ne može predviđeti da li će se vlastita zemlja moći sačuvati od posledica rata na taj način što bi se rat brzo prebacio na teritoriju protivnika. Treba voditi računa o tome kakve će posledice izazvati dejstva protivnika, pa osigurati da te posledice budu otklonjene u mogućnoj meri.

Takvo stanje stvari nameće nužnost ne samo da se nanovo razmotri cela koncepcija odbrane svake zemlje, nego da se također posvete znatne snage i sredstva, da se poveća otpornost stanovništva, proizvodnih preduzeća, transporta, veza i drugih elemenata savremenog društva od totalnog uništenja i potpune paralize, ne samo u interesu jedinica koje se bore na frontu, nego i radi izbegavanja biološkog istrebljenja naroda.

Upravo u takvoj situaciji nikao je pojam »teritorijalna odbrana zemlje«, shvaćen doslovno, a ne samo kao definisanje nove vrste ratnih mera koje se razlikuju od drugih, dosadašnjih i općenito poznatih.

Razmatranja ove problematike sada je u punom toku. Važan i nov prilog ovim razmatranjima jeste i delo: »Strategija i taktika teritorijalne odbrane zemlje«. Mada je ovaj problem još relativno nov, već se mogu formulisati izvesna uopštavanja, ukazati na njegove osnovne konture, bez bojazni da će se pri tome učiniti značajnije pogreške. Eto, npr., sve više isčezava tradicionalna podela stanovništva ratujuće države na vojnike koji s oružjem u ruci izvršavaju borbene zadatke na frontu i na stanovnike u pozadini koji produžavaju u bilo kome stepenu (mada u uslovima znatno težim nego za vreme mira)

predratni način društvenog života, samo prilagođen ratnim potrebama.

S obzirom na to što savremeni rat može biti sveobuhvaćan, stanovnici u pozadini moraće prihvatići nove zadatke, postaće također vojnici koji će se s oružjem u ruci ili, pak, opremljeni odgovarajućim uređajima, suprotstaviti životom neprijatelju ili njegovim *dalekometnim smrtonosnim oružjima*. Istovremeno oni će po svaku cenu morati da neprekidno održavaju osnovne procese društvenog života, a pre svega najvažniji među njima: proizvodnju materijalnih dobara u meri koja je neophodna za potrebe bojnog polja i održavanje celog naroda u životu.

U tome području narod već ima izvesna iskustva. Za vreme drugog svetskog rata, s obe strane fronta stanovništvo pojedinih pokrajina, pa i celi narodi, čak i u dubokoj pozadini, bili su pokretani u aktivna borbena dejstva, naročito u ona koja su imala odbrambeni karakter. To je bila posledica kako ogromnog porasta uloge i značaja vazdušnih i vazdušnodesantnih snaga, tako i velike brzine i manevarskog karaktera dejstava na kopnju.

Budući rat biće bez sumnje još kategoričniji, pa će zaista biti teško, ne samo narodu u celini, odnosno pojedinim društvenim slojevima, nego i svakom pojedinom čoveku — građaninu, da ostane pošteđen i da se skloni ispred udara direktnih ratnih dejstava. Iz svega toga može se sa sigurnošću izvući načelni zaključak: *neophodno je da cela zemlja i sve stanovništvo budu obuhvaćeni odbrambenim pripremama, koje će obuhvatiti kako usposobnost za borbu na frontu, tako i za odbranu teritorije svoje zemlje, a pri tome istovremeno da održava funkcionisanje svih osnovnih društvenih i državnih službi.*

To je krupan zadatak koji će se moći izvršiti samo ako bude angažovan *ceo narod*, te ako *državna inicijativa i sredstva budu dopunjeni širokom narodnom inicijativom i ličnim sredstvima*. Skupnim usaglašenim naporom savremeno društvo mora pripremiti (smišljeno i bez žurbe) za odbranu sela, gradiće, gradove, preduzeća, sredstva za saobraćaj i veze, da bi neprijatelju bio sprečen ulaz u njih, bilo da je došao kopnenim putem, pojavio se

s mora ili iz vazduha, te da bi se smanjile posledice dejstva njegovih dalekometnih nuklearnih sredstava.

Novi problemi traže novu organizaciju. Očigledno je da organizacija teritorijalne odbrane zemlje, a naročito onih ustanova kojima je to neposredan zadatak, mora biti jednostavna, laka za upoznavanje i elastična. Osnovne jedinice, ustanove i uređaji (jedinice za samoodbranu, protivpožarne, za raščišćavanje, sanitарне itd.) biće sigurno *stalne, vezane za određeni teren i objekte*. One će biti sastavljene od *vrlo pokretljivih snaga* i rukovođene preko više stepena komandovanja sve do centralnog opštetezemaljskog štaba. Dobre veze, pravilno uzajamno obaveštavanje *po vertikali i prema susedima*, pravilno sadejstvo u oba pomenuta pravca, spadaju među najvažnije uslove za uspešno dejstvo teritorijalne odbrane zemlje.

Mada je obimnost materijalnih priprema vrlo velika, a uspešnost TOZ (teritorijalne odbrane zemlje) u velikoj meri zavisna od njih, ipak prvenstvo treba dati *ideološkim, političkim i moralnim pripremama celog naroda* da se suoči s okrutnostima savremenog rata. I prvi i drugi zadatak su za našu zemlju jasni i očigledni: socijalistička ideologija u *samoj suštini je miroljubiva*, pa zato govorimo isključivo o odbrambenom ratu o suprotstavljanju agresiji, a politika naše države potpuno se poklapa s ideološkom osnovicom. U tome je već i *zaloga velike moralne snage* koja pokreće *moćnu polugu ljudskog delovanja — patriotizam*. Odbrana otadžbine u našoj zemlji je geslo koje će najuspešnije mobilisati ceo narod za istrajnju junačku borbu. Na toj osnovi može i treba stanovništvo da se priprema za zadatke koji ga čekaju u času izbijanja nuklearnog sudara, ukazujući pre svega na objektivne mogućnosti da se sačuva od uništenja. Istina je, naime, da je *adekvatno organizovana, dobro opremljena i pravilno upotrebljena teritorijalna odbrana zemlje u stanju da sačuva zemlju i narod od deorganizacije i uništenja*.

Sasvim je sigurno da postoji goruća potreba za širokim sveopštim obučavanjem stanovništva za obavljanje zadataka koji ga čekaju u savremenom ratu, a pre svega u domenu samoodbrane. Zato treba da se složimo s autom koji pri kraju svoga dela kaže između ostalog: »Po-

trebno je uvesti obavezni program obuke civilne odbrane u zaštitu od oružja za masovno razaranje, upoznavanje s oblicima neprijateljevog dejstvovanja u našoj pozadini, kao i sa delatnošću teritorijalnih jedinica i organizacijom samoodbrane» (str. 436—437).

Temeljito i svestrano obraditi strategiju i taktiku teritorijalne odbrane zemlje — to je važna stvar. Sigurno je da će ovo delo živo zainteresovati mnoge vojne i civilne stručnjake za pitanja armije i rata. Treba, dakle, očekivati sve novije i sve prihvatljivije predloge u tome području. Isto tako, po našem mišljenju, *problem kako da ideje o TOZ dospeju do svakog građanina, do svih predela i svakog kutka zemlje, treba staviti na prvo mesto*. Nema sumnje da je tu potrebno smelo i odlučno delovati, jer se jedino tako mogu postići pozitivni rezultati za relativno kratko vreme.

General armije

ZIGMUNT DUŠINJSKI

OD AUTORA

Izvesne teme u vojnoj teoriji podložne su modi, kao, npr. ples ili kroj kupaćeg kostima u svakodnevnom životu društva. Pedesetih godina je vladala moda pokretne odbrane: da je neophodna, da u statičnu odbranu unosi elemente pokreta i manevra. Zatim se pokazalo da to i nije neko veliko otkriće, jer i u svim drugim vrstama dejstava treba voditi računa o kombinacijama nuklearne vatre i pokreta, pa smo zato prešli preko toga na sledeću tačku dnevnog reda.

Danas je pokretna odbrana običan pojam, lišen sjaja »novosti«. Sada se pokreće problematika teritorijalne odbrane zemlje, zavladala je moda unutrašnjeg fronta, poraslo interesovanje za neregularan rat. Ova zainteresiranost sigurno nije slučajna. Rasprostranjeno je mišljenje da će već u prvim minutima eventualnog nuklearnog rata raketni udari, akcije vazdušnodesantnih jedinica i diverzantskih grupa stvoriti u pozadini širok unutrašnji front, u kome će učestvovati ne samo oružane snage, nego u istoj meri neposredno ceo narod. Iz te činjenice rađaju se novi vrlo složeni i bitni problemi odbrane pozadine, organizacijske i tehničke prirode, koje već sada treba rešavati da bi se zemlja sačuvala od eventualnosti potpunog uništenja.

Nove funkcije unutrašnjeg sistema odbrane i njegova aktivna uloga u oružanoj borbi postavljaju, pred vojnu nauku također mnoge druge doktrinarne probleme koje treba rešiti. Kako se uspešno boriti protiv neprijateljevih raketnih i desantnih napada? Šta je neophodno poduzeti za odbranu ekonomike i civilnog stanovništva, za uspešnu likvidaciju posledica nuklearnog napada? Na koji se na-

čin suprotstaviti pokušajima diverzantsko-psihološke infiltracije potencijalnog protivnika? Kako da se u zemlji racionalno raspodele vojni efekti? Ovi problemi, pored ostalih i zajedno sa drugim teoretskim pretpostavkama savremene odbrane zemlje, predmet su intenzivnih studija kako naučnih centara tako i generalstabova raznih zemalja.

Sigurno je potrebno ove teme brižljivo razmotriti, uopćiti postojeća makar i skromna iskustva i proučiti najvažnije među njima u svetu njihove uzajamne zavisnosti, što je i cilj ove knjige. Autor je nastojao da to ne bude samo suho referisanje, nego i pokušaj zacrtavanja izvesnih koncepcija o kojima postoje ponekad i različita gledišta. Ipak je to u celini informativno — refleksivni materijal koji u isti mah predstavlja sintetični pregled problema strategije teritorijalne odbrane zemlje i taktike njenih vojnih i civilnih snaga. Naročita pažnja obraćena je organizacijskoj strukturi i sistemu, po kome snage teritorijalne odbrane izvode dejstva, zato što razumevanje ovoga, s obzirom na razlike i specifičnosti u poređenju s operativnim jedinicama, pričinjava možda najviše teškoća. Knjizi nije toliko cilj da pruži rešenja, koliko da ukaže čitaocu na široku škalu problema odbrane iza linije fronta, da ga upozna s aktuelnim razmišljanjima o načinu njihovog rešavanja, ograničavajući se silom priroda na bliže prikazivanje samo jednog od tih pravaca i ističući najprihvatljivije hipoteze, za čiju je potvrdu ipak potrebno prikupiti još mnogo dopunskih fakata. Taj se prosek upravo razvija. Mnoge diskusije i rasprave omogućice bez sumnje da se dublje pronikne u problematiku teritorijalne odbrane zemlje koja ovog časa u dosta država — kako u pogledu strukture i odgovarajuće teorijske problematike, tako i u pogledu doktrine — nije još do kraja razrađena.

Domet ovog rada svakako je ograničen. Razmatranja se odnose samo na nekoliko najbližih godina. Savremena tehnika i doktrina razvijaju se vrtoglavom brzinom, pa se može desiti da se mnoga ovde iznesena mišljenja pokazu zastarelim, čak i u bliskoj budućnosti.

Koristim se prilikom da ovim putem posebno zahvalim generalu armije Zigmuntu Dušinjskom, zbog pokazanog živog interesovanja za ovu knjigu, kao i za dragocena mišljenja i sugestije kojima sam se u ovom radu koristio. Zahvaljujem također general-potpukovniku Tadeušu Tučapskom, kao i general-majoru dr Frančisku Skibinjskom, general-majoru Tadeušu Hupalovskom i pukovniku Marjanu Pajkjeviću za mnoge pronicljive i kritičke primedbe date u recenzijama, kao i za ispravke na marginama rukopisa koje su mi pomogle da svestranije sagledam razne probleme savremene odbrane zemlje.

H. M.

I — KROZ ISTORIJU DO 1945. GODINE

Istorija nije dosad utvrdila tačan datum rođenja teritorijalne odbrane zemlje¹⁾). Ipak je sigurno da ona nije sasvim nova pojava u oružanim sukobima. Ona ima svoju istoriju, a njene elemente srećemo u mnogim ranijim ratovima, mada se u savremenom značenju te reči pojavljuje tek u drugom svetskom ratu.

U kampanjama do 1914. god. duboka pozadina zemlje nalazila se faktički izvan orbite glavnih ratnih zbivanja. Kako za vreme Napoleona, u ratovima koje je vodio, tako i za vreme pruskog feldmaršala Moltkea u kampanji protiv Austrije 1866. godine, ili u francusko-pruskom ratu 1870—1871. godine, ona je predstavljala periferno prostoranstvo ratišta, jer se rat odvijao na ograničenim prigraničnim prostorima. Mada su u tome periodu ratna dejstva često izvođena u dubini vlastite teritorije, ipak je do toga po pravilu dolazilo posle razbijanja jednog dela ili svih oružanih snaga, najčešće kao završni čin rata koji je obično prethodio kapitulaciji. Granice poprišta ratnih dejstava, na kopnu ili vodi, na kojima su se operacije neposredno odvijale, određivane su zavisno od ratnih ciljeva i planova, kao i od maksimalnog dometa vatrenih sredstava i mogućnosti razaranja objekata na datom vojništu. Nepotrebne su bile posebne jedinice za odbranu centralnih rejona zemlje.

Međutim, već u periodu između prvog i drugog svetskog rata, zbog brzog razvoja vazduhoplovstva i vazdu-

¹⁾ U ovoj raspravi teritorijalna odbrana zemlje shvaćena je kao sistem snaga i sredstava u koji ulaze: protivvazdušna, kopnena i civilna odbrana. Objasnjenje vidi u gl. IV i V ove knjige.

šnodesantnih jedinica, u nekoliko evropskih zemalja počele su prve pripreme za odbranu državne teritorije, naročito od napada iz vazduha²). Dobro je bio razrađen sistem teritorijalne protivavionske odbrane, tzv. pasivne PAO. U Poljskoj je, pored toga, postojala Liga za protivvazdušnu i protivhemijsku odbranu. U Sovjetskom Savezu je živu delatnost u domenu obučavanja naroda za odbranu vršio »Osoaviahim«³). Slične poluvojne organizacije stvarane su i u drugim zemljama. U to vreme pojavilo se mnoštvo raznih teorija o prebacivanju tereta oružane borbe s fronta na pozadinu i zahtevalo se neodložno povećavanje budžetskih izdataka za potrebe prema teritorije zemlje za rat⁴). U Poljskoj je nekoliko teza iz tog područja objavio među ostalima i general Vl. Sikorski, u knjizi »Budući rat« (izd. 1934). U hitlerovskoj Nemačkoj razrađena su načela upotrebe vazdušno-desantnih i diverzantskih grupa, kao i »pete kolone« na teritoriji napadnutih zemalja⁵). Vazduhoplovne jedinice obučavane su za napade na pozadinu, sejanje panike, teroristička bombardovanja i ubijanja civilnog stanovništva.

²) Tako je, npr., u Poljskoj 1936. god. stvoren Državni inspektorat za protivvazdušnu odbranu, Komandni centar PVO, na čijem se čelu nalazio general Zajonc. Opširnije o tome vidi: E. Kozłowski, »Poljska vojska« (Wojsko Polskie), Varšava, 1964. str. 248—270.

³) Sovjetska skraćenica za masovnu dobrovoljnu organizaciju građana SSSR-a, postojala od 1927. do 1948. Imala zadatak da pomaže Armiji u vojnoj obuci i vaspitavanju građana u dužni sovjetskog patriotizma. (»Enciklopedijski rečnik: Velika sovjetska enciklopedija str. 570, tom 2, izdanje 1954. g., pr. redakcije.)

⁴) Porast uloge pozadine uočio je i veliki teoretičar sovjetske armije Mihail Frunze. Vidi M. Frunze, »Dziela wybrane« (Izabrana dela), Varšava 1953. g. str. 267—270. O totalnom karakteru budućih oružanih sukoba pisao je također 1935. god. general E. Ludendorf u knjizi (Wojna totalna) »Totalni rat« (izd. u Varšavi 1959. god.).

⁵) Pred drugi svetski rat Nemci su raspolagali sa 7 streljačkih padobranksih divizija, a neposredno pred rat još 22 divizije su reorganizovane na vazdušnodesantnu formaciju. U kampanji protiv Poljske, 1939. godine, 7. divizija, kojom je komandovao Trettner (sada general i generalni inspektor Bundesvera!), bila je upotrebljena za diverzantske akcije, pored ostalog u rejonu Bidgošća, u Šleziji (Bielsko Biala), kao i u okolini Skjernjevica. Padobranksko-diverzantske hitlerovske grupe sadejstvovalle su s borbenim grupama »pete kolone« kojom je upravljaо Himler. Kad je rat počeo stvarane su nove diverzantske grupe i odelje-

štva, dezorganizovanje administrativno-političkog i pribrednog života⁵). U odbrambenim planovima vojna rukovodstva su računala s mogućnošću vazdušnih i diverzantskih udara protiv komunikacijske mreže, (tog »mosta za front«) i uticaja tih udara na tok operacija. Ductova teorija postajala je sve popularnija.

Strategijski značaj duboke pozadine, kao zone komunikacija za operativna prebacivanja i neposredno snabdevanje fronta materijalnim potrebama odrazio se na poduzimanje novih mera u nekim armijama. Te su mere u Nemačkoj i Francuskoj, npr., doveli do toga da je za teritorijalnu odbranu angažovano gotovo 5 procenata svih oružanih snaga, ne računajući jedinice teritorijalne protivvazdušne odbrane. Još pre početka oružanog sukoba formirani su specijalni odredi za zaštitu transporta, obezbeđivanje komunikacijskih linija, vojnih objekata i baza. S tim snagama sadejstvovali su mnogi odredi policije i bezbednosti. U Velikoj Britaniji, pored već postojeće teritorijalne armije, stvorene za neposrednu odbranu britanskih otoka, formirane su 1939. god. tzv. »čete narodne odbrane«, namenjene za odbranu aerodroma, mostova, brodogradilišta i drugih objekata, koji su s vojnog i ekonomskog gledišta bili važni.

Protivvazdušna, civilna i protivpartizanska odbrana (pred drugi svetski rat od drugorazrednog značaja) postale su do kraja rata jedan od strategijskih elemenata koji je sve neposrednije uticao na razvoj ratnih dejstava. Još u prvoj fazi rata Velika Britanija i zatim hitlerovska Nemačka počele su sistematski pojačavati snage protivvazdušne odbrane i izgrađivati širok sistem odbrane pozadine. U kasnijem periodu u tim državama, naročito u Nemačkoj, srećemo se s razvijenom strukturu teritori-

nja, od kojih je 1943. godine formirana 800. divizija »Brandenburg« za specijalne zadatke. Te su jedinice bile široko korištene za diverzantsko-sabotažne akcije na Zapadu, kao i na sovjetsko-nemačkom frontu. Vidi R. B. von Watzdorf, A. Charisius i dr. »Die faschistische Sondereinheit Brandenburg«, (Fašistička specijalna jedinica Brandenburg) Zb., V 800, Berlin, 1961.

⁵) Hitlerovsku doktrinu »demoralizacije i dezorganizacije« protivnikove pozadine detaljno je opisao B. H. Lidel Hart u knjizi (Strategia. Działania posrednie) »Strategija. Posredna dejstva«, Varšava, 1959. str. 253—272.

jalne odbrane. Povećani nemački gubici u pozadini, kako u ljudstvu i privredi, tako i u pogledu vojnih objekata, do kojih je došlo zbog pojačanog savezničkog strategijskog bombardovanja, bili su sve osetniji. To je primoralo nemačko rukovodstvo da organizuje jaku protivvazdušnu teritorijalnu odbranu, te da za njene potrebe izdvoji velike količine protivavionske artiljerije i lovačke avijacije, kao i da organizuje vrlo razvijenu civilnu odbranu.

Protivvazdušna odbrana — teorije i stvarnost

Vrlo razvijena vazduhoplovna industrija kojom su raspolagale zaraćene koalicije omogućila je da se vazduhoplovne snage široko iskoriste ne samo za podršku jedinica na vojištu, nego i za samostalne operacije, da bi se uništio neprijateljev ekonomski potencijal. Vazdušne operacije protiv pozadine izvođene su po jedinstvenom planu uz učešće jedne ili nekoliko vazduhoplovnih armija⁶⁾.

Upotreba vazduhoplovnih snaga, a u završnoj fazi rata još i bespilotnih borbenih letelica, znatno je proširila granice vojišta. Pored oružanih snaga sada su se kao objekti udara iz vazduha pojavili novi ciljevi, raspoređeni u dubokoj pozadini zemlje: industrijski i upravno-politički centri, komunikacijska mreža i transportna sredstva. Brojevi dati u tabeli broj 1 svedoče o tome da čak i za vreme ofanzive zapadnih saveznika 1944—1945. godine, kada su naročito pojačana dejstva avijacije protiv žive sile, dve trećine ukupne tonaže bombi bačeno je na pozadinu protivnika. »Gotovo svi veći gradovi u zemljama evropskog kontinenta, izuzimajući mali broj neutralnih država, pretrpeli su manja ili veća bombardova-

⁶⁾ Za vreme vazdušne operacije »Clarion« u 1944. god. čiji je cilj bio da se uništi nemačka železnička mreža, savezničko vazduhoplovstvo izvršilo je oko 30.000 aviopoleta. Operacija je trajala dva meseca, izvođena je na frontu 350—400 km i u dubini oko 500 km. U naletima na važne objekte ucestovalo je po 500—1000 i više aviona. Vidi: B. Zabjelok — L. Križanovski, »K voprosu o teorii operativnovo iskustva vojsk protivvazdušnoj oboroni strani«, (Prilog teoriji operativne veštine jedinica PVO zemlje). »Vojenaja Misl«, 4/1962.

nja iz vazduha⁷⁾). Samo gubici među nemačkim stanovništvom, naneti napadima iz vazduha, cene se na 1,2 miliona ljudi, što predstavlja dvaput veći broj od gubitaka među civilnim stanovništvom u svim državama za vreme prvog svetskog rata. U Japanu su gubici među civilnim stanovništvom iznosili milion ljudi.⁸⁾

Tabela broj 1°)

godina rata	objekti u pozadini zemlje u %				protiv- ničke jedinice u %	drugi objekti u %
	transport i komu- nikacije	fabrike pogonskih materijala i maživa	drugi industr. objekti	svega		
1940.	16,5	13,3	24,8	54,6	14,3	31,1
1941.	21,1	1,9	17,2	40,2	=	25,8
1942.	0,31	0,04	84,46	84,81	0,15	15,0
1943.	1,83	0,04	90,56	92,43	0,43	7,1
1944.	18,3	9,2	52,2	79,7	17,9	2,4
januar-maj 1945.	15,5	26,2	37,8	79,5	13,9	6,7

Ovo je dovelo do porasta značaja protivvazdušne odbrane, kao jedne od karika u sistemu teritorijalne odbrane zemlje. Odbrana od napada iz vazduha ne samo oružanih snaga, već i privrede zemlje i sistema komunikacija, a u sve većem stepenu i civilnog stanovništva, bila je utoliko teži zadatak što pripreme u predratnom periodu nisu ni izdaleka odgovarale ozbiljnosti situacije. Nadmoć vazdušnih sredstava za napad nad sredstvima odbrane od njih, do koje je dolazilo u izvesnim periodima, bila je dobrim delom posledica potcenjivanja treće

⁷⁾ V. Aškjerov, B. Zabjelok i dr. (Wojska obrony powietrznej kraju) »Jedinice protivvazdušne odbrane zemlje«, Varšava 1962, s. 69.

⁸⁾ P. Sokolov, (Wojna a Ludzkie rezerwy« (Rat i Ijudske rezerwy), Varšava 1962. str. 52.

⁹⁾ Sastavljena prema: A. Lagowski »Strategija i ekonomika« (Strategija i privreda), Varšava 1959, str. 158.

dimenzijske ratnihs dejstava. To se naročito vidi na prime-
rima poljske, francuske i naročito nemačke protivvaz-
dušne odbrane, glavnog sastavnog dela teritorijalne od-
brane Trećeg rajha.

U poljskim vojnim krugovima nije bila shvaćena
prava opasnost, tj. mogućnost vazdušnih napada na po-
zadinu zemlje i njihove posledice¹⁰⁾.

»Poljsko vazduhoplovstvo smatrano je u vladajućim
krugovima maltene vrlo skupom igračkom kojoj je u
najboljem slučaju priznavana izviđačka funkcija u slu-
čaju rata«, istakao je T. Cyprian¹¹⁾). Izvesni napredak u
razvoju PVO posle 1936. god. i pozitivne reforme koje
su provedene u marta 1939., došli su suviše kasno. Ins-
pektorat za protivvazdušnu odbranu zemlje, stvoren 1936.
godine, u praksi je malo uradio, a u rukovodstvu armije
nije se uvek ni vodilo računa o njegovom mišljenju¹²⁾.

I u drugim zemljama mnogi buržoaski vojni teore-
tičari vazdušnog rata nisu shvatili značaj i ulogu protiv-
vazdušne odbrane u novim uslovima. Oni nisu uspeli ni
da pravilno ocene mogućnosti te odbrane u pogledu sp-
rečavanja iznenadnog napada iz vazduha. Neki stručnja-
ci koji su do rata bili pod uticajem popularne doktrine
talijanskog generala Đulija Dueta¹³⁾ smatrali su da us-

¹⁰⁾ Uporedi: S. Abżoltowski, (Uwagi ogólne o niebezpieczen-
stwie lotniczym i obronie przeciwlotniczej kraju) »Opšti pogledi
na opasnosti napada iz vazduha i protivvazdušnu odbranu zemlje«,
»Bellona« br. 42/1933.

¹¹⁾ T. Cyprian: (Komisja stwierdzila) »Komisija je utvrdila«,
Varšava 1960, s. 37.

¹²⁾ Čitaocu koje zanima to pitanje, upućujem na interesan-
tan rad E. Kozłowskog, op. cit. s. 220—270.

¹³⁾ Duet je utvrdio da će u budućem vazdušnom ratu cilj
vazdušnih napada biti cela teritorija neprijateljeve države. Svoju
teoriju izložio je 1921. godine u raspravi: »Il dominio dell'Aria«
(Vladanje u vazduhu, Varšava 1965). Osnovu njegove doktrine
predstavljala je tvrdnja da se rat može dobiti upotrebom vaz-
duhoplovnih snaga. Vazduhoplovnim snagama napadati pozadinu,
udarima po gradovima slomiti moral protivnika — to će odlučiti
o ishodu rata. Osnovni zadatak rešavaju vazduhoplovne snage,
a drugi vidovi oružane sile obezbeđuju sigurnost dejstva vazdu-
hoplovnih snaga — to je osnovna postavka Ductove teorije.
Praksa drugog svetskog rata samo je delimično potvrdila njegove
teze: Vidi B. Brodie, (Strategia w erze broni rakietowej) »Stra-
tegija u eri raketnog oružja«, Varšava 1963, s. 78—104.

pešna odbrana od avijacije nije ni mogućna. Iz toga je izvučen zaključak da se odbrana od avijacije mora oslanjati u prvom redu na napadne operacije. Sredstva za ovo imale su biti bombarderske jedinice koje bi, ugrožavajući neprijateljeve centre od životnog značaja, prisile neprijatelja da odustane od vazdušnih napada¹⁴⁾. Iskustva drugog svetskog rata nisu potvrdila niti su mogla potvrditi ovu apriornu teoriju. Nemačka komanda je smatrala da snage protivvazdušne odbrane mogu biti i male ako se iznenadnim napadom na neprijateljevu avijaciju već u prvim danima rata, te munjevitim nastupanjem kopnenih snaga, u znatnoj meri onemogući neprijateljevom vazduhoplovstvu da udari po pozadinskim rejonima. I ova teorija nije izdržala životnu probu u uslovima dugotrajnog rata.

Ratna dejstva su već u prvim danima otkrila slabe strane protivvazdušne odbrane. Ispoljilo se također nedovoljno razumevanje karaktera rata koji se približavao, kao i novih oblika iznenađenja. To su pokazale već prve operacije septembarske kampanje i žrtve koje smo morali podneti zbog nedovoljne pripremljenosti za protivvazdušnu odbranu Poljske¹⁵⁾). Veći deo poljske avijacije uništen je na aerodromima, već u prvim danima rata. Metodični naleti Hitlerove Luftwaffe (Luftwaffe) na jedinice i komunikacije znatno su komplikovali ionako teš-

¹⁴⁾ Prema: S. Birjuzovu: »Njekotoryje voprosi protivovozdušnoj oboroni vovtoroj mirovoj vojnie«. (Neka pitanja PVO u drugom svetskom ratu), »Vojeno-Istoričeskij Zurnal«, br. 10/1961.

¹⁵⁾ Poljska je u septembru 1939. god. raspolagala s oko 400 aviona u prvoj liniji, ali je lovačkih aviona (P-7 i P-11), tj. takvih koji su mogli biti upotrebljeni za protivvazdušnu odbranu, bilo jedva 160. (Prema članku: »Danas — na straži poljskog neba«. — Razgovor s komandantom protivvazdušne odbrane zemlje, general-potpukovnikom pil. Časlavom Mankjevićem, »Trybuna Ludu« od 5. IX 1964. god.). Treba naglasiti da u Poljskoj, za razliku od Francuske, nedovoljan razvoj protivvazdušne odbrane nije bio posledica samo potcenjivanja i nedostatka volje kod predseptembarskog rukovodstva armije da se ostvari napredak na tome sektoru priprema zemlje za odbranu. Njena slabost bila je posledica i naše tehničke zaostalosti, kao i malih ekonomskih mogućnosti uopšte. Ali nismo imali ni tačno određenog programa izgradnje PVO, ni formulisane doktrine za potrebe odbrane zemlje.

ku situaciju operativnih jedinica, otežali manevr snaga iza Visle, što je ubrzalo poraz poljske armije.

Da li su Francuzi i njihovi saveznici na evropskom kontinentu izvukli odgovarajuće zaključke iz poljsko-nemačkog rata? Ni najmanje¹⁶). Zahvati učinjeni na području protivvazdušne odbrane nisu ni približno odgovarali ozbiljnosti situacije. Za nepunih deset meseci »toboze rata« oni nisu preduzeli odgovarajuće mere da bi dekoncentrisali avijaciju i jedinice za protivvazdušnu odbranu držali u punoj borbenoj gotovosti¹⁷). Njihov sistem odbrane oslanjao se i dalje na zastarele lovce i na brojno slabu protivavionsku artiljeriju. U takvim uslovima, iznenadni vazdušni napadi, izvršeni zorom 10. maja 1940. godine, naneli su znatne gubitke francuskom i belgijskom vazduhoplovstvu i dezorganizovali transport. Sem aerodroma bombardovani su i francuski vazduhoplovni zavodi, kao i glavni železnički čvorovi, što je bilo dovoljno da se onemoguće najvažnije operativne mere francuske komande. Ne precenjujući značaj tih udara, ipak se sa sigurnošću može reći da je to bio jedan od glavnih razloga brzog poraza Francuske i njenih saveznika.

Dejstva nemačkog vazduhoplovstva onemogućila su svaki strategijski manevr francuske armije, a olakšavala ga istovremeno nemačkim jedinicama — podvlači jedan od francuskih vojnih pisaca, raspravljajući danas o lekcijama istorije¹⁸).

Slično su američki vojni stručnjaci negirali mogućnost neprijateljevih snažnih udara iz vazduha, zbog čega su potcenjivali značaj protivvazdušne odbrane svojih baza na pomorskim ratištima. Do promene gledišta došlo je u decembru 1941. U ovome je glavnu ulogu odigrao

¹⁶) »Primer Poljske nije važan!«. Takva dejstva ne mogu biti primenjena u Francuskoj (?! — tvrdili su francuski generali. Zbog toga ni u doktrini ni u organizaciji oružanih snaga nisu vršene nikakve promene. Vidi: A. Goutard, »1940 — Wojna straconych okazji« (1940 — Rat propuštenih prilika), Varšava 1958, s. 152, 460.

¹⁷) Vidi: S. Birjuzov, op. cit.

¹⁸) C. Rougeron, »L'engin balistique: précision ou puissance?« (Balistička oruđa: preciznost ili moć?), Revue Militaire Générale, No. 1/1961.

Perl Harbor. Iznenadni napad Japanaca na Perl Harbor, u kome su izbačene iz stroja glavne snage američke pacifičke flote, pokazao im je kolika je važnost protivvazdušne odbrane, a naročito nužnost njene stalne gotovosti da odbije iznenadne napade u početnom periodu rata¹⁹⁾.

Mnogi izvori ukazuju na to da ni nemačka komanda nije dovoljno shvatala potrebu da znatne vazduhoplovne snage izdvaja za izvršavanje zadataka vezanih za protivvazdušnu odbranu industrijskih rejona i gradskih središta. U pogledu organizacije vazduhoplovstva odlučujuću ulogu igralo je mišljenje da je potrebno ubrzanim tempom stvarati snažno vazduhoplovstvo za ofanzivna dejstva koje bi onemogućilo svaki vazdušni napad na nemačku teritoriju. Geringova hvalisava izjava da se ni jedan neprijateljski avion neće pojavit u nad Nemačkom bila je prihvaćena kao neprikosnovena dogma²⁰⁾.

Hitlerov general Tipelskirh, pišući o pogledima nemačke komande na pitanja protivvazdušne odbrane zemlje, navodi između ostalog: »Među višim vojnim komandantima vladalo je uverenje da će neprijatelj, ako bude vršio sistematske bombarderske udare, biti osuđen na velike gubitke koje neće biti u stanju da podnese na duži rok, pa će zato morati da prestane sa udarima«. Po red toga, smatralo se da nemačko vazduhoplovstvo raspolaze sa dovoljno snaga da bi uništilo protivnikovu avijaciju na njenim vlastitim aerodromima²¹⁾.

Kao osnovno aktivno sredstvo protivvazdušne odbrane državne teritorije bila je u Nemačkoj — kao uostalom i u Velikoj Britaniji i Sovjetskom Savezu — pro-

¹⁹⁾ Rezultat napada bio je: 3.300 pогинулих američkih vojnika, potopljena je oklopnača »Arizona« i oštećen niz linijskih brodova. »Bio je to tako težak poraz, da su se Amerikanci zareklili da ga nikad neće zaboraviti« — piše C. Coggins u članku: »Oružja za masovno razaranje« (Weapons of Mass Destruction) u Military Review Nr. 6/1963, s. 43.

²⁰⁾ Uporedi: »Itogi vtoroj mirovoj vojnii« (Rezultati drugog svetskog rata), Zbornik članaka, Moskva 1957, s. 216.

²¹⁾ K. Tippelskirch, citirano prema ruskom izdanju: »Istorija vtoroj mirovoj wojny« (Istorija drugog svetskog rata), Moskva 1956, s. 479.

tivavionska artiljerija²²). Lovačka avijacija, s obzirom na tadašnje poglede i ograničene snage čiji je pretežni deo uzimao učešća u podršci operativnih jedinica na istočnom frontu, nije odigrala neku veću ulogu. To je karakteristično naročito za kasniji period rata — posle stupanja u dejstvo strategijske avijacije Sjedinjenih Država — kada je lovačka avijacija još samo sadejstvovala protivavionskoj artiljeriji, igrajući pri tome pomoćnu ulogu. Prenebregavanje sredstava protivvazdušne odbrane, naročito lovačke avijacije, bilo je odlučujuće za slabost hitlerovske odbrane. Kada je rat poprimio dugotrajan karakter, a armije antihitlerovske koalicije preuzele inicijativu, Nemcima je ponestalo snaga i sredstava za zaštitu najvažnijih državnih centara²³).

Svestranije i mnogo uspešnije bila je pripremljena protivvazdušna odbrana u Velikoj Britaniji. U 1939. godini RAF, istina, još nije bio u stanju da se nosi sa snagama Luftvafe, ali se nalazio na dobrom putu razvoja. Kada je rat počeo britansko vojno rukovodstvo, očekujući invaziju na otoke, izvršilo je niz zahvata da bi pojačalo otpornost prema vazdušnim napadima i vertikalnom manevru vazdušnodesantnih grupa.

Od početka 1940. godine vazduhoplovne snage metropole znatno su pojačane novim jedinicama koje nisu slate na evropski kontinent, a počelo je i masovno školo-

²²) U času izbijanja rata Nemci su raspolagali sa oko 1.200 lovaca i oko 6.000 protivavionskih oruđa raznog kalibra koji su bili u sastavu vazdušnih okruga. Vidi: V. A. Aškjerov, B. Zabjelok i dr., op. cit. O tome da je protivavionska artiljerija igrala glavnu ulogu svedoči također i činjenica što je od ukupno 700 oborenih bombardera u periodu od januara do augusta 1944. godine, protivavionska artiljerija oborila gotovo dve trećine, dok od 1.300 oštećenih bombardera na njen račun ide 98%. Podaci prema: E. Heise, »Die Leistungen der Flugabwehr in zweiten Weltkrieg«, u »Soldat und Technik« Nr. 9/1962.

²³) Potreba da se zaštite i objekti u istočnim i jugoistočnim predelima Nemačke — s obzirom na povećani radijus dejstva savezničke bombarderske avijacije — dovele je do rasipanja snaga i sredstava odbrane. Potcenjujući protivvazdušnu odbranu, Nemci nisu raspolagali od 1942 do 1943. lovциma velikog radijusa dejstva, koji bi im omogućavali koncentracije snaga u željenom rejonu zemlje bez prizemljivanja radi popune gorivom na usputnim aerodromima.

vanje letačkog kadra. Zatim je razvijen sistem radio-lokatorskog izviđanja, a modernizovana je i taktika borbe. Ovome zahvatu, pored ostalog, treba zahvaliti što su u bici za Englesku, koja je u suštini bila borba vazduhoplovnih snaga Nemačke s britanskom protivvazdušnom odbranom, pobedu odneli Britanci, suprotstavljujući nemачkom vazduhoplovstvu 960 modernih lovaca, od kojih je većina bila tipa »Spitfire«²⁴⁾). Ovde je još jednom našla potvrdu teza da efekat protivvazdušne odbrane ne zavisi od količine oruđa i opreme upotrebljene za odbranu, nego i odgovarajuće doktrine, racionalno organizovanog sistema odbrane, a i od toga koliko su upotrebljena sredstva savremena i sposobnosti zemlje da popunjava gubitke u opremi i ljudstvu.

Britanska protivavionska odbrana nalazila se u kritičnoj fazi kada su Nemci 13. juna 1944. godine kao sredstvo napada na London upotrebili bespilotni projektil »V-1« (Vergeltungswaffe Ein). To su bili mali avioni bez posade sa tovarom eksploziva. Mada vojni efekti upotrebe tog novog oružja nisu bili naročito veliki (gubeći rat) Nemci nisu uspeli da ga potpuno iskoriste), ono je ipak otvorilo eru takvog revolucionarnog preobražaja u metodama strategijskog bombardovanja pozadine, kakav je bio onaj kada je konstruisan prvi borbeni avion ili prvi tenk. Pojavila se potreba za važnim korekturama u obrambenom sistemu, te promenama u taktici vazduhoplovstva i načelima sadejstva s protivavionskom artiljerijom. Radi toga su, pored ostalog, stvorene specijalne zone protivvazdušne odbrane, zone zaprečnih balona, postavljene specijalne stanice za osmatranje i javljanje, kao i osmatrački brodovi koji su otkrivali i signalizirali pojavu V-1²⁵⁾). Borba protiv V-1 bila je vrlo teška i zbog toga što su izbacivani sa pokretnih lansirnih uređaja, pa su lako menjali vatrene položaje²⁶⁾.

²⁴⁾ W. Aškjerov, B. Zabjelok i dr. op. cit.

²⁵⁾ Vidi: Ashmor, prema ruskom izdanju »Vozdušnaja obrona Anglii« (Protivvazdušna odbrana Engleske), Moskva 1956.

²⁶⁾ Projektili su lansirani sa betonskih startnih platformi, rasejanih po severnom primorju Francuske (npr. poluostrvo Cotentin). Po noći bi dolazio konvoj s izvesnim brojem projektila V-1 i rastavljenim lansirnim uređajem koji je instaliran na

Još veće teškoće pričinjavala je borba protiv balističkih projektila »V-2« (raketni projektil dirigovan u prvoj fazi leta), kojima su 8. oktobra 1944. Nemci počeli gađati Englesku. Njihove taktičko-tehničke karakteristike koje su bile mnogostruko bolje od najmodernijih bombardera i lovaca, a naročito njihova brzina od 1560 m/sek i visina putanje projektila od 90 km u apogeju (zenitu), onemogućavale su svaku odbranu dotadanim borbenim sredstvima. Ova ponovna kriza protivvazdušne odbrane mogla se preovladati stvaranjem protivprojektila, kojima bi se upravljalo automatizovanim sistemom za navođenje. Pokušaji konstruisanja takvog protivraketnog projektila u Engleskoj (projekt »Thumper MX-795« odnosio se na antiraketu, namenjenu za presretanje nemačkih borbenih raketa V-2) nisu uopšte dovršeni, jer su proračuni pokazali da ondašnji nivo nauke i tehnike ne omogućuje izvršavanje tako neobično teškog zadatka²⁷⁾.

Gotovo tri decenije od perioda 1939—1941. god. stvaraju odgovarajuću perspektivu koja omogućuje sve potpuniju ocenu uloge protivvazdušne odbrane zemlje u to doba. Uspesi sila koje su prve otpočele nisu bili slučajni. O mogućnosti iznenadnog napada iz vazduha koji je osigurao Nemcima uspeh u operacijama prvog perioda rata u Poljskoj i Francuskoj, a Japanu na Pacifiku, nije odlučivala samo nadmoć u snagama, nego još u većoj meri nedovoljna spremnost protivvazdušne odbrane zemalja koje su bile objekti agresije. Primer protivvazdušne odbrane SSSR-a potvrđuje također takav zaključak. Mada je sovjetsko rukovodstvo pridavalo veliku

betonsku platformu. Uređaj za lansiranje postavljen je pod uglom od 30 stepeni i tačno usmeren na određeni rejon u Engleskoj. Zatim je na njega stavljana raketa i izvršeno ispaljivanje. Pošto bi bio izbačen određeni broj projektila, uređaj je demontiran pa prenošen na sledeću startnu platformu. Podaci prema: S. Patton, »Wojna jak ja poznalem« (Rat kako sam ga ja video), Varšava 1964, s. 101.

²⁷⁾ Vidi: B. Fjedorov i A. Kozlov, »Iz istorii borby s rakietnymi sredstwami napadienija« (Iz istorije borbi protiv raketnih sredstava napada); u »Vojeno-Istoričeskij Žurnal« br. 7/1960.

važnost njenom usavršavanju,²⁸⁾ ipak problem odbijanja prvih udara iz vazduha nije bio rešen u celini, a ne samo u odnosu na kopnene snage. Protivvazdušna odbrana nije uspela da se uspešno suprotstavi iznenadnim i silovitim napadima nemačkog vazduhoplovstva i da dovoljno obezbedi početne operacije sovjetskih jedinica i operativna prevoženja u prigraničnoj zoni. Neprijatelj je, udarajući po aerodromima, uspeo da nanese osetne gubitke lovačkim formacijama i da na duže vreme zadobije prevlast u vazduhu²⁹⁾.

Unutrašnja odbrana? ... Sporedna briga³⁰⁾

Brz razvoj vazduhoplovstva i stvaranje prvih vazdušnodesantnih jedinica uneli su posle 1930. god. život u tadanju vojnu teoriju. Svet je bio općinjen Duetovom doktrinom i Ludendorfovom teorijom o totalnom ratu. U tridesetim godinama povećava se interesovanje za vojnu bezbednost duboke pozadine zemlje, a u vojnoj literaturi pojavljuju se prve studije toga problema. U programima nacionalne bezbednosti sve se više razmatra unutrašnji sistem odbrane, donose se prvi propisi o organizaciji teritorijalne protivvazdušne odbrane, i u manjoj meri poduzimaju neke praktične mere. To je zapravo period rađanja doktrine o teritorijalnoj i civilnoj odbrani.

Iznoseći istorijska iskustva, ne možemo da ne primetimo izvesne karakteristične propuste. Nisu sve države pre izbijanja rata izvršile neophodne organizacijske, tehničke i doktrinarne pripreme. Veći deo tih priprema morao je biti završen za vreme rata, često u obliku im-

²⁸⁾ U toku pet godina, koje su prethodile ratu (1934—1939), brojno stanje protivavionske artiljerije sovjetske armije poraslo je za četiri puta, a lovačke avijacije za dva i po puta. Ona je razvijana brže nego druge vrste avijacije, pa je broj njenih aparata u odnosu na ukupan broj aviona porastao s 12,3% na 30%. U naoružanje jedinica PVO uvedeni su novi tipovi lovačkih aviona i uređaja za upravljanje vatrom. Prema: S. Birjuzov, op. cit.

²⁹⁾ Ibidem.

³⁰⁾ Pod pojmom »unutarnja odbrana« autor podrazumeva kopnenu teritorijalnu i civilnu odbranu.

provizacija, što se štetno odražavalo na uspeh kako u pasivnoj protivavionskoj odbrani, likvidaciji posledica vazdušnih bombardovanja i bezbednom manevru jedinica na unutarnjim pravcima, tako isto i u rešavanju zadataka zemaljske teritorijalne odbrane. U nekim zemljama to je dovelo do razbijanja i dezorganizovanja unutrašnjeg fronta, a kao rezultat toga sledio je vojnički poraz (Poljska, Francuska) ili znatni gubici i početni neu-spesi (Sovjetski Savez)³¹⁾.

Mada je u godinama 1914—1920. opasnost od rata u pozadini bila prilično uočljiva, a vazduhoplovna tehnika i razvoj vazdušnodesantnih snaga neobično brzo napredovali, ipak na problem unutarnje odbrane nije praktično obraćana dovoljna pažnja. Napredak koji je ostvarivan u tom području bio je vrlo spor, a pripreme u nesrazmeri sa stvarnim potrebama³²⁾). Oni pojedinci koji su upozoravali na opasnost nisu ozbiljno shvaćeni. Institucije zadužene da se bave ovim pitanjem nisu uspele da postanu popularne, pa su ne sluteći šta ih stvarno čeka, živele u lažnoj nadi da će sve biti dobro. Primjenjen je takav sistem kao da se stvaranjem nekompetentnih poluvojničkih organizacija može rešiti širok niz potreba teritorijalne odbrane zemlje. Kao da se nije znalo kakvo značenje hitlerovski vojni krugovi, pripremajući svetski rat, pridaju vojnom i psihološkom prođoru u pozadinu protivnika. Oni su javno iznosili svoj program

³¹⁾ Sovjetski ekonomista Kravčenko iznosi niz statističkih podataka i daje analizu gubitaka koje je pretrpeo Sovjetski Savez, između ostalog, i zato što se orijentisao na ofanzivni karakter rata, pa nije blagovremeno planirao eventualnu evakuaciju stanovništva i industrijskih postrojenja. G. S. Kravčenko, »Wojennaja ekonomika SSSR 1941—1945« (Ratna privreda SSSR-a 1941—1945), Moskva 1963.

³²⁾ Poduzete meze za pasivnu protivavionsku odbranu u Poljskoj, i pored značajnog napretka od 1936. godine, bile su u mnogo čemu nedovoljne i zakasnele. Tako je npr. naredba da se primeni zakon od 15. III 1934. o protivavionskoj i protivhemijskoj odbrani, izdata tek u januaru 1937. Pokrajinski i mesni organi vlasti nisu bili dovoljno angažovani u organizovanju pasivne PVO. Podaci prema: F. Kozlovski, op. vit. str. 248—268.

vazdušne ofanzive i diverzija protiv teritorija koje se nalaze iza linije fronta³³).

»Na osnovu vladajuće doktrine vođenja vazdušnog rata moglo se računati da će ratna dejstva početi bombardovanjem gradova i industrijskih centara. Pored toga što je hitlerovsko vazduhoplovstvo počinjalo rat iznenadnim napadima iz vazduha, gradovi većine napadnutih zemalja nisu bili zaštićeni od takvih napada. Stvarno naoružanje jedinica teritorijalne protivavionske odbrane usledilo je tek kad je rat već počeo« — podvlači jedan od savremenih teoretičara austrijske civilne odbrane, potpukovnik H. Demblin³⁴).

Predratna doktrina unutarnje odbrane formirana je uporednim dejstvom nekoliko činilaca vojne i tehničke prirode, objektivnog i subjektivnog karaktera, ali je odlučujuću ulogu u tome, kako izgleda, odigrao konzervativizam strategijsko-operativne misli. U Poljskoj i Francuskoj skepticizam vojnih krugova i velikih autoriteta iz ratova 1914—1920. doveo je do stagnacije teorijske vojne misli i onemogućavanja razvoja ratne doktrine. U Francuskoj je bezbednost tražena u linijama od betona železa, razmišljalo se o svačemu, ali relativno najmanje o programu odbrane od neprijateljevog vazduhoplovs-

³³) Još 1935. god. general Guderijan se naslađivao slikom budućeg iznenadnog nasrtaja na pozadinske predele napadnutih zemalja: »Jedne noći — pisao je on — otvorice se vrata avionskih hangara i armijskih motorizovanih parkova, zatreštaće motori i borbene kolone će grunuti napred. Prvim iznenadnim udarom biće zauzeti ili udarima iz vazduha uništeni, a tim samim elinišani iz vojne proizvodnje, važni industrijski i sirovinski rejoni protivnika. Sedišta državne vlasti i vojni centri protivnika biće paralisani, a njegov saobraćaj zakočen. Već u toku prvog iznenadnog strategijskog naleta jedinice će izvršiti gde veće gde manje prodore u dubinu neprijateljeve teritorije. Iza prvog talasa vazduhoplovstva i mehanizovanih jedinica nastupaće motorizovane pešadijske divizije«, »Militärwissenschaftliche Rundschau« nr. XII—1935. Prema: »Historia Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego 1941—1945« (Historija velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza 1941—1945), T. 1, Varšava 1964, s. 71.

³⁴) H. Demblin, »Die Luftschutztruppe«, »Truppendifenst«, nr. 6—7/1963, str. 220.

tva³⁵). U Poljskoj je odbrana duboke pozadine iz formalnih razloga bila lišena mogućnosti da se racionalno postavi.

Do detalja je diskutovano o sistemu terenskih linija otpora — na rečicama, brdačima, šumicama — stvarane su teorije o kordonskoj odbrani pomoću koje je trebalo suprotstaviti se oklopnim i motorizovanim divizijama. Potcenjivanje opasnosti od udara iz vazduha protiv pozadine i demoralizirajućeg uticaja dubokih upada neprijateljevog vazduhoplovstva, te pokušaji da se sve reši upotrebom kopnenih jedinica uključujući i konjicu, postalo je u to vreme vrlo moderno zanimanje i način da se stekne popularnost.³⁶⁾ S velikom rezervom primane su sve druge pripreme iz domena civilne odbrane, borbe protiv diverzija i psiholoških akcija, s kojima smo imali posla već u prvim časovima rata.

Cilj je svakog rata da se protivniku nametne svoja volja. Jedino sredstvo koje je omogućavalo postizanje tog cilja bilo je uvek uništavanje oružanih snaga protivnika. I tako se išlo dalje, klanjajući se toj Klauzevicovoj teoriji koja kao da nije podlegla promenama pri rešavanju tadašnjih problema vođenja rata. Posledica toga bila je ta što se klasična ratna veština tog doba bavila pre svega tim problemima. A odbrana duboke teritorije od važdušnih diverzija, zaštita komunikacijskih linija, popravka oštećenih arterija, borba protiv diverzija, likvidacija posledica bombardovanja, problemi »divlje« evakuacije stanovništva? Ovim problemima posve-

³⁵⁾ »Nije bilo jasnih predviđbi o stvarnom izgledu budućeg oružanog sukoba, u Francuskoj nisu izvučeni konstruktivni zaključci iz rata 1914—1918. god. Držalo se kruto doktrine koja je nasleđena 1918. godine«, citamo na stranicama Gutardove knjige, op. cit. s. 32—65, 419.

³⁶⁾ »Poljska ratna doktrina iz tridesetih godina predviđala je mogućnost uspešnog vođenja rata, pored ekonomski zaostalosti zemlje, snagama slabo tehnički opremljenim, bez podrške vazduhoplovstva i oklopnih jedinica... U svetu ondašnjih instrukcija i pravila prvenstvo su imala napadna dejstva i manevrovanje na bojnom polju manjim grupacijama... Vazduhoplovstvu i oklopnim jedinicama pripisivana je pomoćna uloga« — pišu autori knjige: »Wojna Wyzwolenia narodu polskiego w latach 1939—1945« (Oslobodilački rat poljskog naroda u godinama 1939—1945) — Varšava 1963, str. 65.

ćena je samo sporedna pažnja odbrane³⁷). Predviđene snage i sredstva za zadatke iza linije fronta bili su u mnogo zemalja sasvim nedovoljni. Govoreći o dogmatizmu, generalštabovi ugroženih evropskih država, kao da su se često zadovoljavali pogledima iz 1918. godine, pravili su ponekad od oružanog sukoba apstrakcije bez veze s razvojem ratne tehnike. Između nadgradnje pogrešnih teorija i baze stvarnih tehničkih ostvarenja postojala je vrlo velika provalija. Nju su dalje produbljivale suprotnosti buržoaske vojne nauke koje su proisticale iz suprotnosti kapitalističkog poretku i političke nemoći vladajućih slojeva. U Sovjetskom Savezu vojna literatura općenito je pravilnije procenjivala karakter budućeg rata, kao aktivnog naprezanja cele zemlje i svih njenih ljudskih i materijalnih rezervi. Bili su doneti razumni i perspektivni zaključci, ali nisu realizovane sve palijativne mere predviđene od ljudi koji su trezveno procenjivali izgled budućeg vazdušnog i oklopног rata.³⁸).

Dogadjaji u prvim nedeljama rata pokazali su da je najčešće uspevala ona strana koja je umela da poveže napore oklopnih grupa na izabranim pravcima sa istovremenim dezorganizovanjem ključnih rejona i važnih upravno-političkih centara u pozadini protivnika snaga vazduhoplovstva i pomoću diverzija³⁹). Najteže isku-

³⁷) Dovoljno je da se uporede finansijski izdaci za potrebe odbrane pozadine s drugim izdacima i da upoznamo sadržaj doktrinarnih načela u predratnoj poljskoj Višoj vojnoj akademiji, pa da se očigledno uverimo da je stvarno bilo tako. Situacija u drugim evropskim zemljama nije bila bolja. Pored toga u Poljskoj sva finansijska sredstva koja su bila predviđena za teritorijalnu odbranu zemlje, nisu bila utrošena za njeno jačanje. Npr. iz sume od 300 miliona złota, dobivene od tzv. zajma za protivavionsku odbranu samo deo je dat na kupovinu naoružanja, a ostatak je potrošen za drugo. Vidi: L. Szvmanski, »Jak finansowano obrone Polski w przededniu września« (Kako je finansowana odbrana Polske uoči septembra) »Wojsko Ludowe«, nr. 9/1960, s. 35—36.

³⁸) Naročito su poznati vizionarski članci i izjave M. Frunzea, kao i maršala Tuhačevskog, koji su jasno zacrtavali izgled pozadinskog odbrambenog fronta. Vidi: M. Frunze, op. cit.; A. T. Todorski, »Maršał Tuhačewski«, Moskva, 1963.

³⁹) Padobransko-diverzantske grupe koje su bile bačene u pozadinu Holandije — 1940. godine, olakšale su hitlerovcima da brzo pokore tu zemlju.

šenje koje je ujedno bilo i najsurovije po posledicama za teritorijalni front odbrane u Poljskoj, Francuskoj i Sovjetskom Savezu, predstavljao je početni period rata. Najviše nevolja zadavalo je korištenje snaga i sredstava koje su bile istovremeno u nadležnosti vojnih, civilnih i paravojničkih organa. Uzroci neuspela bili su naročito: nedovoljno organizovano i za odbranu potpuno nepripremljeno stanovništvo, brojno slaba lovačka avijacija, tehnički neprikladan sistem obaveštavanja, kao i nedostatak specijalizovanih snaga za borbu protiv diverzantskih i podoobračanskih grupa.

U nizu raznih nedostataka, uočenih u dejstvovanju sistema unutarnje odbrane, naročito se ističe nedovoljna jasnoća u definisanju koncepcije sadejstva snaga i sredstava namenjenih civilnoj odbrani. Saradnja vojnog aparaata s civilnim vlastima bila je nedovoljna u Poljskoj⁴⁰⁾ i Francuskoj prilikom stihijne evakuacije stanovništva, deblokacije puteva za operativne jedinice itsl. Nisu bila obrađena ni najsvrsishodnija načela saradnje u likvidiranju posledica bombardovanja, kao ni načina rukovođenja radom havarijsko-spasilačke* službe. U Nemačkoj su ispočetka zvali u pomoć vojne jedinice, kad je situacija bila vrlo kritična. Nedovoljna efikasnost nemačke protivvazdušne odbrane u suprotstavljanju savezničkim naletima i nepotpuna efikasnost u likvidiranju posledica bombardovanja (i pored toga što je delovala izvanredno), rezultat je ne toliko savezničke nadmoći, koliko nedogrđenosti sistema obaveštavanja i tada još neusavršenih uređaja za radio-lokaciju i navođenje na cilj. U Engleskoj su, međutim, zahvaljujući bolje pripremljenoj i razrađenoj organizaciji civilne odbrane, boljem korištenju tehnike i novim metodama borbe protiv avijacije, uspevali da rekompenziraju nemačku nadmoć.

⁴⁰⁾ Komitet za odbranu republike, formiran 1936. god., i njegov izvršni organ — Sekretarijat, postojali su defakto na papiru. Za vreme rata nisu odigrali nikakvu ulogu. Hramala je i saradnja odgovornih vojnih organa s organima pasivne PVO na terenu. To se odnosi naročito na varšavski sektor. Vidi: M. Drozdowski »Alarm dla Warszawy« (Uzbuna za Váršavu), Varšava 1964. god.

*) Obuhvataju raščićavanje, izvlačenje i spasavanje ljudi i materijala (prim. red.).

Zbog sve jačeg dejstvovanja vazduhoplovstva protiv ciljeva u pozadini, počeli su u Nemačkoj i Velikoj Britaniji da u sistemu unutrašnje odbrane uveliko pristupaju stvaranju prvih pokretnih organizacija civilne odbrane, pored protivpožarne službe, službe spasavanja i evakuacije, obuhvatale su također redastvenu, remontnu, sanitetsku i druge. Mada su prve jedinice teritorijalne protivavionske odbrane bile namenjene za odbranu vlastitog rejona pozadine, ipak su uskoro bile upotrebljivane i za odbranu obližnjih gradova, važnih vojnih objekata, industrijskih preduzeća i saobraćajnih čvorova.

Pored toga, njihova delatnost direktno je uticala na uspeh borbenih dejstava jedinica na frontu, jer su raščišćavale puteve dotura kroz zapaljena i zakrčena naselja⁴¹⁾.

U Nemačkoj su se brzo uverili da su te organizacije nedovoljne, pa su za aktivno učešće u civilnoj odbrani počeli da angažuju i mesne organe uprave. Od 1942. godine svaki gaulajter bio je ujedno glavni komesar teritorijalne i civilne odbrane na tom području⁴²⁾. Na taj način su stvoreni preduslovi da se u interesu unutarnje odbrane na određenom području koordinira delovanje vojnih organa, terenskih administrativnih ustanova, društvenih i poluvojnih organizacija. Postignuta je također centralizacija odlučivanja, jer su pokrajinska rukovodstva bila odgovorna za svu delatnost na svome terenu. Pored toga, uže su povezani elementi unutarnje odbrane koji su bili u razvoju s vlastima na terenu, a i njihova organizaciona struktura saobražavana je političko-administrativnoj podeli.

U kasnijem periodu najveći deo akcija u pozadini izvođen je uz izdašnu pomoć vojnih jedinica. U razmatranjima o nemačkoj teritorijalnoj odbrani E. Šuler (Schuler) skreće pažnju na to da se već 1942. godine, posle prvih većih savezničkih vazdušnih napada, pojavila potreba uskog sadejstva Vermahta s organima civilne od-

⁴¹⁾ Vidi: H. Demblin, op. cit. s. 220—221.

⁴²⁾ E. Hampe, cit. prema ruskom izdanju »Strategija građanskoj oboroni« (Strategija civilne odbrane), Moskva 1958, s. 36.

brane⁴³). Pri tome se nije radilo samo o pomoći u rado-vima na spasavanju i održavanju javnog reda. Vojnotehničko osoblje izdašno je pomagalo i pri osposobljavanju komunikacijske mreže, energetskih postrojenja, komunalnih ustanova i zavoda vojne industrije. Iz tih razloga je u vrhovnoj komandi oružanih snaga formirana pomoćna tehnička sekcija koja je stajala pod načelnikom tehničkih jedinica, a u čiju su nadležnost stavljene rezervne jedinice sva tri vida oružanih snaga. Pri svakoj železničkoj direkciji u Rajhu nalazili su se opunomoćenici vojske koji su organizovali pomoć tehničkih jedinica oružanih snaga određenih za pomoćne civilne službe⁴⁴).

Važnu ulogu u sistemu nemačke unutrašnje odbrane u godinama 1943—1945. odigrala je rezervna armija pod komandom general-pukovnika Froma (od jula 1944. godine pod Himlerom), čije su snage bile razmeštene u najvažnijim administrativno-političkim centrima Nemačke. Namena rezervnih jedinica bila je prvenstveno održavanje sistema kopnenih komunikacija i transporta, čije je uredno funkcionisanje uslovljavalo elastičan manevr jedinica oružanih snaga u dubini teritorije Rajha, kao i blagovremeno prebacivanje rezervi i snabdevanja na front. Istovremeno je pružana svestrana pomoć vlastima i civilnom stanovništvu u likvidiranju posledica vazdušnih napada na velike gradove⁴⁵). Međutim ta je pomoć imala karakter naknadne intervencije, bila je organizovana *post factum*, zbog bojazni od posledice paralisanja života velikih gradova i administrativnih centara ne dovedu do haosa i panike.

Počev od 1942. godine savezničko vazduhoplovstvo pojačalo je aktivnost, vršeći masovne napade na industrijske centre i komunikacije, kao i na gradove (napad

⁴³) i ⁴⁴) E. Schuler, »Die territoriale Verteidigung im Rahmen der Landesverteidigung der Bundesrepublik« (Teritorijalna odbrana u granicama zemaljske odbrane Savezne Republike) u »Wehrkunde« nr. 2/1962.

⁴⁵) Posle masovnog vazdušnog napada na Berlin, u novembru 1943. god., u pomoć teritorijalnim organima uputila je Komanda trećeg korpusnog područja oko 50 hiljada vojnika rezervne armije. Sličnu pomoć uputila je armija prilikom likvidacije posledica vazdušnog napada na Hamburg u julu 1943. godine. E. Hampe, op. cit. s. 40.

na Libek 28/29. marta, na Kil 30/31. marta 1942. godine)⁴⁶⁾. Koordinacija u okvirima teritorijalne protivavionske odbrane zahtevala je dalja usavršavanja, što se nastojalo postići centralizacijom rukovođenja. U 1943. godini, formiran je radi toga specijalni međuministarski komitet u koji su ušli predstavnici gotovo svih centralnih ustanova državne vlasti, nekih ministarstava, oružanih snaga, društvenih organizacija i sl. Operativni štab komiteta radio je neprekidno. Za potrebe pomoći regionalnim organima Komitet je raspolagao neophodnim tehničkim sredstvima, kao i sa nekoliko motorizovanih jedinica koje su imale poluvojničku organizaciju.⁴⁷⁾ Po red tога, Komitet je raspolagao specijalnim radnim brigadama koje su prema potrebi prebacivane do rejona gde je bilo razaranja. To je bila vrlo praktična mera, jer je osiguravala relativno brzu pomoć regionalnim organima u rejonima najteže oštećenim za vreme vazdušnih napada.⁴⁸⁾

U toku rata znatne nemačke snage bile su vezane u borbama protiv partizana. Na teritorijama koje su Nemci bili osvojili nicali su pokreti otpora koji su široko razvijali antifašističke diverzije i partizanska dejstva. Epizode tih borbi opšte su poznate i nije potrebno povedati ulogu koju su odigrale u postizanju pobeđe nad nadmenim okupatorom. Dovoljno je napomenuti da su samo u toku prve dve godine sovjetsko-nemačkog rata, sovjetski partizani likvidirali oko 300 hiljada fašističkih vojnika. U godinama 1943—1944. ne računajući nebrojene bataljone policije, službe bezbednosti, stražarske i druge, oko 20 regularnih nemačkih divizija bilo je angažovano u borbi protiv partizana i u obezbeđivanju pozadine na Istoku. Velike uspehe u borbi protiv pozadine Hitlerovskog fronta

⁴⁶⁾ Autori dela »Wojska obrony powietrznej kraju« (Jedinice protivvazdušne odbrane zemlje), navode da je u toku 1942. godine anglo-američko vazduhoplovstvo izvršilo preko hiljadu napada iz vazduha, među kojima 17 velikih, u kojima je učestvовало po nekoliko stotina aviona.

⁴⁷⁾ Prema E. Hampe, op. cit. s. 37—38.

⁴⁸⁾ Taj sistem bio je primenjen u industrijskim gradovima i rejonima i, prema mišljenju E. Hampea, u nemačkim uslovima pokazao se uspešnim.

postizao je i poljski pokret otpora, stvarajući front u samom centru hitlerovskog »mosta za Istok«⁴⁹). Poljske partizanske snage vezivale su znatan broj hitlerovskih jedinica koje su u završnom periodu rata bile ravne snazi od 30 divizija⁵⁰). Izuzetne brige zadavala su Nemcima dejstva jugoslovenskih partizana koja su narodi Jugoslavije izvodili u strategijskoj pozadini Rajha⁵¹).

Partizanski napadi na linije veze, komunikacije i pri-vredne objekte dezorganizovali su u velikoj meri nemački administrativni aparat i znatno ograničavali bezbednost i brzinu kretanja hitlerovskih jedinica, ometali im slobodu dejstva, unosili zabunu u sistem komandovanja i smanjivali njegovu efikasnost. Na taj način u pozadini nemačke armije nikao je kvalitetno novi front borbe na kopnu u razmerama dotad nepoznatim u istoriji.

Za borbu protiv partizana Nemci su formirali specijalne jedinice i posebnu komandu zaduženu za borbu protiv partizanskih formacija (Chef der Bandenkämpf-verbände), na čelu koje je, pored ostalih, stajao po zlu poznati von dem Bah-Zelevski. Ali u borbi protiv partizana su upotrebljavane i regularne jedinice oružanih snaga. Dejstva protiv partizana počela su od 1942. godine dobivati karakter velikih operacija u kojima su učestvo-vale znatne snage regularnih oklopnih jedinica i vazdu-

⁴⁹) Prema nepotpunim podacima, jedinice Narodne garde i Narodne armije su samo u periodu 1943—1944. godine izvele ukupno 2112 diverzantskih akcija, od čega 289 uz veće borbene akcije. Uništena su 752 privredna i administrativna objekta, izvršena 541 akcija protiv železničkog transporta, izbačena iz šina 334 voza s opremom i jedinicama, te uništeno 79 železničkih mostova »Rozwoj ludowego Wojska Polskiego na przestrzeni dwudziestolecia« (Razvoj poljske narodne armije u toku 20 godina), Varšava, 1963, s. 12—20.

⁵⁰) Isto kao 49). — s. 20.

⁵¹) Ova dejstva vezivale su na frontu stvorenom u Jugoslaviji: krajem 1942. godine za vreme presudnih borbi kod Staljin-grada i El Alamejna — 600 hiljada nemačkih i talijanskih vojnika; početkom septembra 1943. godine — 700 hiljada, a pred kraj 1944. godine — 400 hiljada nemačkih vojnika. P. Dapčević, »Kako smo se borili«, Varšava 1958, s. 268.

hoplovstva⁵²). Za potrebe borbe protiv savezničkih vazdušnodesantnih grupa koje su se s vremena na vreme pojavljivale na teritorijama Rajha i okupiranih zemalja, u stalnoj pripravnosti nalazile su se manje jedinice rezervne armije. Sve ove postupke možemo nazvati prvim organizovanim probama koji su stvorili preduslove za stvaranje određenog sistema kopnene teritorijalne obrane. Samo tako može se klasifikovati stvaranje specijalnih jedinica u julu 1944. godine, poznatih pod nazivom »Wal-kiria« i predodređenih za gušenje unutrašnjih nemira, za koje se strahovalo da bi mogli nastupiti uglavnom među stranim radnicima koji su se nalazili u Nemačkoj⁵³).

Ostrvski položaj Velike Britanije pružao joj je u prošlosti izvesne vojne prednosti i osećanje bezbednosti koje je iz toga proizilazilo⁵⁴). Pošto nije bila neposredno ugrožena od kontinentalnih kopnenih sila, Velika Britanija je za vreme mira držala sasvim male snage, stvarane vrobovanjem dobrovoljaca. Odbrambene prednosti zasnovane na geografskom položaju, ipak su se postepeno smanjivale uporedno s razvojem tehnike. Strategija policijskih snaga i garnizona bila je mogućna sve do početka dvadesetog stoljeća, samo zato što su Englezi u slučaju potrebe mogli razviti odgovarajuće snage u svojoj pozadini. Prva iskustva iz drugog svetskog rata konačno su pokazala da su prednosti koje proističu iz ostrvske izolacije sada već sasvim male. Nemački napadi iz vazduha, a zatim bombardovanje pomoću projektila »V«, preneli su ratna dejstva na ostrva Velike Britanije. Počele su prve velike pripreme da se teritorija brani od desanata, a naročito od napada iz vazduha.

Vlada Velike Britanije, posle francuskog poraza i evakuacije iz Denkerka, bojeći se spuštanja vazdušnih desanata i napada iz vazduha na teritoriju Engleske, pre-

⁵²) Samo od aprila do jula 1944. godine u jednom lublinskom distriktu (administrativna jedinica nešto veća od naše opštine, N. P.) okupator je izveo oko 15 hiljada napadnih i pacifikatorskih akcija protiv jedinica Narodne armije i sovjetskih partizana. Vidi »Rozwój ludowego Wojska Polskiego...« (Razvitak Poljske narodne armije), s. 18.

⁵³) Vidi: E. Schuler, op. cit.

⁵⁴) Stvarno, od 1066. god., tj. od invazije Normana, na britanska ostrva nije se iskrcaла nijedna strana armija.

duzela je niz odbrambenih mera. Već u aprilu 1940. godine, očekujući hitlerovsku invaziju, izvršena su nova regrutovanja za pojačavanje teritorijalne armije Građanske garde (Home Guard), u kojoj je do septembra 1940. godine bilo oko milion ljudi. Mreža jedinica Građanske garde, dobrotoljaka oblika teritorijalne odbrane, sastavljene od domaćih ljudi koji su odlično poznavali teren i lokalne mogućnosti za odbranu, pokrila je ubrzo celu teritoriju Velike Britanije. Tim snagama, kako se to može zaključiti iz Knjige J. Slessora, poveren je zadatak da brane neke naročito važne punktove, kao i vazduhoplovne baze od napada iz vazduha i eventualnih pokušaja da se njima ovlada iz vazduha⁵⁵). Poznato je isto tako da su ove snage bile zadužene za postavljanje minskih polja, kao i za pripremanje, a u slučaju potrebe i za uništavanje (rušenje) u kontrolisanim rejonima. Ova odbrana od pomorskih i vazdušnih desanata trebalo je u slučaju invazije da bude dopunjena manevrom motorizovanih jedinica teritorijalne armije i snaga kopnene vojske koncentrisanih na ostrvu.

Sve veći gubici i potreba da se otklanjam posledice vazdušnih napada primorali su Britance da pojačavaju ionako već razvijenu protivvazdušnu odbranu, kao i da povećaju formacije teritorijalne kopnene odbrane uvlačenjem sve širih masa civilnog stanovništva, organizovanog u specijalne formacije Civilne odbrane (Civil Defence). Ta organizacija položila je ispit za vreme masovnih napada iz vazduha, izvršavajući većinu zadataka pasivne protivavionske odbrane⁵⁶).

Da bi se oduprlo uništavajućim vazdušnim napadima, rukovodstvo britanske odbrane očigledno je moralo da im suprotstavi više i bolje tehnički opremljenih vojničkih i civilnih organizacija, kao i da primeni nove metode pasivne protivavionske odbrane. Odlično organizo-

⁵⁵) J. Slessor: »Strategia Zachodu« (Strategija Zapada), Varšava 1958, s. 103.

⁵⁶) U 1945. godini u Engleskoj je više od 500 hiljada mobilnih osoba obavljalo službu u jedinicama civilne i protivpožarne odbrane. Po završetku rata služba civilne odbrane bila je raspушtena. Ali već 1948. godine ponovo je obnovljena i postepeno prilagođavana savremenim zahtevima. P. Sokolov, op. cit. s. 94.

van sistem uzbune i masovnost odbrane u gradovima, to su bili jedini činioci koji su mogli da delimično kompenziraju tehničke slabosti aktivne protivvazdušne odbrane u vreme bitke za Englesku, kao i da ublaže posledice dejstva balističkih raketa V-2. Pokazalo se ipak da nije dovoljno samo otklanjati posledice napada, nego da je nužno odbranu ojačati tehničkim sredstvima, izgradnjom skloništa otpornih na dejstvo raketnih projektila, nabavkom više protivpožarne i havarijsko-spasišćke opreme itd. Tehnička oprema kojom su u sve većim količinama raspolagale formacije civilne odbrane, nije ipak bila u stanju da znatno promeni tok događaja prilikom masovnih vazdušnih napada na London i Koventri. Što su Englezzi i pored svega uspeli da izdrže nemačke udare iz vazduha⁵⁷⁾, i da njihovom vazduhoplovstvu nanesu gubitke, u prvom redu treba da zahvale odličnom dejstvu protivavionske odbrane i masovnosti civilne odbrane.

Izloženi letimični istorijski pregled navodi nas na zaključak da organizacioni programi teritorijalne odbrane zemlje moraju biti blagovremeno razrađeni i to sa izvanrednom dalekovidnošću, imajući u vidu tehnički razvitak. Doktrinarna misao i tehnika uvek su se uzajamno uslovljavale, ali možda nikada tako usko i neposredno kao u današnje doba. To se u najvećoj meri odnosi na teritorijalnu odbranu zemlje, u kojoj doktrina koja se stvara može postati u praktičnom smislu reč upotrebljiva, samo ako se oslanja na stalni razvoj vojne tehnike i na predvidive oblike neprijateljskog dejstva protiv pozadine zemlje.

Taj materijal dopušta također da se formuliše još jedan čvrst zaključak. Zemlja (koalicija) koja uspe da pronađe optimalna organizacijska i tehnička protivsred-

⁵⁷⁾ Od 13. aprila do septembra 1944. godine Nemci su izbacili sa teritorije Francuske na Englesku oko 7.400 projektila V-1, od čega je 53% uništila britanska protivvazdušna odbrana. U toku prva 84 dana, samo na rejon Londona palo je 2.340 projektila V-1, — to jest 40 komada dnevno. Od 8. septembra počelo je bombardovanje Britanije balističkim projektilima V-2. Na tu zemlju je palo ukupno 1115. Vidi: M. N. Nikolajev: »Snariad protiv snariada« (Raketa protiv rakete), Moskva 1950; J. F. C. Fuller: »Druga wojna swiatowa 1939—1945« (Drugi svetski rat 1939—1945), Varšava 1958, s. 449—450.

stva, da usvoji takvu operativnu i taktičku veštinu koja će se uspešno suprotstaviti budućim metodama napada iz vazduha i iznutra (diverzije, psihološka dejstva), postići će bez sumnje velike prednosti u slamanju oružane ekspanzije na pozadinu. Što se tiče tehnikе, treba imati na umu da ona može obezbediti rešavanje mnogih problema, ako bude služila takvoj doktrini teritorijalne obrane zemlje koja se oslanja na široku masovnu odbrambenu organizaciju i na strategiju koja stalno ima u vidu tehnički naučni napredak.

II - SUMORNE IMPLIKACIJE POJAVE NOVIH ORUŽJA

Drugim svetskim ratom zaključen je prvi period razvoja problematike teritorijalne odbrane zemlje. On joj je zacrtao okvire, ukazao na razvojne tendencije, ostavljajući za sobom interesantan materijal za proučavanje. I pored uticaja vremena, mnoga iskustva stečena u tom periodu zadržala su teoretsku vrednost, a neka načela, kao što su gotovost protivvazdušne odbrane, dobro organizovano i sigurno rukovođenje unutrašnjom odbranom — bez sumnje su i sada aktuelna, pa nas u velikoj meri obavezuju na postupke u budućnosti. Ipak, većinu pojmove i doktrinarnih načela odbrane zemlje iz godina 1939—1945. moramo spremiti za muzej, a ostale podvrgnuti reviziji.

Od vremena drugog svetskog rata, naime, nastupile su na području metoda vođenja oružane borbe veće promene nego li u toku prethodnih dvadeset vekova. Ako bismo grafički na koordinatama ose »X« (vreme) i »Y« (vrednost promena izazvanih tehničkim napretkom) pratili taj razvojni proces od ratova Julija Cezara do 1950. godine, krivulja promena u ratnoj veštini penjala bi se vrlo polako. Čak i kad se uzmu u obzir epohalne promene izazvane pronalaskom baruta ili pojmom avijacije, to bi ovu krivulju samo neznatno skretalo. Međutim, počevši od pedesetih godina ona bi se naglo penjala, izražavajući mnogostruko veće promene od onih ranijih, izazvane pojavom raketno-nuklearnog oružja.

Napredak u pronalaženju novih oružja i novine u vođenju oružane borbe zaista su fenomenalni. Taj proces traje i dalje, pa smo iz godine u godinu »usrećivani«

savršenijim borbenim sredstvima. Pri svemu tome se primjećuje neka svojevrsna trka između naučno-tehničkog napredka i stalnog osavremenjavanja vojne doktrine. U zapadnim zemljama pri tome se podvlači da se taj naučni i tehnički napredak u području borbenih sredstava postiže lakše nego u obradi odgovarajućih doktrina, tj. praktičnih načina i iskorištavanja novih sredstava kao integralnog dela ratnog potencijala¹⁾.

Ni u jednom istorijskom periodu nisu za obradu novih doktrinarnih koncepcija, tj. niza novih načela za upotrebu modernizovane vojne sile, izdvajana za vreme mira tako čudovišno velika sredstva kao danas. U ogromnim razmerama koncentrišu se najveći umovi, naučni i tehnički kadrovi na rešavanju vojnih problema. Generalstabovi i vojna industrija zapošljavaju ogroman broj naučnika i specijalista visokog ranga²⁾.

Od vremena kada su faraoni gradili piramide, ljudi nikad nisu žrtvovali tako fantastične sume novca za ciljeve koji nemaju upravo ništa zajedničko s njihovom dobrobiti. Vlada Sjedinjenih Država daje iz godine u godinu za naoružanje preko 50 milijardi dolara. To je suma nekoliko puta veća nego ukupna vrednost celokupnog nacionalnog dohotka današnje Španije. Ni izdaci Velike Britanije i Francuske nisu relativno manji. Takvi godišnji izdaci povlače za sobom čitavu lavinu raznih posledica. Narodi to osećaju u privredi, načinu života, pogledima na budućnost sveta i u politici. A što je najvažnije, na šta je već nekoliko puta ukazivano, ogromni izdaci na

¹⁾ Do ove disproporcije dolazi, po mišljenju nekih zapadnih teoretičara, zbog postojanja izvesne barijere teoretskoj ljudskoj misli koja se pojavila na putu osvećavanja svih ovih radikalnih promena u ratovodstvu. Ovaj tipičan motiv kod većine buržoaskih pisaca naročito je izražen u radu generala L. H. Macqara, »The Power of thought — New Horizons«, (Snaga misli — Novi horizonti) u »Military Review« Nr. 9/1959.

²⁾ U američkom ministarstvu odbrane, na pitanju revizije starih i formulisanju novih načina postupanja i strategijskih koncepcija, — pored Pentagona, rade i mnogi civilni naučno-istraživački centri. Pored toga, na tome rade i čitavi kolektivi naučnika na univerzitetima koji se specijalizuju na polju vojne problematike. Predsednik američke trgovačko-industrijske komore Neilan izjavio je u decembru 1963. godine da preko 75% američkih naučnika i inženjera radi za potrebe armije.

vojnu tehniku lišavaju nacionalnu privredu finansijskih kredita i talentovanih naučnih radnika. Nije onda ni čudo što se u takvoj situaciji, čak i u Sjedinjenim Državama, javljaju glasovi razuma koji ukazuju ne samo na nerazumnost, nego i na ogromnu štetu koju sadašnja trka u naoružavanju nanosi nacionalnoj privredi³).

Glavobolje s doktrinama

Neprekidne promene vojnostrategijskih koncepcija u posleratnom periodu posledica su sadašnje utakmice između razvoja borbenih sredstava i doktrina koje su se prilagođavale tome razvoju. Autori mnogih koncepcija u zemljama NATO-pakta nastojali su da izrade realnu sliku rata u savremenim uslovima, imajući u vidu najnovija dostignuća nauke i ratne tehnike, uključivši i nuklearno oružje⁴).

U američkom izdanju bila je to čuvena »strategija masovne odmazde« (Strategy of massive retaliation), jedan od oblika imperijalističkog zastrašivanja. Ona je, kao što je poznato, proglašavala da će SAD u slučaju bilo kakvog konflikta u svetu primenom masovnog, u stvari, preventivnog, nuklearnog udara, primorati potencijalnog protivnika, to znači Sovjetski Savez i druge socijalističke zemlje, na bezuslovnu kapitulaciju. Tvorci ove doktrine oslanjali su se pri tome na nerealne kalkulacije

³) Na primer, profesor S. Melman iz Kolumbije univerziteta u studiji »Strategija američke bezbednosti« navodi da je dalja trka u nuklearnom naoružavanju Sjedinjenih Država prava besmislica, jer ne može dovesti do bilo kakve promene u odnosima snaga u svetu, nego samo do slabljenja američke privrede.

⁴) Svestranu analizu savremenih strategijskih koncepcija zapadnih sila čitalac će naći u radovima: J. Lidera, »Dektryna wojenna Stanow Zjednoczonych« (Vojna doktrina Sjedinjenih Država), Varšava, 1963; »NATO — Szkice o historii i doktrynie« (NATO — skice o istoriji i doktrini), Varšava 1961; »Dektryna wojenna Wielkiej Brytanii« (Vojna doktrina Velike Britanije), Varšava 1964; a također u radovima buržoaskih teoretičara; J. Slessor, op. cit.; P. E. Jackot, »Zagadnienia strategii Zachodu« (Problemi strategije Zapada), Varšava 1957; H. Bull, »Strategy and the Atlantic Alliance« (Strategija i Atlantski savez), Princeton 1964.

o nadmoći Sjedinjenih Država u nuklearnom oružju, kao i na tobožnju zaštićenost njihove teritorije od sredstava nuklearnog napada⁵).

Poslednjih nekoliko godina svedoci smo uzastopnih kriza (koje uostalom i dalje traju) koje preživljava vojna misao Zapada. Veliki program politike sa pozicijama sile i s njom povezane strategijske kalkulacije, pali su u vodu kada su američke seizmografske stanice zabeležile potrese koje su izazvale eksplozije atomskih bombi u SSSR. Pokazalo se da je nuklearni monopol obmane, a nuklearni rat s masovnim udarima zapretio je i američkom kontinentu, jer ga i druga strana — Sovjetski Savez — može da primeni kao odgovor na napad.

Svest o paklu nuklearnih razaranja koja mogu zadесiti i stanovništvo Sjedinjenih Država, donedavno zaštićenih privilegovanim geografskim položajem⁶), primorala je Vašington da poslednjih nekoliko godina čini velike napore, usmerene na odbacivanje krutog modela totalnog rata i doktrine masovne odmazde, te da je zameni »elastičnom politikom reagovanja na događaje«. Teorijske osnove te nove doktrine, usvojenе u glavnim crtama od Kenedijeve administracije, formulisao je general Tejlor⁷) u knjizi »Sumnjava truba«. Nacionalni vojni program elastičnog reagovanja — piše on — mora od samog početka, na bezuslovan način da se odrekne izjašnjavanja za strategiju masovnog uništavanja. Treba da se jasno da na znanje da se SAD pripremaju svuda i uvek za odbijanje

⁵) Uporedi: G. Korczynski, »Walezac o pokoj — ostrzegamy przed silami rewizjonizmu i odwetu« (Boreći se za mir — upozoravamo na snage revanšizma i odmazde), »Żolnierz Wolności«, 26—27. IX 1964. g.

⁶) Besmisao nuklearnog rata potvrđivali su čak i predsednici SAD Kenedi: »Totalni rat nema nikakvog smisla«. (Govor predsednika Sjedinjenih Država, »Trybuna Ludu« od 11. VI 1963. god.) i Johnson: »Ne možemo nepomišljeno upotrebiti nuklearno oružje, koje sve nas može uništiti« — Konvencija demokrata završila zasedanje, »Życie Warszawy« od 29. VIII 1964. god.).

⁷) General Taylor, pored Kissinger-a i Brodi-a, jedan od glavnih tvoraca doktrine elastičnog odgovora, bio je do aprila 1964. god. predsednik Zajedničkog komiteta načelnika štabova oružanih snaga SAD.

napada pomoću takvog oružja i takvih vojnih jedinica, kakve odgovaraju u dатој situaciji⁸).

»Strategija elastičnog reagovanja (Strategy of flexible response) zasniva se na spremnosti oružanih snaga za raznovrsna reagovanja i dejstva u svim uslovima, kada se pokaže da je potrebno. To treba da omogući raščićavanje svih aspekata mogućih konflikata: od opšteg nuklearnog rata do takozvanih 'komunističkih infiltracija' koje su, po mišljenju Tejlora, ugrožavale: 1959. godine Berlin, 1960. godine Laos, a sada, prisustvo SAD u Južnom Vijetnamu. Na taj način koncepcija elastičnog odgovora treba da omogući Sjedinjenim Državama da budu spreme ne da reaguju svuda i uvek takvom vrstom oružja i takvim snagama koji najbolje odgovaraju u datom trenutku«.

Da bi se ostvarila ova koncepcija preduzimaju se sledeće mere: ubrzava se stvaranje strategijskih raketnih snaga koje bi bile zaštićene od protivnikovog udara i sposobne da protivniku zadaju poražavajući udar, čak i posle iznenadnog nuklearnog napada s njegove strane; posvećuje se veća pažnja antiraketnoj odbrani poboljšava se kvalitet kopnenih jedinica, čiji će jedan deo biti namenjen za pojačanje snaga predviđenih za vođenje raznovrsnih ograničenih ratova koji zauzimaju jedno od glavnih mesta u novoj strategiji⁹). Podvučena je potreba da se reorganizuje i pojača civilna odbrana. Bitna karakteristika nove koncepcije, kao što se vidi, jeste u tome što se njome dopunjava doktrina nuklearno-vazdušnog totalnog rata *teorijom ograničenih ratova* koji mogu biti vođeni kako nuklearnim tako i konvencionalnim sredstvima. Drugi njen elemenat je uvođenje pojma *kontrarevolucionarnih protivpartizanskih ratova* čije se vođenje predviđa na teritorijama zemalja zahvaćenih narodnooslobodilačkim ratom, uz upotrebu specijalno formiranih

⁸) M. D. Taylor, »The Uncertain Trumpet« (Nesigurna truba), New York, 1960, s. 36.

⁹) Tejlor skreće pažnju na to da je slabljenje snaga kopnene vojske bilo posledica potcenjivanja gorke lekcije koju je Sjedinjenim Državama dao korejski rat, na osnovu koga je navodno širena iluzija da lokalni ratovi mogu biti vođeni i dobivani samo uz pomoć vazduhoplovnih i pomorskih snaga.

diverzantskih i protivpartizanskih jedinica¹⁰). Na taj način ova doktrina, kao vojni ekvivalent novom političkom kursu, nastoji da Sjedinjenim Državama povrati izgubljeni prestiž u svetu.

Doktrina elastičnog reagovanja nije se, međutim, svidela svim partnerima u NATO. U 1964. godini načelnik Generalštaba francuskih oružanih snaga general Ajre (Ailleret) istupio je s tezom u kojoj je poricao celishodnost eventualne primene te doktrine, a naročito korišćenje klasičnog naoružanja ili ograničenih nuklearnih sredstava za tzv. »odbranu Evrope«, preporučujući gotovo neograničeno korištenje strategijskih nuklearnih snaga. General Ajre je izneo tezu o »metodi momentalne strategijske akcije« od trenutka kada Sovjetski Savez počne agresiju (?!). Ova teorija sadrži:

1. uništenje izvora agresije (i mogućnosti da se ona nastavi) pomoću strategijske akcije nuklearnih bombardovanja, usmerenih protiv izvora ratnog potencijala protivnika i njegovo prinuđavanje da odustane od agresije i

2. dopunu te akcije dejstvom operativnih grupacija na kopnu; njihov bi jedini cilj bio da zaustave i unište glavninu žive sile protivnika koja je izvršila proboj, te odbacivanje na polazne položaje¹¹).

Ne ulazeći u pojedinosti teorije »trenutne nuklearne akcije« uz primenu nuklearnih bombardovanja velikih razmera, može se lako ustanoviti da je to modifikovana verzija stare doktrine masovne nuklearne odmazde i preventivnog rata (s predumišljajem!) u francuskom izdanju, odnosno u francuskom i evropskom, ako već Francuska nastoji da igra glavnu ulogu u sistemu odbrane Evrope. Očigledno je da Ajreova teza predstavlja obmanu i klevetu da su socijalističke zemlje izvor ratne opasnosti i da od njih može poteći inicijativa za rat.

¹⁰) To svedoči o težnji SAD da uz pomoć oružanih snaga задржи ključne pozicije u raznim delovima sveta, da guše narodnooslobodilačke pokrete u raznim zemljama i kolonijama (po mogućnosti bez pribegavanja upotrebi nuklearnog oružja), kao i da primenjuju diverzije u zemljama socijalističkog tabora.

¹¹) Vidi: Ch. Ailleret: »Opinion sur la theorie stratégique de la «flexible response»« (Razmišljanja o teoriji strategije »elastičnog odgovora«, u »Revue de Défense National« br. 8—9/1964, s. 1334.

Ni Britanci ne štede reči kada upućuju kritike na adresu najnovijih strategijskih doktrina Sjedinjenih Država. Laburista H. Bull, rukovodilac Odbora za pitanja naoružanja, u najnovijoj studiji »Strategy and the Atlantic Alliance«, nedvosmisleno podvlači da ova doktrina, iako može biti dobra za SAD, ne mora biti isto tako dobra za njihove partnere u Evropi.

Jedan od činilaca u novim konstrukcijama američke strategijske misli postala je i teorija o stalnoj gotovosti snaga SAD za ofanzivnu akciju, a također strategija tzv. »protivsnage« (Counterforce strategy) i »snage drugog udara« (Second strike force)¹²⁾. Službeni karakter ovih doktrina potvrđio je predsednik Kenedi, rekavši da prvo načelo političko-strategijskog američkog plana jeste da se i dalje nuklearne snage zadrže na znatno višem nivou nego što je nuklearna udarna snaga Sovjetskog Saveza¹³⁾.

Doktrinu snaga »drugog udara« izložio je Kenedi u govoru u Sitlu (Seattle) marta 1961. godine, rekavši: »Naše nade u sredstva zastrašivanja (predupređenja) koja imaju gotovo apsolutni karakter, moraju biti zasnovane na posedovanju nuklearnog oružja, razmeštenog u takvim prikrivenim i pokretljivim, ali za neprijatelja neuobičajivim, bazama, koje neće moći biti uništene iznenadnim napadom«¹⁴⁾.

U takve snage američki specijalisti ubrajaju, pre svega, podmornice, snabdevene projektilima tipa »Polaris«, međukontinentalne balističke rakete, naročito »Minute-

¹²⁾ »Moramo raspolagati dovoljnim snagama — piše Hans Boldwin, poznati vojni komentator dnevnika »The New York Times«, dajući bitne karakteristike ovih teorija — da bismo imali obezbeđenu nadmoć u svakom nuklearnom sudaru. U tome se sastoji suština doktrine protivsange«. »The New York Times«, 12. I 1961. g.

¹³⁾ Iz govora predsednika Kenedija na zasedanju Nacionalnog saveta bezbednosti SAD u Beloj kući u januaru 1962. godine. O potrebi održavanja i pojačavanja nuklearne moći SAD i o karakteru »stvarno realnog zastrašujućeg sredstva«, govorio je također ministar odbrane SAD McNamara. Podaci prema: M. Milštejn: »O niekotorych wojennno-strategiczeskikh koncepcijach amierikanskogo imperializma« (O nekim vojnostrategijskim konceptcijama američkog imperijalizma), »Mirovoja ekonomika i Međunarodnije Otnošenja«, Nr. 8/1962. g.

¹⁴⁾ »New York Herald Tribune«, 29. III 1961. godine.

man» na pokretnim rampama, kao i deo snaga strategijskog vazduhoplovstva i avijaciju sa nosača aviona¹⁵⁾.

Novi akcent u NATO — koncepcijama stavljen je na atomske podmornice s lansirnim postoljima za rakete »Polaris«. Od pre nekoliko godina u toku je proces prelaženja od sistema stacionarnih raketnih baza na sistem atomskih podmornica s raketnim projektilima. Do ovog dolazi zbog njihove pokretljivosti, mogućnosti da se zamaskiraju i drugih operativno-strategijskih svojstava. Programom naoružanja SAD predviđeno je formiranje nekoliko eskadra, sastavljenih od atomskih podmornica (eskadra bi imala 8—9 jedinica) od kojih je svaka naoružana sa 16 raket »Polaris«¹⁶⁾. One bi trebalo da bazuju u vodama Atlantskog, Tihog i Indijskog okeana, u bazenu Arktičkog mora, te u Sredozemnom i Severnom moru (vidi šemu broj 1). Ove snage, prema zamislima Pentagona, treba da budu ojačane nadvodnim plovnim jedinicama, naoružanim projektilima »Polaris«, koje će ući u sastav tzv. multilateralnih nuklearnih snaga NATO¹⁷⁾). Kakva će biti dalja sudbina i kako će biti ko-

¹⁵⁾ Nije to tako samo u teoriji. Iz američke štampe vidi se da se oko 50% strategijskog vazduhoplovstva SAD (Strategic Air Command), tj. oko 800—900 teških bombardera, snabdevenih nuklearnim naoružanjem, nalazi u stalnoj pripravnosti, te za petnaest minuta posle date uzbune, može da stupi u dejstvo. Osim toga, nekoliko desetina bombardera nalazi se stalno u vazduhu. Jedan viši vazduhoplovni oficir sa malim štabom stalno je u pripravnosti, da bi mogao trenutno preuzeti komandu u slučaju da glavni štab »Strategic Air Command«-e u Omaha bude uništen. Tome treba još dodati nekoliko atomskih podmornica s projektilima »Polaris« koje se stalno nalaze u moru. Na kraju tu je još nekoliko stotina balističkih projektila velikog dometa »Titan«, »Atlas« i »Minuteman« koji su instalirani duboko pod zemljom i spremni za trenutnu upotrebu. Prema: *Revue Militaire Générale*, Nr. 12/1963.

¹⁶⁾ Krajem 1963. god. 9 atomskih podmornica bilo je već naoružano tom vrstom raket. U septembru 1964. Komanda mornarice SAD objavila je da će do sredine 1965. godine u patrolnu službu na Pacifiku biti uvrštene još četiri podmornice naoružane sa ukupno 64 raket »Polaris-A3«, sa dometom od 2500 morskih milja i sa nuklearnim glavama. »Żołnierz Wolności«, 5—6. IX 1964. godine.

¹⁷⁾ Vladajući krugovi u SAD, tražeći stvaranje multilateralnih nuklearnih snaga, zamišljaju da bi na taj način uspeli u većem ili manjem stepenu obezbediti vlastitu teritoriju od po-

načno formulisana ta koncepcija multilateralnih nuklearnih snaga, s obzirom na otpor američkih saveznika u NATO, danas je još teško predvideti¹⁸). Palijativi koji su predloženi i zamišljeni mogu kompromitovati nuklearni monopol SAD u zapadnom savezu i dovesti do opasnog širenja nuklearnog oružja i povećanja napetosti u svetu.

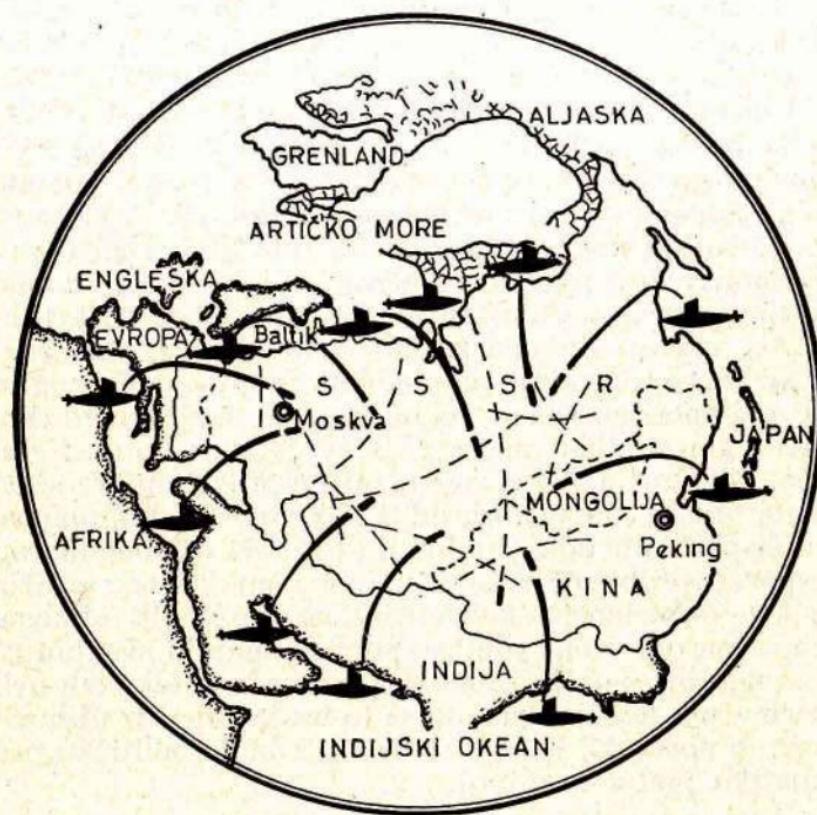
Bliže razmatranje ovih doktrinarnih teorija NATO koje su u osnovi teorije Sjedinjenih Država, komplikovana je stvar, ali ipak može dovesti do izvesnih zaključaka, od kojih se jedan odnosi na teritorijalnu odbranu zemlje.

Treba, npr., obratiti pažnju na to u koliko se meri, u poređenju s periodom drugog svetskog rata, izmenio jezički (terminološki) arsenal vojnih doktrina i kako brzo se menjaju koncepcije vođenja rata. Čak i najvisprenije i najrealističnije imperijalističke doktrinarne zamisli nisu dugog veka u današnjim uslovima, jer ih ruši stalni tehnički razvoj, rastuća snaga socijalističkog tabora i stvarni razvoj događaja na međunarodnoj areni. Zbog toga ove imperijalističke teorije donose svojim autorima prilično glavobolja i razočaranja. Ni jedna od objavljenih najnovijih teorija nije završena, niti u praksi upotrebljiva. Prosto, nije ni moguće izgraditi doktrinu koja bi odgovarala ekspanzionističkoj politici, koja teži da međunarodne sporne probleme rešava pomoću nuklearnog oružja. Nikakva doktrinarna koncepcija ne može biti efikasna kada se narodi sveta odlučno suprotstavljuju svakom ratu, a pogotovo nuklearnom. Najveći nedostatak sivh ovih doktrinarnih teorija, kao što se to može videti iz njihovih osnovnih postavki, jeste u tome što žele da političku problematiku podrede vojnoj.

sledica uzvratnih nuklearnih udara. »Takve nade su absurdne — piše maršal Jerjomenko, — jer bez obzira na to na kojoj će tački zemaljske kugle početi nuklearni rat, on će se odmah pretvoriti u globalni rat. Zemlja koja bude napadnuta nuklearnim oružjem neće imati vremena da traži iz kojeg je rejona napadnuta, nego će morati da istog časa izvrši udar po svim onim punktovima iz kojih mogu biti lansirani nuklearni projektili agresivne koalicije« — članak: »Maršal Jerjomenko o planovima NATO-pakta« u »Żolnierz Wolności« od 1—2. VI 1963. godine.

¹⁸) Treba naglasiti da je predsednik Johnson — kako je javila štampa — vatreni pobornik multilateralnih nuklearnih snaga NATO i zalaže se za njihovo brzo oformljavanje.

Uočljivo je također da ove doktrine predstavljaju kurs na razbuktavanje uništavajućeg rata, uperenog protiv pozadine i civilnog stanovništva. Premda je izraz »Blitzkrieg« izašao iz mode, u odnosu na dejstva operativnih jedinica, ili se u svakom slučaju o njemu malo

Sema 1 — Raspored nuklearnih podmornica naoružanih projektilima »polaris« i agresivne težnje američkih stratega koje je sasvim otvoreno otkrio još 1962. godine nedeljni list »Time«.

govori, on je ipak aktuelan u odnosu na pozadinu zemlje. Ne može se sumnjati u to da bi u slučaju sukoba, neprijatelj poštedeo i jedno mesto u pozadini od nuklearnih udara, ako bi takvi udari imali nekog vojničkog smisla. Doktrina elastičnog reagovanja stvorila je također osno-

ve za razvijanje antisocijalističke ofanzive: političke, ideološke, privredne i psihološke prirode. S predznacima te ofanzive susrećemo se već danas¹⁹⁾.

Apsolutni rat — cilj i metode

Cilj politike socijalističkih zemalja je miroljubiva ko-egzistencija i izbegavanje rata. Ali i takav politički program zahteva konkretno vojno planiranje u kome se imaju u vidu i najjači argumenti kakav je karakter rata pri upotrebi nuklearnog oružja. Sva daljnja razmatranja o odbrani zemlje moraju biti zasnovana na viziji, tj. *predstavi o suštini i obliku eventualnog rata*. To nas neposredno dovodi do problema cilja i obima budućeg (eventualnog) rata.

Minule međunarodne sukobe definisali smo uskim i nedvosmislenim izrazima. Svi su oni imali određene ekonomske ili političke faze, ali o postojanju ratnog stanja odlučivalo je to da li su oružane snage uzele učešća u tom sukobu ili nisu. Bili su, također, ograničeni politički ciljevi ratova. Onog časa kada su armije pruskog feldmaršala H. fon Moltkea primile naređenje da stupe u borbu 1870. godine, njihov cilj bio je jednostavan: razbiti oružane snage Francuske i slomiti otpor zemlje. Isto to vidimo u oružanim sukobima od 1914. do 1920. god. Ratovi su vođeni zato da se postigne političko-teritorijalna pobeda, a da bi se ta pobeda postigla što brže, bile su angažovane maksimalno moguće snage.

Šta se može reći o ciljevima i karakteru oružanih sukoba u eri raketno-nuklearnog oružja?

Prisetimo se jedne opšte poznate istine. Zapažanja ideologa nemačkog militarizma, Ludendorfa, da je odlika savremenih ratova u tome što se borbena dejstva proširuju na celu teritoriju zaraćenih država²⁰⁾, postala su u epohi raketnih projektila najočiglednija istina. Savre-

¹⁹⁾ Vidi: G. Korczynski, op. cit.

²⁰⁾ Vidi: E. Ludendorft, op. cit. s. 19—46.

meni konflikt, ne govoreći o totalnom ratu, prerasta sukob samih oružanih snaga. On se odvija uporedo na nekoliko velikih frontova: diplomatskom, ekonomskom, psihološkom, ideoškom, a ako dođe do oružanog sukoba, onda i na vojnom²¹). Pripremanje zemlje za odbranu od nuklearnog napada traži da se tome cilju podredi ceo proces društvene reprodukcije. Militarizacija privrede i drugih područja važnih za život naroda poprima dosad nevidljive razmere. U tom smislu budući rat postaje apsolutno totalan.

Svi teoretičari Istoka i Zapada predviđaju da će budući rat biti vrlo beskompromisran, ako se radi o konačnom ishodu i ciljevima koji nisu više samo klauzevicka težnja da se unište oružane snage protivnika. Pojam totalnog nuklearnog rata — a načelno, u okvirima takvog rata, razmatramo ovde i problematiku teritorijalne odbrane zemlje²²) označava odlučne i krajnje ciljeve rata: ne aneksiju dela teritorije, ne primoravanje na političke ustupke, nego rat na život i smrt²³). To povećava odlučnost i sveobuhvatnost rata. U literaturi o ovom pitanju podvlači se da opšti totalni rat obuhvata ceo kompleks sukoba, počevši od takmičenja između ekonomsko-društvenih sistema pa do dostignuća u nauci²⁴), te se na

²¹) Američki specijalisti za vođenje psihološkog rata T. Holt i R. Velde misle, npr. da totalna strategija mora kompleksno razmatrati korištenje sve četiri osnovne oblasti državne politike, tj. diplomatske, vojne, ekonomske i psihološke. T. Holt, R. van del Velde: »Strategic Psychological Operations and American Foreign Policy« (Strategijske psihološke operacije i američka spoljna politika), Chicago 1960. Iste ove teze dominiraju i u radovima citiranog generala Tajlora.

²²) Ovde govorimo načelno o nuklearnom ratu zato što u svakom lokalnom manjem ili većem sukobu, u Evropi, preti opasnost od totalnog nuklearnog rata. Ovo mišljenje dele mnogi publicisti kako na Istoku tako i na Zapadu.

²³) Na takav cilj eventualnog budućeg svetskog rata ukazuju autori knjige: »Strategia wojenna« (Vojna strategija), Varšava, 1964. god.

²⁴) Govori se da od ishoda ovih takmičenja zavise ekonomsko-tehnički planovi koji stoje u uskoj vezi sa sposobnostima naučnih kadrova zemlje.

jednu kartu stavlja sve čime nacija raspolaže, uključujući i samu egzistenciju države.²⁵⁾

Totalnost sukoba ogleda se u upotrebi celokupnog raspoloživog potencijala i sredstava u svoj njihovo raznovrsnosti, uključujući i oružja za masovno uništavanje, kao i njihovo usmeravanje na protivnikovu pozadinu, na njegove gradove i civilno stanovništvo²⁶⁾). Tako shvaćen totalni nuklearni rat može da znači samo sukob u kome je ratište ceo svet, svi kontinenti, u kome se operacije izvode u svih pet prostornih dimenzija na zemlji, u vazduhu, na vodi, pod vodom i u kosmosu. Svet čiju veličinu u vreme Džingis-Kana čovek nije mogao ni da zamisli, koji je još za vreme rata 1939—1945. godine bio smatran za pozornicu velike strategije, sveden je skoro na taktičke razmere dejstava.

Kakav smisao, npr., može da ima termin »vojište« u ~~raketnog~~ orbitalnog oružja? U klasičnoj strategiji pod tim terminom podrazumevao se ograničeni kopneni ili pomorski prostor, na kome su se neposredno odvijale ratne operacije²⁷⁾.

²⁵⁾ Rat više nije samo serija bitaka. To je ne samo proba snaga armija, nego i odmeravanje snaga celoga naroda, proba kako njegovih moralnih tako i fizičkih snaga, njegovog uma i veštine, njegove izdržljivosti i hrabrosti — tvrdi bivši komandant RAF-a, današnji lord Teder. Ovaj motiv dominira u celokupnoj vojnoj publicistici na Zapadu. Vidi: »Sovremennaia imperjalističeskaja ideologija«, (Savremena imperijalistička ideologija), Moskva 1958.

²⁶⁾ »U totalnom ratu nijedno oružje nije previše destruktivno« — piše američki general D. O. Smith u knjizi »Doktryna wojenna USA« (Vojna doktrina Sjedinjenih Država), Varšava 1957. godine, s. 153. Slično rezonuju ostali buržoaski teoretičari, npr. A. P. Seversky, »America: Too Young to Die!« (Amerika — premlada da umre) New York 1961; H. A. Kissinger, »The Necessity for Choice, Prospects of American Foreign Policy«, (Nužnost izbora. Pogledi na američku spoljnu politiku) New York 1961; J. Slessor, op. cit.

²⁷⁾ Tendencija porasta prostornog širenja karakteristična je pojava dosadašnjih ratova. U godinama prvog svetskog rata dejstva su obuhvatala preko 4 miliona km², a u toku drugog svetskog rata preko 22 miliona km², ne računajući morske površine.

Danas vojište može obuhvatati teritoriju cele koalicije i svih kontinenata u svim prostornim dimenzijama²⁸).

Deo spektra budućih ratova čini tzv. »hladni rat« i njegove posledice koje dolaze do izražaja i u mirnodopsko vreme. Zapadne sile u toj borbi neprestano primenjuju, pored široko planirane ekonomске, psihološke i političke propagande, pomoću štampe i radija, još i mnoge druge, pa i oružane oblike »hladnog rata«. To su državni udari, zasnovani na diverzijama i tzv. nekonvencionalnim oblicima delovanja. Cilj i jednih i drugih oblika hadnoratovske ofanzive je, pored ostalog, da nanesu štetu socijalističkim zemljama i da politički ovladaju narodima zavisnih i zemalja koje se bore za svoju nezavisnost²⁹).

Totalni nuklearni sudar uostalom postaje sve komplikovаниji u pogledu metoda izvođenja, a menja i glavni objekat dejstva oružanih snaga, kao i njihov pravac glavnog udara. U dosadašnjim ratovima, neopozivi uslov za pobedu nad protivnikom i postizanje političkih i vojnih ciljeva rata — prema klasičnoj klauzevicovoj formuli — bio je da se uništi njegova armija, odnosno ratna flota u neposrednim krvavim bitkama. Tek je slamanje neprijateljevog otpora i potpuni poraz njegove armije stvarao

²⁸) Cela zemaljska kugla i kosmičko prostranstvo oko nje postaće potencijalno ratište. Na taj način, za razliku od ranijih ratova, oružana borba zahvatiće celu dubinu teritorija zaraćenih koalicija, sve do najzabačenijih kutaka, pa će tako dobiti prostorni obim kakav dosad nije bio poznat u istoriji oružanih borbi — naglašava general S. Stemenko u članku »Naučno-tehničkij progres i jego vlijanije na razvitije vojenog djela« (Naučno-tehnički napredak i njegov uticaj na razvitak vojnog dela) u časopisu »Komunist oružanih snaga« br. 3/1963.

²⁹) U političkim i vojnim krugovima zapadnih zemalja, a naročito u SAD, postaje sve popularnija teza o dugotrajnom, možda i na decenije razvučenom sukobu između zemalja kapitalističkog i socijalističkog sistema koji neće imati samo vojnički karakter. Taj dugotrajni sukob u stvari je utakmica između ta dva sistema. On, po mišljenju zapadnih publicista, sadrži sve oblike političke, ekonomске, ideološke i psihološke borbe. Što se tiče oružane borbe, tu se može računati s primenom svih vrsta ratova od ograničenih (dakle kontrarevolucionarnih) pa do totalnih. Toj problematici posvećeni su, pored ostalih, radovi poznatih teoretičara: R. Strauss-Hupe, W. R. Kitner, Y. E. Daugherty, A. J. Co'trell, u »Protracted Conflict« (Otegnuti sukob), New York, 1959.

uslove da se zauzme teritorija i da se diktiraju uslovi kapitulacije. To je objektivno nametala u prvom redu ograničena mogućnost ondašnih borbenih sredstava, među kojima je kao osnovno sredstvo, sve do prvog svetskog rata uključno, važila velika masa kopnenih jedinica sa artiljerijom dometa nekoliko kilometara a najviše do nekoliko desetina kilometara. Duboka pozadina ratujućih strana bila je stvarno isključena iz zone neposrednih borbenih dejstava³⁰).

Ovakva situacija bila je izmenjena u prošlom ratu, kada je već razvijeno vazduhoplovstvo produžilo radijus dejstva i prenelo delatnost na duboke pozadinske predele. Na taj način strategijsko vazduhoplovstvo rešilo je vekovni problem dejstvovanja protiv pozadine zemlje u kojoj su se nalazili centri ratnog potencijala protivničke strane. Ali i u ovom periodu Klauzevicova teza o uništavanju oružanih snaga protivnika u neposrednoj oružanoj borbi igrala je još glavnu ulogu. Saveznički pokušaji da pokore hitlerovsku Nemačku pomoći strategijskih bombardovanja industrijskih centara od životne važnosti, gradova i komunikacija, poduzeti u godinama 1943—1945, nisu dali očekivane rezultate. Razlog za ovo u prvom redu treba tražiti u relativno malom broju vazduhoplovnih borbenih sredstava velikog radijusa, kao i u maloj efikasnosti klasičnih bombi u odnosu na ciljeve koje se želelo postići³¹).

I pored slabosti nemačke protivvazdušne odbrane, anglo-američka ofanziva nije uspela da uništi strategijske izvore moći Trećeg rajha, a bombardovanje industrije nije znatno uticalo na nemačku proizvodnju oružja³²).

³⁰) Više o tome: A. Jerjomenko: »O niektórych nowych koniepcjach Pentagona« (O nekim novim koncepcijama Pentagona), »Međunarodnaja žizn«, br. 6/1961.

³¹) »Bombarderska avijacija velikog radijusa bila je neusavršena, radijus ograničen i stvarno nije bila u stanju da uništi objekte nemačkog vojnog potencijala, mada su bili relativno male površine...« piše maršal Jerjomenko. — Ibidem.

³²) To potvrđuje nekoliko publicista iz Velike Britanije i Sjedinjenih Država, među ostalima: M. Olson, dr »The Economics of Target Selection for the Combined Bomber offensive« (Ekonomija izbora ciljeva za kombinovanu bombardersku ofanzivu),

Tempo i efekat strategijskih bombardovanja — podvlači pukovnik Palkjević — bili su uspešno kompenzirani brzom obnovom. Nije dakle bilo toliko snaga da bi se sistematski i permanentno rušili svi ključni objekti³³⁾.

Zbog porasta dometa, brzine i razorne snage novih vrsta oružja³⁴⁾, znatno se povećava i stepen mogućnosti prodiranja tih sredstava u pozadinu zemlje, što će iz osnova promeniti koncepcije o vođenju rata.

Sve više gube obaveznu snagu i druga ratna pravila, kao, npr. principi o pripravnosti armije, njenih štabova, upravnih i privrednih organa, zatim načela o načinu sprovođenja mobilizacije, strategijskom razvoju oružanih snaga i sl. Nije više dovoljno uništiti samo protivnikove oružane snage, jer je to previše uzak cilj za savremeni rat i ne daje odlučujuće rezultate. Nova borbena sredstva otvaraju dosad nepoznate mogućnosti za slamanje borbene moći operativnih jedinica i »bacanje protivnika na kolena« pomoću masovnih nuklearnih udara po dubokoj pozadini, uništavanja njegovih masovnih nuklearnih udara po dubokoj pozadini, uništavanja njegovih ljudskih rezervi, privrednog potencijala i cele vojne infrastrukture zemlje i koalicije.

Primena raketno-nuklearnog oružja, sposobnog da svojom brutalnom snagom uništi egzistenciju čitavih na-

»The Royal United Service Institution Journal« br. 11/1962; A. E. Sokol, »Sea Power in the Nuclear Age« (Pomorske snage u nuklearno doba), Vašington 1961. Statistika pokazuje da je uprkos tim bombardovanjima proizvodnja osnovnog naoružanja povećana u godinama rata. Tako, na primer, u 1944. godini proizvodnja aviona povećana je za 300% u poređenju s 1939. godinom, a proizvodnja tenkova čak za 1270% u poređenju s 1940. godinom. Brojčani podaci su prema: Cz. Gagajek, »Poglady na użycie lotnictwa po drugiej wojnie światowej« (Osвrt na upotrebu vazduhoplovstva u drugom svetskom ratu), »Myśl Wojskowa« (Vojna misao) br. 3/1963. godine, s. 61.

³³⁾ M. Palkjević: »Niektore zagadnienia obrony terytorium kraju« (Neka pitanja teritorijalne odbrane zemlje) u »Myśl Wojskowa«, nr. 8/1959, s. 3—4.

³⁴⁾ Šesnaest raketa »Polaris A-2«, kojima su naoružane američke atomske podmornice, imaju veću uništavajuću snagu nego sve konvencionalne bombe upotrebljene u toku drugog svetskog rata.

roda³⁵), kao i eventualna primena bakteriološkog rata, do koje može doći, obezvrediće mnoga tradicionalna i naizgled trajna shvatanja. Evo šta o tome piše sovjetski naučnik Talenski: »Danas takva atomska bomba kakva je bačena na Hirošimu, u arsenalu oružja za masovna razaranja, pored svojih »potomaka«, izgleda kao ručna bomba pored avionske«. I dalje »... da bismo došli do osnovnih zaključaka, dovoljno je predstaviti sebi razornu moć najjače od isprobanih bombi, one pedesetmegaton-ske. Njen radijus apsolutnog razaranja iznosi — prema nekim proračunima — 40 km, površina 5.000 km², radijus delimičnog razaranja 80 km, a površina 20.000 km². Ta bomba može usmrtiti u gradovima oko 6—8 miliona ljudi. Tome broju treba dodati još 3—4 miliona koji će umreti od naknadnog zračenja... Ne podleže sumnji da će ona biti u stanju da uništi svaki veliki grad«³⁶).

Te mogućnosti uvećava još i činjenica što se danas i u najbližoj budućnosti ne može očekivati sasvim uspešna odbrana od balističkih sredstava za prenošenje nuklearnog oružja. Ne može se isto tako isključiti ni to da će agresivni krugovi Zapada poželeti da iskoriste ovu »pruženu« priliku koja proizlazi iz ogromne snage ovih oružja, da pokušaju »razbiti« socijalističke zemlje pomoću masovnih termouklearnih udara protiv neuralgičnih tačaka teritorije socijalističkog tabora, a pritom da što manje svojih momaka pošalju u boj. Nije, naime, do svih vođa³⁷) imperijalističkih sila doprlo uverenje da je snaga savre-

³⁵) Mnogo ljudi bavi se naučnim proračunima gubitaka koji će biti posledica nuklearnog rata. »Napad na 50 najvećih gradova SAD uništo bi 40% stanovništva, 50% kapitalnih postrojenja i 60% industrije« — piše H. A. Kissinger u knjizi »Nuklear Weapons and Foreign Policy« (Nuklearno oružje i spoljna politika), New York, 1957. Računa se, npr., da u toku prva tri meseca rata od nuklearnih bombi može poginuti 300 miliona ljudi. Požari i radioaktivna prašina, koji bi ovim bili izazvani, širili bi se više dana u promeru od stotine kilometara. Posledice dejstva ovih sredstava nije moguće lokalizovati. One će zbrisati sve razlike između fronta i pozadine, širiće se preko granica država i kontinenata.

³⁶) N. Talenski: »Apsolutnye oružije i biezapasnost« (Apsolutno oružje i bezbednost), »Mjeđunarodnaja žiznj«, nr. 4/1962.

³⁷) Primer: senator Goldwater, bivši pretendent za predsednika SAD, kao i američki ekstremisti.

menih oružja još jedna potvrda *preživelosti rata kao sredstva za rešavanje političkih suprotnosti među državama* i da će svaki iznenadni napad s primenom nuklearne strategije izazvati neodložan nuklearni protivudar od strane Sovjetskog Saveza, usmeren na vojne baze i industrijske centre agresora.

Pripreme za odbranu od totalnog napada treba obavezno da obuhvate sve elemente državne strukture, sa glasno alternativi koju sadrže reči: katastrofa ili totalna odbrana. Sve su to sumorne posledice pojave novih oružja i može se žaliti zbog takvog razvoja ali ga je u sadašnjem času izgleda nemoguće izmeniti. Možda će agresivne namere imperijalističkih sila ustuknuti kada osete odlučan otpor naroda koji žele mir.

Kao sve na svetu, tako i ovaj razvoj događaja ima svoje dve strane. On će primorati socijalističke države na velike napore radi odbrane svojih zemalja. To je neophodno, naročito kada se države agresivnog NATO-pakta uveliko pripremaju za rat, a američka propaganda odbacuje elemente trezvene procene situacije, ističući doktrinu »nuklearnog preživljavanja« i »elastičnog reagovanja«. Izrazit primer te propagande može biti upravo teorija nuklearnog preživljavanja³⁸⁾). Ona je postala polazna tačka i kao uvod novim strategijskim koncepcijama koje su bile ovenčane neslavnom izjavom predsednika Kenedija o »inicijativi SAD u nuklearnom sukobu sa Sovjetskim Savezom«³⁹⁾). To znači preventivni nuklearni napad

³⁸⁾ »Tvrditi da stepen sadašnjih mogućnosti uzajamnog uništavanja u totalnom nuklearnom ratu, kao i stepen i intenzivnost s njim povezanog radioaktivnog zatrovanja, čine od nuklearnog rata »samoubistvo« (a zbog toga i apsurd) — to stvarno znači bežati od rešavanja najsudbonosnijeg vojnog problema pred kojim su ikada stajale SAD. Sjedinjene Države moraju imati racionalnu mogućnost da vode takav rat« — tako glasi teza referata koji su 1960. god. podneli članovi centra za proučavanje spoljne politike na univerzitetu »John Hopkins« u Vašingtonu na traženje komisije za spoljne poslove u Senatu SAD. Sličnu tvrdnju iznosi H. Kahn u knjizi »On Thermonuklear War« (O termonuklearnom ratu) izdатoj 1961. g. Kahn opširno obrazlaže da posledice nuklearnog rata uopšte ne moraju biti ubitačne. Ako izbjije takav sukob, biće moguće preživeti ga, a u periodu od nekoliko godina i izvršiti obnovu.

³⁹⁾ Iz izjave koju je dao u martu 1962. god. predsednik Sjedinjenih Država Kenedi, američkom novinaru Stjuartu Olsopu.

na Sovjetski Savez i socijalističke zemlje, ukoliko Pentagon sazna da Sjedinjene Države mogu biti napadnute (??!). Na kraju treba naglasiti da je ta teorija, koliko neprikladna, toliko i opasna, jer može izazvati nepredviđene posledice. Već su nam poznati slučajevi lažnih uzbuna koje, ako se primene pomenuta načela, mogu gurnuti svet u pravcu neposredne nuklearne konfrontacije.

Spoljni i unutrašnji front

Konstruisanje balističkog oružja pružilo je propagatorima Duetove i teorije i Severskog⁴⁰) neobično uverljive argumente: evo to je oružje podesno za uspešne napade na protivnikovu pozadinu. Sledbenici tih teorija tvrdili su već odavno — izgleda ne bez razloga — da je prošlo vreme kada su u stvarnoj vojnoj snazi odlučivali isključivo brojnost i obučenost jedinica, valjanost vojne doktrine i veština komandovanja. U mesto ovih faktora — kao jedan od najvažnijih — pored broja balističkih raket i sistema protivnikove odbrane — pojavljuje se ekonomski potencijal i tehničko-odbrambena sposobnost pozadine. Pri tome pod pojmom »tehničko-odbrambene sposobnosti« — treba razumeti sveukupnost snaga i sredstava, kao i mera koje obezbeđuju otpornost zemlje i njenih strategijskih snaga na nuklearni udar. Raketni napad na unutrašnje centre od životne važnosti za protivničku stranu može uništiti njene industrijske i ekonomiske resurse, a kroz to i slomiti volju za otpor kod naroda koji više neće biti u stanju da produži borbu. Sredstvo za postizanje takvih rezultata biće vazduhoplovna ofanziva već u prvim časovima rata.

⁴⁰) A. P. de Seversky, američki teoretičar vazdušnog rata (porekлом Rus) jedan je od glavnih nastavljača Duetove doktrine. Po njegovom mišljenju, jedino vazduhoplovne snage predstavljaju strategijsku moć i mogu uspešno da prenesu dejstva na pozadinu protivnika, da ga tuku u najosetljivija mesta i primoraju ga da se preda, a najbolja strategija jeste masovni napad na industrijska postrojenja i civilno stanovništvo. Vidi: A. P. de Seversky, »Air Power: Key to Survival« (Vazdušne snage: ključ da se preživi), New York 1950. god.

Izneti podaci čine osnovu za razmatranje nekih vojno-strategijskih aspekata eventualnog nuklearnog rata. Prvo pitanje koje čeka odgovor glasi: »Da li glavni strategijski cilj prvog udara treba da bude razbijanje oružanih snaga — među kojima i protivnikovih raketnih ofanzivnih oružja — ili, pak, uništavanje njegovih pozadinskih objekata?« U knjizi »Vojna strategija« nalazimo tvrdnju da će sovjetska vojna strategija, ako zapadne države izazovu rat, težiti da uzvratnim udarom uništi ova dva cilja istovremeno. Ovo stanovište predstavlja osnovu za strategijsko planiranje u svim njegovim oblicima⁴¹). Iz stava autora »Vojna strategija« proizlazi da će operacije kopnenih jedinica na vojištu igrati drugorazrednu ulogu u odnosu na udare po strategijskim objektima — vojnim i ekonomskim — razmeštenim na velikoj dubini i široko dekoncentrisanim u globalnom smislu.

U Sjedinjenim Državama javljala su se nekad mišljenja da protivnikove operativne oružane snage neće predstavljati — kako je to bilo u prošlim ratovima — glavni objekt udara. Tvrđilo se da je masovno uništavanje stanovništva i ekonomskog potencijala druge strane mnogo uspešniji način slamanja otpora nego li forsiranje brzog uništenja njegovih oružanih snaga⁴²).

Glasovi koji su zastupali udar po privrednim i upravo-političkim centrima, te drugim strategijskim punktovima, postajali su još češći u godinama 1955—1963. Sve pomenute imperijalističke strategijske doktrine, kako ona što predviđa masovnu odmazdu u novom američkom ili francuskom izdanju, tako i najnoviji krik mode, doktrina elastičnog odgovora, traže pre svega da se, pored dejstava

⁴¹) Vidi: »Strategia wojenna« (Vojna strategija) op. cit. s. 234—257.

⁴²) Na postojanje takvih pogleda u Sjedinjenim Državama ukazuje, pored ostalih, W. Larionov u članku »Kosmos i strategija« (Kosmos i strategija), »Krasnaja Zvezda« od 21. III 1962. god. Pobornik tih koncepcija je i pomenuti general Smit koji smatra da je prvi masovni udar po pozadini zemlje najpodesnije sredstvo za pobedu, kao najodlučniji i najbrži oblik dejstva. »Kada bi sve ključne grane industrije mogle biti uništene jednim udarom, piše on, nema sumnje da bi ta zemlja bila dotučena kao čovek pogoden u srce, kome sistem krvotoka prestaje da radi«, D. O. Smith, op. cit. s. 184.

na tradicionalnom frontu, preduzmu masovni udari u dubokoj pozadini socijalističkih zemalja. One očigledno žele da strategijskim nuklearnim snagama Zapada obezbede aktivnu ulogu: umesto da pasivno čekaju na pogodan čas, kako to biva u ograničenom ratu (u kome se može upotrebiti samo taktičko nuklearno oružje i to na bojnom polju) — kako autori ovih koncepcija nastoje sugerirati — prema ovim koncepcijama one stupaju u borbu od samog početka sudara. Pored toga, po mišljenju zagovornika ovih koncepcija, umesto da se pobeda traži kroz teške borbe na bojnom polju, neprijatelj se može primorati na ustupke pomoću udara po pozadini, a taj put je i brži i jeftiniji.

Treba ipak naglasiti da su se već od 1955. godine na stranicama američkih časopisa počela javljati mišljenja da cilj nuklearnog napada ne treba da budu samo pri-vreda i stanovništvo u pozadini protivnika, nego još pre i još više strategijski vojni objekti: baze za lansiranje balističkih projektila, skladišta nuklearnog oružja, aerodromi, centri strategijskog značaja i slično⁴³⁾). Američki ministar odbrane Maknamara istupio je 1962. god. sa svojom originalnom teorijom. Njegovom se koncepcijom⁴⁴⁾ predviđa da se u slučaju sukoba obe strane ograniče na bombardovanja strategijskih objekata, uzdržavajući se uzajamno od bombardovanja gradova i poštenući civilno stanovništvo. Znači kontrolisani rat? Koristenje čitavog potencijala nuklearnih snaga za napade iz vazduha uključujući i gradove — to bi bilo ravno

⁴³⁾ Udar po neprijateljevim oružanim snagama osnovni je i odlučujući zadatak vazduhoplovnih snaga Sjedinjenih Država», — pišu neki američki teoretičari. Vidi: »Vojeno-vazdušne sily v sovremelmoj vojme« (Vojno-vazdušne snage u savremenom ratu), Moskva 1957, s. 109.

⁴⁴⁾ »Sjedinjene Države — kaže Maknamara — došle su do zaključka da u eventualnom opštem nuklearnom ratu, osnovnim pitanjima vojne strategije treba prilaziti — koliko se to pokaže mogućim — na isti način kao što se to činilo u prošlosti u odnosu na konvencionalne vojne operacije. To znači da glavni vojni cilj — u slučaju nuklearnog rata koji bi bio izazvan opštim napadom na zapadni savez — treba da bude uništavanje vojnih snaga protivnika, a ne njegovog stanovništva«. Iz Maknamarinog govora održanog 16. juna 1962. na univerzitetu države Mičigen u Ann Arbor, »The New York, Times« od 17.VI 1962.

samoubistvu, dok napad na »isključivo« važne vojne objekte ne bi bitno uticao na civilno stanovništvo. Pošto je nuklearni rat neizbežan — kako Maknamara pokušava da uveri socijalističke zemlje — dogovorimo se, kao igrači u pokeru, o »pravilima« njegovog vođenja i sklopimo »Gentlemen agreement« (džentlmenski dogovor) po kome bi nuklearno oružje bilo upotrebljavano »samo« protiv oružanih snaga i strategijskih ciljeva. To je prava »humanitarna« besmislica koja u nuklearnom ratu nije ostvarljiva čak ni kada bi takva strategijska načela bila obostrano usvojena⁴⁵⁾). Naime, jasno je da 50 ili 100 megtonska bomba uništava sve u prečniku nekoliko desetina kilometara i kontaminira teren u promeru od nekoliko stotina kilometara⁴⁶⁾). Treba pomenuti da je i sam Maknamara 1964. godine odustao od ove svoje koncepcije.

Tokom 1964. godine, i pored nekih promena u doktrini SAD, ostao je kao glavni elemenat pomenutih koncepcija: prihvatanje totalnog rata u kome će glavnu ulogu igrati masovni nuklearni udari strategijskih snaga, razmeštenih na teritoriji protivnika.

Za najnovije raketno oružje nema na kugli zemaljskoj ciljeva koji se ne mogu tući i koji su za njih nedostizni, što iz temelja menja sliku poznatih pojmove o ratištu i vojištu, a nadasve karakter odraza rata na pozadinu. Do drugog svetskog rata generalštabovi su grupisali većinu jedinica uz granice, stvarajući od njih nešto kao živi bedem. Prodoru na teritoriju druge zemlje prethodilo je savladavanje tih snaga. Savremeni sukob počeće u dubini ratujućih zemalja, a cilj prvog udara može biti cela državna struktura.

⁴⁵⁾ Činjenicu što je teorija »ograničenog rata«, uz upotrebu strategijskih nuklearnih snaga, koliko nastrana toliko i apsurdna, naglašavali su više puta i sami američki specijalisti. »Koncepcija ograničenog nuklearnog odgovora izgleda nastrana, a takva stvarno i jeste«, kaže M. A. Kaplan u »The Strategy of Limited Retaliation« (Strategiji ograničene odmazde) S.2.K. Knorr piše »To je apsurdan rat i apsurdna strategija« u knjizi »Limited Strategic War«, (Strategijski ograničen rat) New York 1962. s. 30.

⁴⁶⁾ Mišljenje o apsurdnosti i nerealnosti Maknamarine teorije izrazio je i maršal Sokolovski, izražavajući istovremeno da ona nastoji legalizovati nuklearni rat, a samim tim i pomor mnogo miliona ljudi. Vidi: V. Sokolovski »Strategija samobijcow« (Strategija samoubica), »Krasnaja zvezda« od 19.VII 1962.

Savremeno raketno-nuklearni napad dovodi do tog da se pozadina pretvara u prvu liniju fronta. Stvara se situacija u kojoj će rat biti vođen s obrnutim frontom, kao što to biva u dejstvima taktičkih jedinica na kopnu, kada protivnik koji napada uspe da pomoći manevra okružavanja napadne pozadinu jedinica koje se brane. *Ceo sistem pozadine, njeni uređaji i ustanove nači će se u zoni neposrednih borbenih dejstava*, same će u njima učestovati i u stvari time prestati da bude »pozadina«. Strategijska bombardovanja nemačke teritorije u drugom svetskom ratu biće u poređenju s ovim samo bleda sličica onoga što može nastupiti u eventualnom budućem sukobu. Pri tome će već prvih minuta početi ogorčena borba za zadobijanje i održavanje strategijske inicijative. Radi toga će ratujuće strane upotrebiti verovatno najveći deo raspoloživih nuklearnih punjenja, raketa i eventualnih kosmičkih oružja protiv cele neprijateljeve teritorije⁴⁷). To i jeste namera konkretnih mera imperijalističkih država⁴⁸).

Opisani karakter sukoba omogućuje da se formulišu izvesni opšti zaključci:

1. Može se s punom sigurnošću tvrditi da će u eventualnom nuklearnom ratu jedan od osnovnih ciljeva dejstva, već u prvom periodu borbe, biti likvidacija proizvodne i mobilizacijske sposobnosti protivnika, uništavanje centara za proizvodnju raketno-nuklearnog oružja, uređaja za lansiranje toga oružja, komunikacijske mreže, baza za snabdevanje i transport. Prvi sukob počeće najverovatnije s pokušajem da se udari po svemu ovome — a istovremeno da se napadnu i oružane snage — što i predstavlja suštinu protivničkog ratnog potencijala. Što se, pak, tiče redosleda udara, on će bez sumnje biti obratan od onog koji je bio u drugom svetskom ratu: *najpre*

⁴⁷) Ovo mišljenje provejava kroz gotovo sve objavljene materijale vojne literature i sovjetske štampe. To naglašava i pomenui general S. Stemenko, op., cit., a isto tako i drugi generali Sovjetske armije. Vidi: V. Sokolovski i M. Čeredničenko: »Wo-jennoje iskusstvo na nowom etapie«, (Ratna veština u novoj etapi), »Krasnaja zvezda« od 25. i 28.VIII 1964. g.

⁴⁸) O tome otvoreno govore vojni teoretičari i rukovodioци na Zapadu, a naročito ministar odbrane SAD Maknamara i francuski ministar vojni Pierre Messmer, Ibidem.

će doći do masovnog udara po celoj teritoriji, da bi se uništili ekonomika i državna struktura protivnika, a zatim bi otpočele operacije, da bi se posela njegova teritorija.

2. Početni period rada i u okviru njega masovni udari raketnih oružja po pozadini, imaće primaran značaj. Ratna dejstva u tom periodu karakterisaće težnja agresora da parališe volju naroda za otporom pomoću iznenadnih udara po celoj teritoriji, tzv. »pokrivajućih udara«. Nezavisno od vazdušnih napada on će nastojati da prodre preko granice protivnikovog tabora, praveći duboke klinove svojim oklopnim i motorizovanim jedinicama, da bi na taj način što više omeo mobilizaciju i koncentraciju njegovih snaga. Poznato je da je volja stanovništva za otporom zavisna od njegove moralno-političke čvrstine. Ovu čvrstinu agresor će pokušati da smanji najpre razornim dejstvom prvih raketnih salvi koje mogu, pored ogromnih pustošenja, izazvati i haos i paniku, a zatim će se poslužiti diverzijama i raznim akcijama psihološkog karaktera⁴⁹⁾.

3. Već u prvim danima rata, naročito na evropskom ratištu, pored sadašnjeg fronta (spoljnog), formiraće se nov — posebnog karaktera — *unutrašnji front*. Prvi će nastati na liniji neposrednog sudara kopnenih, vazduhoplovnih i pomorskih snaga, a biće usmeren na uništanje operativnog dela oružanih snaga protivnika i ovlađavanje njegovom teritorijom. Drugi će se, međutim, formirati na strategijski važnim prostorima duboke pozadine. On će nastati kao posledica udara raketnog oružja

⁴⁹⁾ Mogućnost takvih dejstava dokazuje i činjenica što se u Sjedinjenim Državama pripremaju specijalne jedinice za diverzantska i psihološka dejstva. O tome je pisao već 1960. god. W. M. Kinard u članku »This is Special Warfare U. S. Army Style«, (To je novi rat američkog stila) u »Army Information Digest«, nr. 6/1960. Ovde još treba napomenuti da u štabu KoV SAD postoji »Odelenje za specijalne metode ratovanja« koje priprema planove akcija specijalnih (diverzantskih) jedinica u pozadini protivnika za vreme rata. Vidi: »Znak rozpoznaczy — dywersja polityczna« (Znak raspoznavanja — politička diverzija), u »Żołnierz Wolności« od 9.VIII 1963. g. kao i G. Blanchard, »Special Warfare — Now!« (Specijalno ratovanje — danas!) u »Army Information Digest« nr. 1/1964.

i strategijskog vazduhoplovstva, kao i prodiranja u pozadinu vazdušnodesantnih i specijalnih (diverzantskih) jedinica protivnika.

U istočnoevropskim uslovima

Izgled budućeg nuklearnog rata u evropskim političko-strategijskim uslovima, a naročito na teritoriji Poljske Narodne Republike, moći ćemo utoliko izraziti sebi predočiti ukoliko imamo bolji uvid u konkretni geografski položaj naše zemlje. Istočnoevropsko kopneno prostoranstvo, a u njemu i Poljska, koje je u toku vekova bilo predmet tako čestih priželjkivanja tevtonskih vitezova, a zatim buržoaskih vlada zapadnih zemalja, nije ništa izgubilo od svoje privlačnosti za stratege NATO-a.

Zemlje Istočne Evrope, članice odbrambenog Varšavskog ugovora, s obzirom na svoj strategijski položaj, zauzimaju naročito mesto u odbrambenom sistemu socijalističkog tabora. Poljski prostor sa svojim ekonomskim potencijalom zauzima vrlo važno i istaknuto mesto u planovima NATO-pakta. Općenito je poznata činjenica da stratezi Zapada pripisuju posebnu važnost prostoru između Buga i Odre. Ovaj prostor njih interesuje ne samo sa gledišta mogućnosti špijunaže i ideološke diverzije za vreme mira⁵⁰⁾. Poljska teritorija njih interesuje i sa gledišta načina upotrebe raketnog oružja i drugih vidova oružanih snaga u vreme rata. Protiv rejona u dubini naše zemlje predviđena je primena intenzivnih diverzantskih i psiholoških dejstava⁵¹⁾.

⁵⁰⁾ »Na našu zemlju je usmeren naročito jak pritisak (ideološki — H. M.) neprijatelja koji se nada da će razbiti jedinstvo naše partije, poljuljati veru u socijalizam kod širokih masa, oslabiti veze koje nas vežu sa socijalističkim taborom i njegovom predvodničkom snagom — Sovjetskim Savezom« — rekao je na XIII plenumu CK — Poljske ujedinjene radničke partie Mječislav Močar, sadašnji ministar unutrašnjih poslova Poljske Narodne Republike. Citirano prema »Tribuna Ludu« od 10.VII 1963. godine.

⁵¹⁾ U januaru 1962. god. predsednik Kenedi je izjavio: »Tajni rat u spoljnoj politici SAD predstavlja važniji elemenat nego što je nuklearno oružje ili konvencionalne oružane snage«. Među me-

Geografski položaj Poljske, Nemačke Demokratske Republike, a u znatnoj meri i Čehoslovačke Socijalističke Republike, pruža povoljne uslove za dejstva kopnenih jedinica i vazduhoplovstva na najvažnijim (berlinsko-varšavskom i budišinsko-vroclavskom) strategijskim pravcima. Teritoriju ovih zemalja koje čine neku vrstu mosta između centralnih delova zapadne Evrope i Sovjetskog Saveza, prekriva gusta mreža komunikacija upravnih i rokadnih) i linija veze. Na gusto naseljenim predelima istočne Evrope nalaze se mnogi važni vojni objekti, privredna i političko-administrativna središta koja, bez sumnje, mogu biti ciljevi za raketna i nuklearna oružja država NATO-pakta. Već u prvim časovima rata mora se računati s tim da će agresor izvršiti masovne nuklearne udare usmerene na komunikacijsku mrežu i privredne centre Poljske i drugih zemalja Varšavskog pakta. Da bi izolovao zonu borbenih dejstava operativnih jedinica, neprijatelj može da ostvaruje barijeru nuklearne vatre na pogodnim terenskim linijama. Vodne prepreke, granične linije među državama i sl. mogu predstavljati nesavladive linije. Da bi povezao dejstva u pozadini sa dejstvom grupacija za duboki prodror, agresor će težiti da na neuralgične pravce socijalističkih zemalja ubaci vazdušnodesantne jedinice koje će imati kako diverzantsko-izviđački, tako i operativni karakter⁵²⁾). Nezavisno od toga povećaće

todama specijalnog rata, špijunaža i diverzije zauzimaju jedno od glavnih mesta. U toku poslednjih nekoliko godina, Pentagon i CIA (Central Intelligence Agency — Centralna obaveštajna agencija SAD) razradili su opšti širok program diverzantskog i ideo-loškog rata u pozadini socijalističkih zemalja. U tom programu predviđa se zнатно povećavanje broja specijalnih diverzantsko-izviđačkih jedinica, intenzifikacija njihovog školovanja, izgradnja školskih i istraživačkih centara. Pored toga, za izvođenje diverzantskih akcija pripremaju se vazdušnodesantne jedinice, kao i neke jedinice kopnene vojske i mornaričke pešadije. Vidi: »The Secretary Report« (Sekretarov izveštaj), u »Army Information Digest« nr. 2/1962.

⁵²⁾ Na to ukazuju pravila za upotrebu vazdušnodesantnih jedinica u državama NATO, kao i mnoge koncepcije objavljene u radovima zapadnih publicista. Odraz toga nalazimo i u knjizi francuskog generala P. E. Jacguota, op. cit. s. 246—251. Istina, od vremena kada je Jacguat izložio ideje o operacijama vazdu-

se špijunska kao i svakojake delatnosti psihološkog karaktera. Cilj svih ovih napada će biti da se dezorganizuje ratna proizvodnja, sistem komunikacija i veza, da se slomi moral naroda i njegova volja za otporom.

Upotreba ovih mnogostrukih groznih sredstava protiv ključnih objekata zemlje može prouzrokovati ogromne gubitke i uništavanje i dovesti do nenadoknadivih posledica, ako teritorija ne bi bila pripremljena kako treba i ako zemlja ne bi raspolažala snagama i sredstvima sposobnim da otklone posledice nuklearnog napada i drugih oblika agresorove ekspanzije.

Zbog toga vitalnost pozadinskog područja, shvaćena široko kao izdržljivost ideološko-političkog sistema i društvene, ekonomске i vojne strukture, mora danas predstavljati osnovu svih odbrambenih mera. Isto tako izgradnja pouzdane odbrane državne teritorije, njene privrede, stanovništva i oružanih snaga od udara iz vazduha i diverzija iznutra, sada poprima veće značenje nego ikad ranije. Uspešno rešavanje ovih problema ne može se ni zamisliti bez svestrano organizovane i stalno spreme- ne za borbu teritorijalne odbrane koja će na prostranstvima država istočne Evrope odigrati, bez sumnje, prvo razrednu ulogu. Ta područja moraće, da, radi uspešne odbrane, isto onako kao i spoljni front, imaju odgovarajuća politička i vojna rukovodstva, kao i određene sna- ge čija će dejstva morati biti tesno povezana sa operativnim udarnim snagama.

Bez čvrste veze operativnih jedinica sa teritorijalnom odbranom cele zemlje, uključujući požrtvovanu i za dejstvo spremnu civilnu odbranu, napor operativnih snaga u složenim uslovima budućeg rata neće imati izgleda na uspeh i čak — kako se danas općenito tvrdi — mogu jednostavno postati absurd⁵³⁾). Jer, čemu bi najzad služila

šnodesantnih jedinica u pozadini protivnika, raketno oružje doživo je ogroman razvoj, pa se duboki raketno-nuklearni udari mogu pokazati efikasnijim od desanata. Treba ipak imati u vidu da je i transportna avijacija doživela brz razvoj, te da sada prebacivanje, čak i oklopne divizije s lakov opremom, ne predstavlja veliki problem.

⁵³⁾ Taj problem naglašava u poslednje vreme celokupna vojna literatura. Vidi: T. Nowacki, T. Pioro: *Człowiek a technika wojenna* (Čovek i ratna tehnika), Varšava 1964; B. Libicki »Eko-

borba na frontu ako je narod nepripremljen, nenaoružan i osuđen u pozadini na neminovnu smrt?! Istorija ratova ne poznaje takvu armiju koja bi se uspešno borila imajući u pozadini pustoš. Takva armija bila bi bez nade na uspešan završetak borbe.

Izneseno stanje stvari zahteva ne samo da se ponovo preispitaju koncepcije odbrane svake socijalističke zemlje, razradi teorija i praksa teritorijalne odbrane u skladu sa današnjim uslovima, već da se također izdvoje znatne snage i sredstva za povećavanje otpornosti društva i bazičnih privrednih objekata, transporta i drugih za zemlju važnih elemenata pred pretnjom totalnog uništenja. To je razlog zbog koga je potrebno tek predvideti stvarno dovoljna finansijska sredstva i uravnoteženi odbrambeni program. U tom programu mora da dođe do stalne saradnje celovitog sistema privrednog, tehničkog naučnog i vojnog, organizacionog od strane države, uz svestrano i aktivno učešće celog naroda. Cilj programa treba da bude:

1. Povećavanje gotovosti snaga teritorijalne odbrane i bezbednosti pozadine.

2. Maksimalno smanjenje efekata totalnog rata, naročito nuklearnog.

Ako znamo da će teritorijalna odbrana u početnom periodu sukoba igrati osnovnu ulogu, zar shvatanja o dominantnoj ulozi operativnih jedinica u vojnom sistemu zemlje nisu ipak konzervativna? Zar se ne bi trebalo pozabaviti revidiranjem njihovog preuveličanog primata, u pogledu kako brojnosti i tehničke opremljenosti, tako i shvatanja o tome koji se zadaci treba da smatraju za osnovne? Ovo se pitanje odnosi na nekoliko prilično delikatnih problema doktrinarne prirode koji sigurno služuju da budu mnogo pažljivije prostudirani nego što su bili do sada.

nomiczne aspekty wojny» (Ekonomski aspekti rata), Varšava 1964; Pitanju povezivanja dejstva oružanih snaga sa civilnom odbranom prilično mesta posvećuje i već citirani general Hampe. Vidi E. Hampe, o. cit. To dominira i u studiji D. O. Smith-a, op. cit.

III — TERITORIJALNA ODBRANA (TOZ) U STRUK-TURI ODBRANE ZEMLJE

Problematika koju sadrži naslov dosta je obimna. Zato prilazeći informisanju čitaoca o sistemu teritorijalne odbrane u okvirima sveopšte odbrane biće potrebno da se ograničimo na obradu najbitnijih i najistaknutijih problema.

Postizanje potpune borbene spremnosti socijalističkih zemalja i njihove sposobnosti da se odupru agresiji mora se oslanjati na izvesne osnovne činjenice. Smatra se da u njih spadaju:

a) politički i vojni savez socijalističkih zemalja, okupljenih u odbrambeni savez — Varšavski pakt;

b) strategijske raketne snage socijalističkih zemalja, sposobne da zadaju što veće gubitke nuklearnim i konvencionalnim snagama napadača uzvratnim udarom;

c) odgovarajuće snage teritorijalne odbrane, kao i za odbranu pripremljeno društvo, sposobno da aktivno učestvuje u rešavanju zadataka u pozadini i da se suprotstavi uništavajućem dejstvu neprijateljskog raketno-nuklearnog oružja.

Zajedničko suprotstavljanje agresiji

Što se tiče prvog činioca — problem je prilično jasan. Pri današnjem vrtoglavom tempu naučno-tehničkog razvitka teško je steći položaj takvog partnera u savezu koji bi sam bio vojnički spreman da potencijalnog protivnika odvrati od pokušaja agresije. Još je teže taj po-

ložaj održati. Trka u tom području traje bez prekida i samo ona zemlja koja je u stanju da stalno drži korak s ostalima, stiče sigurne pozicije. Potencijal čak i veće pojedinačne države nije više u stanju da izade na kraj s problemima ekonomskog obezbeđenja pripreme savremenog rata i da se bez ičije pomoći suprotstavi savremenom raketnom oružju. Već i nedovoljna dubina teritorije za uspešnu odbranu, s obzirom na brzinu i domet savremenih raketa i brz razvoj ratne tehnike sa svojim doktrinarnim i finansijskim posledicama, dovode do toga da odbrana zemlje samo vlastitim snagama, takozvano oslanjanje na vlastite odbrambene snage, postaje u današnje doba anahronizam. Odbrana u granicama svoje zemlje već je jednostavno nemogućna, a u granicama kontinenta — neefikasna. Ona može biti stvarno uspešna samo u okvirima odbrambenog saveza nekoliko država. Sa ovim se povezuje i važno pitanje suprotstavljanja eventualnoj agresiji koja u eri nuklearnog oružja treba da bude više nego ikad dosad kolektivna akcija. Ovde se možemo pozvati na mišljenje generala Pióroa koje objavljava suštinu problema. »Ona zemlja koja bi bila ostavljena sama sebi i lišena pomoći bilo otkud, mogla bi lako postati predmet napada jačeg neprijatelja, sigurnog u brz uspeh¹). Međutim, započinjanje rata sa zemljom koja je povezana vojnim savezom sa drugim državama predstavljalо bi početak globalnog rata, čije posledice mogu postati pogubne i za agresora. Drukčije se, dakle, gleda na odbrambene mogućnosti zemlje čije su oružane snage i privreda povezani sa oružanim snagama i privredom drugih država, jer zajedno s ovom predstavljaju znatno veći vojni i ekonomski potencijal²).«

Samo vojni savez zemalja, namenjen zajedničkom suprotstavljanju agresivnim pothvatima potencijalnog protivnika, može doprineti da se postigne odgovarajuća ravnoteža snaga koja odvraća neprijatelja od agresije i omo-

¹) Istorija zna za nekoliko ovakvih presedana. Odbijanje sovietske pomoći od strane predratnih poljskih vlada, stvorilo je 1939. godine pogodne preduslove za početak nemačke agresije protiv Poljske. Hitler je, videći Poljsku usamljenu, lišenu saveznika i pomoći spolja, računao, ne bez osnova, na brzu pobedu.

²) T. Pioro: »O niespodziewanej napaści« (O iznenadnom napadu), u »Mysl wojskowa« ne. 4/1962, s. 15.

gućava uspešno suprotstavljanje napadaču. Polazeći od te postavke radi uspešnog suprotstavljanja eventualnoj agresiji, socijalističke zemlje sklopile su 1955. godine vojni odbrambeni savez pod nazivom Varšavski ugovor, koje pripada većina država socijalističkog tabora, a među njima Poljska i SSSR. Da bi se osigurala puna realizacija odluka koje doneše Savez, stvorena je zajednička komanda oružanih snaga zemalja potpisnica³) i preduzete druge neophodne mere da se pojača odbrambena sposobnost socijalističkih zemalja. Poduzeti koraci zasnivaju se na prihvatanju načela da se jedino konkretnom saradnjom socijalističkih zemalja, kroz udruživanje njihovih rezervi i podelu zadataka u mnogim područjima vojne naučne i tehničke delatnosti, mogu postići vojni napredak i bezbednost socijalističkog lagera. Cilj ovih mera je da se zagarantruje nepovredivost granica i osigura odbrana od pokušaja agresije imperijalističkih država.

Ovaj faktor vođenja rata u koaliciji ne samo što ima pozitivan politički značaj, već bitno utiče i na sve druge vojne aspekte u svakoj od socijalističkih zemalja i mora u njima naći pun odraz. Sama struktura odbrambenog sistema i doktrinarne koncepcije armija socijalističkih zemalja, koje su podešene za odbranu teritorije celog saveza u okvirima zajedničkih dejstava objedinjenih snaga Varšavskog pakta, moraju pre svega proizlaziti iz zajedničkih i usaglašenih postavki i strategijskih predviđanja koja se odnose na sve objedinjene oružane snage.

Stalni okvir vojnih mera svake od socijalističkih zemalja, pa među njima i strategija teritorijalne odbrane, proizlazi iz strategije zajedničke odbrane socijalističkog lagera. Njoj, dakle, treba prilagoditi nacionalne strategije u takvom stepenu da bi bila osigurana realizacija ciljeva koje je odredio Savetodavni politički komitet Varšavskog pakta. Stoga se i u pogledu nacionalne teritorijalne odbrane ne može govoriti o nekoj izolovanoj nacionalnoj koncepciji odbrane.

³⁾ Formirani su također razni drugi stalni organi. Među njima su: vrhovni organ — Savetodavni politički komitet, koji se sastaje po potrebi, a najmanje dvaput godišnje, zatim Zajednički sekretarijat koji razmatra sva tekuća pitanja, kao i Štab objedinjenih oružanih snaga.

Teritorijalna odbrana svake članice Saveza mora, prema tome, da bude orijentisana na rešavanje zadataka u duhu odluka vrhovnih organa narodne odbrane i direktiva zajedničke komande oružanih snaga socijalističkih zemalja. Ovi organi, razmatrajući globalno i dijalektički sve aspekte odbrane našeg lagera imaju pri tom u vidu konkretnе potrebe svake zemlje, u stanju su da pravilno definišu ciljeve odbrane, predvide glavne strategijske pravce, izrade racionalnu doktrinu i predvide način vojnog protivdejstva ako bi bile ugrožene neprijateljskom koalicijom.

Sa ovom, kroz život proverenom zakonitošću socijalističke odbrambene izgradnje, ne može se pomiriti teorija »oslanjanja na vlastite snage«. Eventualne koncepcije, ako bi se zasnivale na individualnoj izgradnji vojnog sistema mogle bi lišiti zemlje socijalističke zajednice velikih prednosti koje proizlaze iz koordiniranog razvoja njihovih odbrambenih sistema. Teorija samodovoljnosti i vojne autarhije unapred osuđuje zemlje sa slabije razvijenom narodnom odbranom na dalje zaostajanje, a u izvesnim situacijama one mogu postati privlačna prilika za imperialističke sile da preduzmu agresiju⁴⁾.

Vojno ustrojstvo zemlje

Vođenje budućeg rata može se posmatrati kao ostvarivanje zadatka koji traži koncentrisani napor armije i miliona ljudi, kao i trošenje ogromnih materijalnih i finansijskih sedstava. Da bi se moglo pravilno upravljati takvim zaista neobično važnim poduhvatom, treba ga podeliti na niz funkcionalnih sektora, za koje je potrebno odvojiti određene snage i rukovodstva. Tradicionalna konцепција podele na kopnene i pomorske, a zatim i vazdušne zadatke, nije više pogodna, pa je u socijalističkim zemljama već poodavno napuštena. U modernizovanoj organizacijskoj strukturi oružanih snaga uzeto je u obzir po-

⁴⁾ Oružana akcija Sjedinjenih Država u Tonkiškom zalivu u avgustu 1964. god. i brutalni napad američkih oružanih snaga na teritoriju Demokratske Republike Vijetnama pružaju primer takve mogućnosti.

stojanje novih zadataka, diktiranih tehničkim razvojem, a naročito pojavom raketno-nuklearnog oružja. Upravo ovi novi zadaci karakterišu odbrambenu snagu naših zemalja i socijalistički način organizovanja oružanih snaga.

Općenito uzeto, protivnik može ugroziti bezbednost socijalističkih zemalja na tri načina: neposrednim udarima raketno-nuklearnim oružjem, kopnenom, pomorskom i vazdušnom invazijom uz upotrebu udarnih grupacija, i nakon upotrebe vazdušnodesantnih i diverzantskih jedinica, kao i psihološkim dejstvom. To bi nastupilo naročito u prvom, početnom periodu sukoba kao najvažnijoj, a u isto vreme i najdramatičnijoj fazi rata, a zatim i u drugoj fazi klasičnih i nuklearnih operacija, u kojoj će glavna uloga pripasti kopnenim snagama agresora, usmerenim na iskorištavanje udara strategijskih raketnih snaga⁵⁾.

U svim ovim aspektima savremenog nuklearnog rata, oružane snage zemalja socijalističke koalicije moraće da ispune četiri glavna zadatka: odbijanje vazdušnih napada, uspešan uzvratni udar nuklearnim snagama i sredstvima, slamanje ofanzive protivnikovih udarnih grupacija na koprenom delu ratišta, kao i prenošenje dejstava na neprijateljsku teritoriju, i na kraju — odbrana duboke pozadine graničnih država i koalicije od infiltracije vazdušnodesantnih jedinica i diverzantskih grupa, kao i likvidacija posledica nuklearnih napada.

⁵⁾ Takav razvoj događaja »predviđaju«, na primer, generali Bundesvera i njihovi partneri u NATO-paktu. Oni planiraju da u početnom odlučujućem periodu rata izvrše najveći deo nuklearnih napada, i da upotreba nuklearnog oružja poprimi obeležje nuklearnog dvoboja uz maksimalno korištenje raketnih sredstava. Glavni zadatak kopnenih snaga bio bi da se zaštite od gubitaka, a zatim da eksplatišu efekte nuklearnih udara. Masovni raketno-nuklearni udari bili bi za kopnene jedinice neka vrsta »artiljerijske i vazduhoplovne pripreme« koja bi toliko uništila i ošamutila protivničku stranu, da bi ostalo još samo da se likvidiraju preostala žarišta otpora i izolovane grupe. Završavanje tih operacija i uspostavljanje pune kontrole nad teritorijom protivnika — to bi bio zadatak kopnenih snaga u drugom periodu. Vidi: N. Cigićko, »Zapadnogermanski militarizam i jevo doktriña«, (Zapadnonemački militarizam i njegova doktrina), »Mirovaja Ekonomika i mjeđunarodnije otноšenija«, nr. 9/1961.

Specifičan karakter i pojedinačni ciljevi ovih osnovnih strategijskih zadataka traže da se za svaki od njih imaju na raspolaganju relativno samostalne posebno organizovane, opremljene i kadrom obezbeđene oružane snage. Struktura tih snaga, vrsta naoružanja i način njihove upotrebe zavise isključivo od njihovih zadataka.

Ovi novi zadaci imali su se u vidu kada je stvarana organizacijska struktura Poljske narodne armije. Dajući karakteristike odbrambene snage Poljske Narodne Republike i reorganizacije naših oružanih snaga u saglasnosti s potrebama odbrane zemlje, maršal Poljske Marjan Spihalski izjavio je na IV kongresu Poljske ujedinjene radničke partije sledeće: »Saglasno direktivama rukovodstva partije, u periodu koji nas deli od prošlog kongresa, izvršen je dalji korak napred u razvijanju i realizaciji naše odbrambene koncepcije, te su u tom smislu preduzete i konkretne mere. Reorganizovana je osnovna struktura oružanih snaga naše zemlje, i unutar njih dve izgrađene su osnove komponente, a to su: prvo, operativna vojska sposobna da zajedno sa savezničkim socijalističkim armijama trenutno stupi u dejstvo radi odbrane naših granica, i drugo, jedinice teritorijalne odbrane, stalno spremne za uspešnu protivvazdušnu odbranu u jedinstvenom sistemu protivvazdušne odbrane zemalja Varšavskog pakta, kao i da izvršavaju spasilačke zadatke, da se bore protiv diverzija, štite važne objekte, održavaju komunikacije i veze u celoj zemlji«⁶⁾.

Ovo se odnosi na poljski odbrambeni sistem. Ako, pak, pogledamo šire, sa gledišta odbrambenih potreba celog socijalističkog lagera, kako u Poljskoj, tako i u drugim socijalističkim zemljama pojavljuju se, saglasno uslovima i zahtevima budućeg rata — tri, a u okviru Varšavskog pakta — četiri osnovne vrste oružanih snaga (vidi šemu broj 2).

⁶⁾ Navedeno prema članku: »U samopregornoj službi za dobro otadžbine, narodna armija odlučno će izvršavati program donešen na IV kongresu partije. Govor ministra narodne odbrane, maršala Poljske, Marjana Spihalskog«, u »Żołnierz Wolności« od 18.VI 1964. godine.

1. Operativne jedinice⁷) namenjene da se suprotstave kopneno-vazdušno-pomorskim snagama protivnika i — ako se pokaže potreba — da ostvare kontrolu nad njegovom teritorijom i stanovništvom. To su, može se reći, tradicionalne jedinice koje se sastoje od raznih rodova oružja, povezanih u operativne sastave, koje dejstvuju u okvirima objedinjenih oružanih snaga Varšavskog pakta, sposobne da trenutno poduzmu operacije za odbranu državnih granica socijalističkog tabora na spoljnom frontu borbe⁸).

2. Jedinice protivvazdušne odbrane zemlje, stalno spremne za uspešnu zaštitu vazdušnog prostora u jedinstvenom sistemu protivvazdušne odbrane socijalističkih zemalja. Štiteći pozadinu i strategijske raketne snage, one stvaraju pogodne uslove da se agresoru zada uspešan uzvratni udar. S obzirom na njihovu ulogu i težinu zadataka, kao i specifičnosti u vođenju borbe i komandovanju sveukupnim ratnim dejstvima, one predstavljaju samostalan vid oružanih snaga koji neposredno sadejstvuje jedinicama teritorijalne odbrane i zajedno s njima izvršava zadatke teritorijalne odbrane.

3. Jedinice čiji je zadatak: da likvidiraju posledice nuklearnog napada, presreću i uništavaju vazdušne i pomorske desante iza linije fronta, vode borbu protiv neprijateljevih diverzantskih grupa, stvaraju povoljne uslove za neprekidno snabdevanje operativnih jedinica, da im obezbeđuju slobodu manevra odbranom važnih pozadinskih objekata i linija za vezu i saobraćaj. Za razliku od jedinica protivvazdušne odbrane, one svoje zadatke rešavaju na zemlji. Stoga je za njih usvojen naziv terito-

⁷) U zapadnim zemljama te se jedinice najčešće nazivaju »udarnim« ili »za intervenciju«; u Sjedinjenim Državama »kopnenim snagama« (ali se to odnosi samo na jedinice koje se nalaze izvan granica SAD, dok one koje se nalaze na američkom kontinentu vrše ulogu »kontinentalne odbrane«).

⁸) U sastav operativnih jedinica, zavisno od geografskog položaja zemlje, mogu ulaziti jedinice KoV, vazduhoplovne, raketne i jedinice protivvazdušne odbrane, te određene jedinice ratne mornarice. Ovi vidovi oružane sile nalaze se pod jedinstvenom savezničkom komandom i u zemljama NATO-pakta.

rijalne jedinice⁹), ili jedinice teritorijalne kopnene odbrane.« U Poljskoj, kao što to proizlazi iz izjave ministra narodne odbrane maršala Poljske, Marjana Spihalskog, one zajedno s jedinicama protivvazdušne odbrane čine vojsku teritorijalne odbrane zemlje.«

Teritorijalne jedinice formirane su u našoj armiji, kao i u mnogim drugim evropskim armijama, tek u poslednjim godinama. U periodu između dva prošla rata, pored snaga za protivvazdušnu odbranu (teritorijalnu i trupnu), države nisu raspolagale posebnom vrstom jedinica koje bi bile predodređene za spasilačku službu (protivhavarijsku), zaštitu komunikacija i slične zadatke iza linije fronta. Istina, za vreme prošlog rata, Velika Britanija i Nemačka stvorile su prve teritorijalne jedinice raznog karaktera i namene, na šta smo skrenuli pažnju u prvom odeljku ove knjige, ali su te jedinice po svršetku rata rasformirane.

Danas je to vid oružane sile koji se brzo razvija i kome predstoji velika budućnost. O ubrzanim stvaranju tih snaga i u kapitalističkim zemljama, poslednjih godina dosta često se govori u inostranoj štampi i vojnoj literaturi. Tako je, na primer, ministar odbrane Savezne Republike Nemačke naredio da se od 1. januara 1964. godine pristupi formiranju jedinica novog tipa, tzv. jedinica teritorijalne odbrane koje će biti potčinjene neposredno zapadnonemačkim komandama oblasti¹⁰). Načelnik Bundesvera namerava da »počne« sa snagom od 10 hiljada vojnika teritorijalne odbrane¹¹). Zapadnonemačka štam-

⁹) U zadnjim državama one se pojavljuju: u Francuskoj kao jedinice operativne odbrane teritorije, u Zapadnoj Nemačkoj kao jedinice »teritorijalne odbrane«, a u Sjedinjenim Državama kao jedinice kontinentalne armije.

¹⁰) Treba naglasiti činjenicu da i pored toga što je Bon objavio da tek sada pristupa organizovanju teritorijalnih jedinica, one praktično postoje već tri godine i broje oko 30 hiljada vojnika, što znači 7% ukupnog brojnog stanja oružanih snaga Bundesvera.

¹¹) U 1966. godini biće u Saveznoj Republici Nemačkoj formirano 60 bataljona teritorijalne odbrane, kako je izjavio u martu 1964. god. general Schwalto — Gesterding, bivši komandant tih jedinica. Vidi članak »Obowiazkowa służba w obronie terytorialnej NRF«, (Obavezna služba u teritorijalnoj odbrani SRN) — u »Żołnierz Wolności« od 23.III 1964. godine.

pa u decembru 1963. godine (»Die Welt«, »Deutsche Zeitung«) javlja da, prema mišljenju stručnjaka, vojska teritorijalne odbrane treba da dostigne u poslednjoj fazi cifru od 200 hiljada ljudi. Naređujući formiranje toga vida vojske, ministar fon Hasel naglašava da mu je stalo da se stvore »jedinice potpuno sposobne da samostalno rešavaju borbene zadatke u pozadini SRN, uz sadejstvo s jedinicama Bundesvera i jedinicama NATO-pakta«. Dodajmo još: i za rešavanje operativnih zadataka u okviru tzv. »forward strategy« (isturena strategija) ili otpočinjanja borbi što bliže granici NDR svim silama i sredstvima. Formirane jedinice teritorijalne odbrane¹²) treba da budu jedno od sredstava »forward strategy«.

U Francuskoj je formiranje teritorijalnih snaga još više napredovalo. 24. II 1962. potpisani je dekret o stvaranju jedinica za operativnu odbranu teritorije (Defense Operationelle du Territoire — DOT). Prema dekreту, DOT će se sastojati od 10 regionalnih brigada, svaka jačine 5.000 vojnika (njih 7 treba da bude formirano do 1965. godine) i oko 100 teritorijalnih pukova, formiranih od rezervista mobilisanih među lokalnim stanovništvom¹³).

Odbrana civilnog stanovništva i zaštita materijalnih dobara spadaju također među osnovne zadatke teritorijalne odbrane. Zbog toga je potrebno raspolagati — po red snaga koje imaju čisto vojni karakter — sa još jednim sastavnim delom opšteg odbrambenog sistema zemlje — tzv. civilnom odbranom¹⁴). Cilj je te organizacije da osigura neposrednu zaštitu stanovništva (pasivna odbrana od napada iz vazduha), a i učešće u mnogim ne-

¹²) »U strategiji« Nemačke Savezne Republike ovo očigledno nije ništa novo. Jedan od elemenata »Vorwärts strategie« jeste i poznati pojas atomskih mina uz granice sa socijalističkim državama. Vidi: »The New York Times« od 12. I. 1965. god.

¹³) Podaci prema: J. Gerhard, »Armia francuska w godzinie projektu siły uderzeniowej« (Francuska armija u vreme stvaranja udarnih snaga) u »Żołnierz Wolności« od 19. XII 1962. godine i G. Cz., »Francuska obrona terytorialna« »Francuska teritorijalna odbrana« u »Żołnierz Wolności« od 3.IX 1963. godine.

¹⁴) Civilna odbrana (terenska protivvazdušna odbrana) u raznim zemljama različito je tretirana. Ona može predstavljati poseban oblik organizacije podređene sistemu teritorijalne odbrane, a može se pojavljivati i kao sektor delatnosti drugih organizacijskih jedinica iz okvira opšte državne strukture.

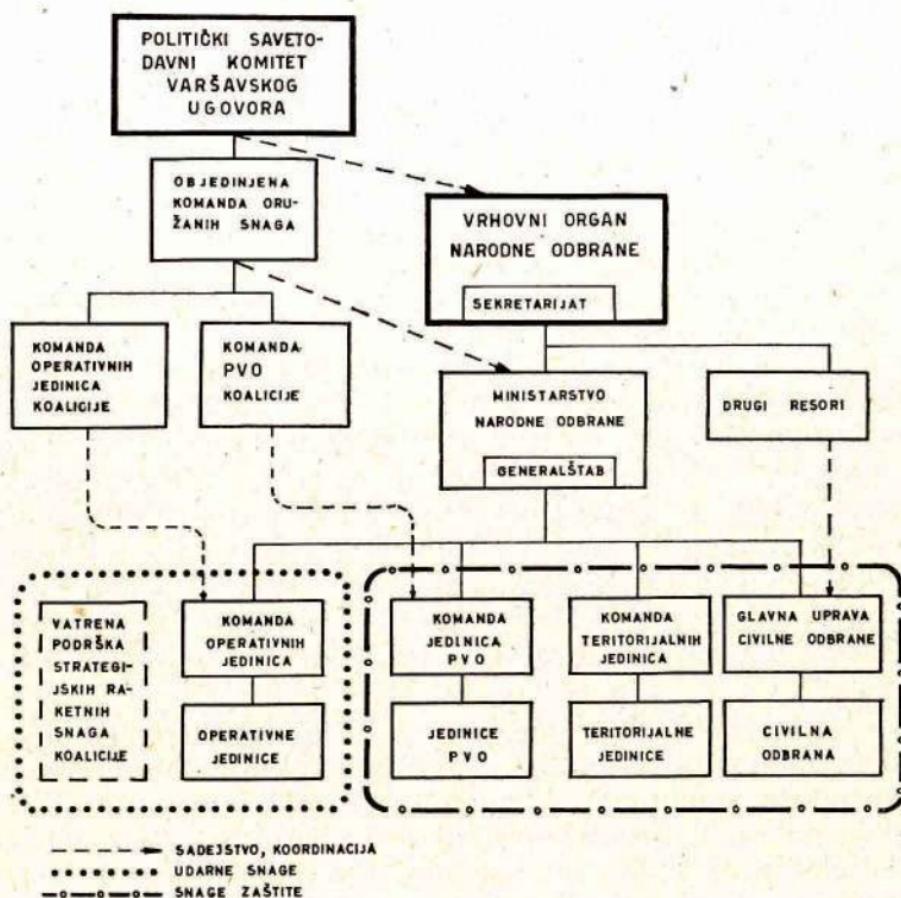
vojnim akcijama u okviru unutrašnje odbrane. Na taj način sistem teritorijalne odbrane zemlje sadrži dva osnovna elementa: prvi se sastoji u pripremanju određenih vojnih jedinica, a drugi sadrži odbrambene pripreme naroda.

O posebnim zadacima, sistemu organizovanja i načinu rukovođenja tim elementima biće reči u sledećim poglavljima.

Oružane snage zemlje, organizovane na ovaj način, objedinjene su specifičnošću zadataka koji se usaglašavaju na najvišem nivou, u centralnom rukovodstvu teritorijalne odbrane i generalštabu. Svaka opasnost koja dođe od protivnika biće parirana odgovarajućom protivakcijom specijalizovanih snaga. Operativna vojska uzvratnim udarima protiv neprijatelja koji je otpočeo ratna dejstva, dužna je da slomi njegovu invaziju na kopnu, moru i u vazduhu. Njihov zadatak je također da, ako se za to pokaže potreba, izvode eventualne ofanzivne operacije na neprijateljevoj teritoriji. *To su udarne snage.* Jedinice protivvazdušne, teritorijalne i civilne odbrane, imaju odbrambene zadatke i njihova uloga se svodi na zaštitu. Ove vojne formacije označavaju se kao *snage za zaštitu* (vidi šemu broj 2).

Svaka od ovih komponenata zauzima svoje strategijsko mesto u okvirima opštih ciljeva odbrane zemlje i odbrambenih planova koalicije. Ne ulazeći u pojedinosti tih odnosa, što je tema koja traži posebno razmatranje, jasno je da takva organizaciona struktura stvara dobre preduslove za uzajamno sadejstvo tih dvaju delova oružanih snaga zemlje u savremenom ratu, kao i za saradnju u okvirima zajedničkih snaga pakta. Preko racionalne podele zadataka, taj organizacioni model povećava borbenu sposobnost i opštu efikasnost, kao i jedinstvenost odbrambenog sistema zemlje, smanjuje organizacijske nedostatke i postojeće nesavršenosti u pogledu potčinjavaња i popunjavanja praznine u celokupnom sistemu odbrane državne teritorije. To također olakšava vojno planiranje, ubrzava proces donošenja strategijskih odluka, dozvoljava da se sistem odbrane zemlje svestrano organizuje u odlučujućim naučnim, tehnološkim i doktrinarnim oblastima.

Tako organizovane oružane snage zemlje pravilno, rukovodene i opremljene savremenim sredstvima za borbu, uz vatrenu podršku strategijskih raketnih snaga koalicije, u stanju su da obezbede uspešnu odbranu zemlje.

Sema 2 — U strukturi oružanih snaga zemlje izdvajaju se načelno dva sektora: snage za udar (operativne jedinice) i snage zaštite (jedinice i organizacije teritorijalne odbrane).

Vredno je napomenuti da vojnu strukturu zemlje, sličnu ovde predstavljenoj, sa tri posebna vida oružanih snaga i civilnom odbranom, s nekim izuzecima koji protiču iz geografsko-političkih specifičnosti, — nalazimo i u drugim državama, na primer u Francuskoj, Švedskoj,

Norveškoj¹⁵⁾). U ovom istom pravcu razvija se vojni sistem Nemačke Savezne Republike i nekih drugih zemalja NATO-pakta.

Strategijske raketne snage

4. Koalicije država imaju na raspolaganju, pored pomenuh snaga, i posebne strategijske raketne jedinice. To je potpuno novi vid oružanih snaga, mada se njihova geneza i izvesne koncepcije upotrebe izvode iz strategijskog bombarderskog vazduhoplovstva kojim su raspolagale sile učešnice u drugom svetskom ratu.

Uloga ovih snaga vrši odlučujući uticaj na karakter i metode izvođenja termonuklearnog rata. »U istoriji ratovala — napominju maršal Sokolovski i general Čeredničenko — glavni vidovi ratnih dejstava bili su napad i odbrana. Sada se u prvi plan probio sasvim novi vid ratnih dejstava — strategijski udari raketno-termonuklearnih snaga, usmereni protiv neprijateljevih vojnih, ekonomskih i političkih objekata. Taj vid ratnih dejstava odlučuje o suštini vođenja raketno-termonuklearnog rata ako do niega dođe. Ne možemo ga ubrojati ni u napad (ofanzivu) ni u odbranu u tradicionalnom smislu tih reči«¹⁶⁾.

U socijalističkom lageru strategijske raketne jedinice služe za zajedničku odbranu socijalističkih država. Njima raspolaže zajednička komanda oružanih snaga Varšavskog pakta. Te se snage sastoje od raketnih jedinica (balističkih projektila s nuklearnim glavama), atomskih podmornica sa raketnim lansirnim uređajima, kao i od strategijskog vazduhoplovstva, a namena im je u okvirima Varšavskog pakta da u odgovarajuće vreme izvrše snažan uzvratni udar i efikasno napadnu objekte od kojih

¹⁵⁾ Vidi: M. Rz. »Sily Zbrojne Szwecji«, »Švedske oružane snage«, »Wojskowy Przeglad Zagraniczny« nr. 6/1963, »Sily Zbrojne Norwegii« (Norveške oružane snage), »Wojskowy Przeglad Zagraniczny«, nr. 4/1963.

¹⁶⁾ V. Sokolovski; M. Čeredničenko, op. cit.

zavisi otpornost agresorovih oružanih snaga i vitalnost njegovog državnog sistema¹⁷). Domet i brzina prenošenja nuklearnog punjenja omogućuju im da uspešno stignu do ciljeva koji se nalaze na udaljenosti od nekoliko hiljada kilometara (od mesta gde se nalaze raketni lansirni uređaji) i rasejani su na velikim prostranstvima. To oružje predstavlja odlučujuću vatrenu snagu i čini osnovu vojnog potencijala Varšavskog pakta¹⁸).

U agresivnom bloku NATO strategijske udarne snage predstavljaju američki monopol i stoje pod predsednikom Sjedinjenih Američkih Država. Po mišljenju Pentagona, one treba da se sastoje od balističkih raket (interkontinentalnih i srednjeg dometa) razmeštenih na dobro branjenim i maskiranim startnim položajima, pokretnim sredstvima (podmornicama) kao i od strategijskog vazduhoplovstva koje mora da bude u velikoj meri dekoncentrisano¹⁹). Zadatak tih snaga, kako to proizlazi iz prikazanih vojnih koncepcija Sjedinjenih Država — trebalo bi da bude da izvrše masovni nuklearni udar kojim bi započele rat i koji bi, prema tome, bio iznenadan, na neki

¹⁷) Ako neprijatelj otpočne rat, svestrano pripremljeni, propisno i blagovremeno izvršeni masovni raketno-nuklearni udari po najvažnijim neprijateljevim objektima koje će izvršiti strategijske raketne snage, biće garancija za uspeh daljih dejstava svih vidova oružanih snaga — piše general Kručinin u »Vojenaja misl« br. 6/1962. god.

¹⁸) »Glavna i najsigurnija snaga postale su strategijske raketne jedinice. One će rešavati glavne zadatke u ratu«. V. Sokolovski, M. Čeredničenko, op. cit.

¹⁹) U sastav strategijskih raketno-nuklearnih snaga Sjedinjenih Država, 1963. god. ulazili su: bombardersko vazduhoplovstvo (teški i srednji bombarderi B-52, B-47 i B-58), raketni projektili velikog dometa (preko 6 hiljada milja) »Atlas«, »Titan«, »Minuteman« (američka štampa tvrdi da će do 1965. god. strategijska vazduhoplovna komanda dobiti 800 raket »Minuteman«, a u oktobru 1963. bilo ih je 150), kao i projektili srednjeg dometa »Polaris«. Ovim poslednjim naoružane su, kao što je poznato, američke atomske podmornice. Prema Juriev »Strategiczne srodkie napadu powietrznego w planach Pentagonu«, (Strategijska sredstva vazdušnog napada u planovima Pentagona) Żolnierz Wojski 8.X 1963.

način »preventivan«²⁰), a bio bi usmeren na najvažnije pozadinske objekte i strategijske raketno-nuklearne snage socijalističkih zemalja, kako bi bile neutralisane već u prvim časovima rata²¹).

Strategijske raketne snage Varšavskog pakta predstavljaju u rukama socijalističkih država glavnu snagu koja neprijatelje zadržava od agresije, tj. primorava ga da se odrekne napada, a ako se za to pokaže potreba, to će biti snaga koja će rešiti ishod sukoba u našu korist uzvratnim udarima. Svoju funkciju obuzdavanja agresije za vreme mira moći će ove snage izvršiti uspešno samo ako su takve da bi u slučaju rata predstavljale smrtnu opasnost za napadača. Takva garancija bezbednosti traži postojanje određenog stepena moći i gotovosti strategijskih snaga za uzvratni udar koji bi bio dovoljan da iz protivnikovih kalkulacija isključi moment rizika, tj. da protivnik može unapred znati šta ga čeka ako napadne.

Da bi ispunile svoju misiju, strategijske raketno-nuklearne snage moraju biti svakog časa spremne za trenutna uzvratna dejstva, a to znači, ako nam rat bude nametnut u najkraćem vremenu, možda za desetak minuta, treba da budu tučeni glavni neprijateljevi centri i uništen njegov raketni i nuklearni arsenal, pre nego što stigne da izvrši sledeće udare. Taj zadatak može biti uspešno obavljen samo ako imamo tačne podatke o protivniku na strategijskom nivou i ako su nam jedinice u stalnoj operativnoj gotovosti za uzvratna dejstva. Ako se ima u vidu da od tih trenutaka može zavisiti pobeda ili poraz, biće jasno zašto još za vreme mira strategijske

²⁰) Teorija preventivnog rata ne predviđa samo trenutnu reakciju na napad protivnika, nego pre svega ističe potrebu preventivnog udara, pre nego druga strana stigne da napadne Sjedinjene Države. Vidi: J. Lider, »Doktryna wojenna Stanow Zjednoczonych«, (Vozna doktrina Sjedinjenih Država), s. 346—356. B. Brodie op. cit. 198—224.

²¹) Da to nisu samo prepostavke dokazuje govor ministra odbrane Sjedinjenih Država, Maknamare, od 16. jula 1962. u Ann Arbor-u, u kome je naglasio mogućnost i realnost takvog iznenadnog udara (Vidi »The New York Times« od 17.VI 1962.). Američki general Power, komandant Strategijske vazduhoplovne komande, jasno je izjavio: »Ne smemo se nikad naći u situaciji da ne možemo prvi otpočeti rat«. Navedeno prema: G. Korčinjski, op. cit.

udarne snage moraju biti, zajedno sa jedinicama protivvazdušne i protivkosmičke odbrane, držane u absolutnoj gotovosti za ratna dejstva. Iz tih činjenica izlazi i odgovor na pitanje, zašto u planovima početnog perioda rata faktor vreme: brzina otvaranja vatre, operativnost komandovanja i donošenja odluka, imaju odlučujući značaj.

Sve ovo navodi na zaključak da je potrebno stalno u vreme mira držati odbrambene snage u potpunoj spremnosti, da bi mogle sprečiti protivnikovu invaziju odmah po otkrivanju simptoma koji ukazuju da on priprema raketne lansere za otvaranje vatre. Otud upravo i poreklo doktrine »ultragotovosti oružanih snaga za borbu«, da bismo se osigurali od iznenadnog napada tipa Perl Harbor. Ti su zadaci i teški i skupi, s obzirom na potrebnu tehniku, na nju se oslanjaju oružane snage koje moraju biti stalno u alarmnoj gotovosti kakvoj nema preseđana u istoriji. U dosadašnjim ratovima samo su neke granične jedinice, i to neposredno pred sukob, bile u stanju pripravnosti sličnom ovome.

Sve do sada strategijskim raketno-nuklearnim snagama, osim Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država, ne raspolaže u osnovi ni jedna druga država (to je pisano 1964. god. N. P.). Ne bi bilo ni realno ni celishodno da takvim snagama raspolažu male, pa čak ni srednje zemlje. Proizvodnja takve vrste oružja zahteva od društva fantastična finansijska sredstva i desetke godina naučnog istraživanja. To se možemo uveriti na primeru Francuske, koja, uprkos velikim ambicijama, огромним izdacima i intenzivnim naučnim istraživanjima kroz više od deset godina, nije još potpuno uspela da stvori francusku nacionalnu nezavisnu udarnu snagu »force de frappe«²²⁾. Stručnjaci tvrde da izgradnja stvarno isplative i efikasne nuklearne snage znatno prerasta ekonomski i finansijske mogućnosti Francuske, kao i da je to što De Gol danas

²²⁾ Štampa jejavila da je tek u oktobru 1963. francuska armija dobila na raspolaganje prve atomske bombe francuske proizvodnje i prve avione »Mirage IV« koji mogu da prenose takve bombe. »Trybuna Ludu« od 10. X 1963.

projektuje već zastarelo i da će uglavnom biti skupo strašilo za vrapce, u vreme kada će koalicija već raspolagati sistemom orbitalnog oružja²³⁾.

Uloga oružanih snaga

Iz pomenutih funkcija oružanih snaga proizlazi da će njihova uloga u totalnom ratu biti dvojaka: prvi strategijski zadatak sastojeće im se u izvršavanju najuspešnijeg uzvratnog udara protiv agresora koji je počeo rat, a drugi, da zaštiti strategijske snage za uzvratni udar i zemlju od uništavanja. U sastav prve grupe ulaze strategijske raketne snage a u budući i orbitalna sredstva — zajedno sa integrisanim operativnim armijama pojedinih država potpisnica pakta koje će operisati na kopnenim i pomorskim vojištima. Strategija ovih snaga je strategija udara koja se bavi načinima najuspešnijeg izvršavanja bilo preventivnog udara (od strane imperijalista), bilo uzvratnog udara socijalističkih zemalja protiv vojnog potencijala protivnika, da bi se uništile njegove ofanzivne snage u kosmosu, u vazduhu, na kopnu i moru. Drugu grupu snaga čine jedinice protivvazdušne i teritorijalne odbrane koje sa civilnom odbranom čine poznati nam sistem — teritorijalnu odbranu zemlje.

Napisano je već mnogo — na Istoku i Zapadu — na temu »namena i uloga savremenih oružanih snaga«. Nećemo zato ovde pokušavati da damo potpunu teoriju o njihovim zadacima i svim aspektima tih zadataka. To područje ostaje i dalje otvoreno za različite diskusije. Napomenućemo samo neke od osnovnih prilaza problemu, posmatrajući ih samo s jednog od više mogućih stanovišta. U eri sveobuhvatne atomistike menja se opšta uloga oružanih snaga — pišu teoretičari nuklearnog rata. Njihova uloga je pre svega »zastrašivanje« i predupređi-

²³⁾ To nije smetalo predsedniku De Golu da izjavi da će već u 1964. godini Francuska raspolažati prvom operativnom nuklearnom jedinicom, kao i vlastitom hidrogenskom bombom, te da će za šest godina ukupna francuska nuklearna snaga biti za preko dve hiljade puta veća nego što je bila snaga eksplozije bombe bačene na Hirošimu. Izjava na konferenciji za štampu u Parizu, »Trybuna Ludu«, 24.VII 1964.

vanje agresije²⁴⁾), a tek zatim izvođenje ratnih dejstava, ako oružani sukob i pored svega ipak izbije. Tako tvrde otvoreno državnici i političari. Najočitiji primer za to pružio je premijer Velike Britanije, Makmilan, tvrdeći 1957.: »Ne budimo iluzionisti. Oružane snage nisu danas namenjene da vode rat, nego da nas obezbede od rata. Neće biti bitki u nekadašnjem smislu te reči koje će se posle dugotrajnih bojeva završavati pobedom. Totalni rat može značiti samo totalno uništenje«²⁵⁾.

Teško je ne složiti se sa Makmilanovom tezom. U stvari, postojanje i spremnost snaga socijalističkog lagera, odlučnost njegovih oružanih snaga za dejstva i odbijanje agresije, činili su i čine jaku prepreku razbuktanju rata sa strane imperijalističkih država. Upotreba nuklearnog oružja, kako strategijskog, tako i taktičkog, ne može u praksi doneti uspeh agresoru, već bi povuklo za sobom katastrofu za onoga koji ju je izazvao. Pisati o tom više, predstavljalno bi uzaludno gubljenje vremena. Ipak niko ne garantuje da i pored svega toga imperijalističke sile neće izazvati rat. Zato pored zadatka preduđenja u doba hladnog rata i međunarodne zategnutosti, koji primenjuju zapadne sile, oružane snage naših zemalja moraju biti spremne i na stvarnu primenu ratnih dejstava, ako nam ratoborni krugovi kapitalističkih zemalja nametnu rat.

Tako je, dakle, zadržavanje potencijalnih agresora za počinjanje rata jedan od prvih zadataka obe komponente naših oružanih snaga. Ali nezavisno od toga one treba još

²⁴⁾ »Zastrasivanje« ne znači isto što i »uzdržavanje od agresije«. Teorija zastrašivanja je jedan od elemenata hladnog rata; primenjivana je na Zapadu i cilj joj je da preti socijalističkim zemljama nuklearnim ratom, te da ih primora na političke ustupke. Usput je vredno napomenuti da je ta teorija koliko opasna za mir, toliko i iluzorna u pogledu postizanja postavljenog cilja, kada Sovjetski Savez prednjači u području nuklearnog oružja. Usporedi: M. Milštejn, op. cit.; J. Lider: »Teoria odstraszania — oreź imperialistycznej ideologii«. (Teorija zastrašivanja — oružje imperialističke ideologije), »Żołnierz Wolności« 9—10. XI 1963.

²⁵⁾ Citirano prema: N. G. Wilson — Smith, »The role of Land Forces in Modern Military Strategy« (Uloga teritorijalnih snaga u savremenoj vojnoj strategiji) i časopisu »Air Force College Journal«, 1961. god.

i da budu spremne za eventualno učešće u oružanom sukobu.

Praktično uvežbavanje ovih dveju vrsta oružanih snaga zemlje i koalicije ima nesumnjivo kapitalno značenje već u vreme mira. One zajedno čine svojevrstan štit i u današnje doba neophodnu snagu koja zadržava neprijatelja od agresije. One moraju, dakle, da budu ravnomerne modernizovane i pojačavane, zadržavajući prioritet strategijskih raketnih snaga koje predstavljaju najvažniji elemenat u sistemu bezbednosti socijalističkih zemalja²⁶), a ujedno su i glavni faktor zadržavanja neprijatelja od počinjanja ratnog požara. Zemlje koje ne raspolažu takvim snagama, moraju glavne napore usmeriti na jačanje jedinica protivvazdušne odbrane dajući prvenstvo savremenim protivraketnim sredstvima odbrane kojima treba da budu snabdevene. Svaka slaba tačka u tom sistemu snaga smanjuje uspešnost njegovog funkcionisanja i stvara mogućnost da agresor te praznine iskoristi. Konačan rezultat takvih nedostataka može biti da neprijatelj relativno lako postigne pobedu.

Pošto se uspešno predupređenje agresije ne može postići samo posedovanjem interkontinentalnog raketnog oružja, nego se mora oslanjati na široku skalu nuklearnih i konvencionalnih vrsta oružja, kao i na sposobnost teritorijalne odbrane, prisustvo ovih vrsta oružja u ugroženoj zoni je od bitnog značaja. Ova demonstracija snage i spremnosti može ne samo doneti trenutnu dividendu vojne prirode, nego i omogućiti da se manifestuje unutrašnja spremnost zemlje i cele zajednice da se odupre agresiji. Jednom rečju, da bi se agresor zadržao od izazivanja rata i svih pokušaja ugrožavanja, potrebno je imati snažan i razgranat sistem odbrane. Samo to može uveriti napadača da će nezavisno od oblika napada biti sucčen sa efikasnim elementima snaga, otpora i odmazde,

²⁶⁾ Odgovor agresoru uzvratnim i masovnim nuklearnim udarima od strane raketnih jedinica u Sovjetskom Savezu smatra se glavnim vidom strategijskog dejstva. Ovim dejstvima pripisuje se cdučujuća uloga u postizanju pobeđe u eventualnom ratu. Istovremeno se naglašava da je potpunu pobeđu moguće postići jedino udruženim dejstvima svih vidova oružanih snaga, uz aktivnu podršku i učešće celog naroda. Vidi: »Strategia wojenna«, (Ratna strategija), op. cit.: V. Sokolovski, M. Čeredničenko, op. cit.

te da će biti primoran da skoro plati za svoje agresivne pokušaje. Ovo mišljenje je provereno i potvrđeno posle-ratnim iskustvima²⁷⁾.

Isto tako i za vreme rata delovanje dveju glavnih komponenti odbrane uzajamno se dopunjaje, kao mač i štit rimskog legionara. Snage zaštite (teritorijalna odbrana), ili »štitovi«, slamaju nuklearni napad agresora, a udarne snage zadaju mu uzvratne udare. Zaštititi se od prvog protivnikovog udara jeste glavni zadatak u početnoj fazi rata, i samo ako se on uspešno reši moguće je održati se. U protivnom, makar udarne snage postigle svoje strategijske ciljeve, zemlja (koalicija) mogla bi biti onesposobljena, a pobeda bi ipak mogla pripasti neprijateljskoj strani. Dobro pripremljene za odlučna dejstva, snage zaštite onemogućiće protivniku da ostvari takav plan. Ni u kom slučaju sposobnost i spremnost da se zadrži prodor neprijatelja na našu teritoriju ne smeju biti dovedeni u pitanje.

Najbitniji zadatak nesumnjivo je da oružane snage budu zaštićene od uništenja²⁸⁾.

Stvaranje strategijskih raketnih snaga koje će biti sigurno zaštićene od protivnikovih udara i sposobne da čak i u slučaju iznenadnog nuklearnog napada, uzvrate udarac koji će paralizirati neprijatelja, to je u obrambenom programu koalicije izuzetno važna stvar. Na potrebu neranjivosti oružanih snaga ukazivano je više puta i ne postoji pitanje u savremenoj vojnoj literaturi u kojoj se govori više nego o ovome. Njegovo značenje naglašava i poznati američki teoretičar nuklearnog rata, kojega nazivaju savremenim Klauzevicom, Henri Kissinger. »Prvi uslov za uspeh jeste neranjivost udarnih snaga. Neranji-

²⁷⁾ Primer za ovo pruža rat u Koreji, u kome Sjedinjene Države nisu upotrebile atomsko oružje, zato što su se bojale uzvratnog udara od strane Sovjetskog Saveza. Sa sličnom situacijom sreli smo se u sueckom sukobu, kada je odlučna izjava Sovjetskog Saveza, iza koje je stajala stvarna moć sovjetskih oružanih snaga, zadržala London i Pariz od nastavljanja agresije.

²⁸⁾ Julian Lider upozorava na to da problem ranjivosti američkih oružanih snaga, naročito strategijskih, dominira u svim diskusijama i razmatranjima o reviziji vojne doktrine i strategije SAD. Na ogroman značaj toga problema ukazuju svi američki teoretičari. J. Lider: »Doktryna wojenna Stanow Zjednoczonych« (Vojna doktrina Sjedinjenih Država), s. 420—421.

vost postoji kada nezavisno od obima i časa napada protivnik mora očekivati takav uzvratni udar koji neće moći da podnese»²⁹).

Što se toga tiče, ovo mišljenje dele i drugi vojni pisci. Sistem vatre strategijskih raketnih snaga mora nesumnjivo sačuvati svoju efikasnost, a to znači moć i sposobnost da se probije do cilja bez obzira na zapreke koje postavi neprijatelj i uništavanja koja izvrši, kao i bez obzira na sposobnost presretanja protivraketne odbrane. Rešiti ovaj zahtev savremene strategije nije lak zadatak i pored toga što se tehnika i operativnost sistema stalno usavršavaju. To dovodi do neprekidne trke između sposobnosti prodiranja i presretanja, između uništavanja i preživljavanja. Stavljanje raketnih lansirnih uređaja u stalna betonska gnezda, dekoncentracija udarnih snaga u rejonima koji agresoru nisu poznati, pokretljivost ovih snaga, postavljanje raketa na pokretne plovne objekte ili na vozila — sve to neranjivost povećava u još većem stepenu³⁰).

²⁹) H. A. Kissinger: »The Necessity for Choice. Prospects of American Foreign Policy« (Nužnost izbora). Razmatranja o američkoj spoljnoj politici, Njujork 1961, s. 22. Ova Kissingerova razmišljanja dopunio je bivši zamenik ministra odbrane SAD, Gilpatrick, izjavivši: »Sasvim je jasno da ćemo uspeti da upotrebimo rezerve našeg nuklearnog oružja za uzvratnu salvu (??!), samo ako budu spremljene u specijalnim skloništima i dekoncentrisane na širokom prostranstvu, ili ako nam to oružje bude pokretljivo. Navedeno prema: M. Milštejn, op. cit.

³⁰) Atomske podmornice, naoružane raketnim oružjem, držane u prikrivenim i pokretnim bazama, po mišljenju francuskog generala Bofra (Beaufre), obezbeđuju potpunu neranjivost i ratnu mornaricu pretvaraju u udarnu snagu broj jedan. Beaufre: »Les armements modernes et la strategie« (Moderno naoružanje i strategija), u »Revue Militaire Generale« nr. 6/1960.

IV — FUNKCIJE TERITORIJALNE ODBRANE ZEMLJE

Iz dosadašnjih razmatranja može se izvući načelan zaključak: U novim ratnim uslovima, kada se višestruko povećala mogućnost neprijateljevog uništavajućeg dejstva protiv duboke pozadine, a njena uloga istovremeno porasla, odbrana nacionalne teritorije postala je »conditio sine qua non« za uspešno vođenje rata. Zemlja koja ne uspe da se odupre ili ne izdrži prvi neprijateljev nuklearni udar neće moći da uspešno produži dalju odbranu, niti da dobije rat.

Novi zadaci teritorijalne odbrane

Ova nova uloga teritorijalne strukture, njeno neposredno aktivno učešće u oružanoj borbi i potreba da se suprotstavi višestrukoj neprijateljevoj ekspanziji protiv pozadine zemlje, među kojima i nuklearnim udarima, stavlja pred snage teritorijalne odbrane strategijski važnije i komplikovanije zadatke za rešavanje, nego pred bilo koji drugi vid oružanih snaga zemlje. Ovi zadaci su mnogo širi i složeniji nego što bi to mogli izgledati na prvi pogled.

Pored osnovnih tradicionalnih funkcija, tj. teritorijalne protivvazdušne odbrane i obezbeđivanja frontovskim jedinicama operativne slobode, uglavnom elastičnog manevra po unutrašnjim pravcima, pojavili su se u okvirima teritorijalne obrane novi problemi, među kojima i jedan za koji je neverovatno teško naći praktično rešenje: odbrana doslovno celog državnog organizma od raketsko-nuklearnog oružja. Radi se, dakle, o tome da se

obezbedi ne samo funkcionisanje administrativno-političkih organa, najvažnijih zavoda i komunikacija, za vreme rata nego i životi miliona ljudi čija egzistencija može biti ugrožena već u prvim desecima minuta od početka agresije, ako protivvazdužna odbrana ne uspe da slomi raketne napade, usmerene na dubinu zemlje. Snage teritorijalne odbrane moraju biti tako organizovane da se mogu na najuspešniji način suprotstaviti masovnim raketnim udarima na velikim prostranstvima u prvim danima sukoba. Pošto protivraketna odbrana odbije ove udare, glavni zadatak ostaje da se obezbedi da zemlja, njeno stanovništvo, političko-administrativne ustanove i privreda prežive prve nuklearne udare.

Sistem teritorijalne odbrane zemlje koji se u vreme drugog svetskog rata sastojao od protivavionske, i protivdiverzantske odbrane, mora se temeljito preorientisati na odbranu od raketnog oružja i otklanjanje posledica nuklearnog napada koje mogu imati fantastične razmere. Čak i naikatastrofalniji oblik strategijskih bombardovanja pozadine koji se mogao videti u drugom svetskom ratu, ne može se sa ovim ni približno uporediti. Situacija u kojoj će se naći organizacije savremene unutrašnje odbrane posle faze nuklearnog udara) biće neuporedivo tragičnija od one u kojoj se u godinama 1942—1945. nalazila nemačka odbrana, ili 1940—1944. britanska teritorijalna odbrana, a da i ne govorimo o obimu zadataka koje će one morati da obavljaju.

Nekoliko razrušenih gradova, na desetine uništenih fabrika, pa čak i gubici od 50 ili 100 hiljada ljudi zbog bombardovanja iz vazduha, to nije ni bleda slika situacije i obima pustošenja s kojima realno treba računati u slučaju nuklearnog »blickriga« (munjevitog rata).

Pred teritorijalnom odbranom stoje novi, u praksi neispitani problemi (sem napada na Hirošimu i Nagasaki, kao i eksperimenata na atomskim poligonima) odbrane od uništavanja nuklearnim oružjem, kako stanovništva tako i tehničko-materijalnih rezervi. S druge strane, nije manje komplikovan, a isto tako je neispitan problem likvidacije neposrednih posledica nuklearnih udara na gradove, industrijske rejone i administrativno-političke centre i vraćanje u kakav-takav život opustošenih predela,

bar u minimalnim razmerama. Pored toga, savladavanje panike, masovna evakuacija stanovništva iz gradova i borba sa žarištima epidemija koji će sigurno posle nekoliko dana pojaviti — sve su to novi problemi koje će morati da se rešavaju. Opustošeni predeli, eventualno nekontrolisano ponašanje stanovništva i dezorganizacija administrativnog sistema mogu odlučujuće uticati na izdržljivost odbrane zemlje.

Političari i vojnici koji izučavaju ove probleme razmatraju ih često sa gledišta ofanzivnih dejstava i izbora ciljeva, pa zato i nehotice prečutkuju neka osjetljiva pitanja posledica nuklearnih napada. Jedan od metoda prečutkivanja je i odbacivanje svih nepredvidljivih problema koji se ne daju unapred proračunati, takvih kao što su posledice psihološkog delovanja, panika, neopisiva uništavanja, pustošenja itd. Vrlo često prečutno se prima stanovište po kome se teritoriji poklanja površna pažnja i prepostavlja se da gubici neće biti preveliki ni od presudnog uticaja na planove ratnih dejstava ili pokreta operativnih jedinica. Ne treba uopšte da se misli u kategorijama savremenih oružja, nego je dovoljno da se prisetimo projektila V-1 i V-2 koji su padali na Englesku, kao i vazdušnih bombardovanja Nemačke u drugom svetskom ratu, pa da se dobije predstava zemlje i gradova koji leže u ruševinama posle prvih minuta raketne ofanzive¹). A borba upravo sa ovim realnostima nuklearnog rata padaće u dužnost snagama teritorijalne odbrane. Upravo su to ti novi, neobično složeni i teško savladani zadaci. Treba takođe imati u vidu da velika uništavanja, dezorganizacija, kao i gubici operativnih jedinica posle velikog nuklearnog napada, kakav se može očekivati, mogu onemogućiti bilo kakvo značajnije iskorištavanje tih jedinica za likvidaciju posledica bombardovanja, kao što se to dešavalo u Nemačkoj u poslednjem ratu.

Sledeći važan zadatak koji mora rešiti savremena teritorijalna odbrana jeste da se obezbede uslovi da se omogući pravilno funkcionisanje političko-administrativ-

¹⁾ Teško je tu naći upoređenje s nečim što već poznajemo, ali slika prizora u porušenim predelima može se donekle uprediti sa situacijom posle uništavajućih potresa, kakvi su bili u Agadiru (Maroko) i Skoplju 1963. godine.

nih organa vlasti, kao i neprekidnost rada opštег državnog rukovodstva u toku rata. Neprekidnost funkcionisanja tih organa kao i centralnih partijskih rukovodstava treba da bude jedno od najvažnijih pitanja, jer svaki prekid u radu centralnih ustanova može izazvati haos u zemlji. (Da bi se izbegla takva eventualnost planovima treba predvideti, u okviru teritorijalne odbrane, ceo niz mera, počev od promena sedišta vlade, pa do decentralizacije državne vlasti.) U sukobu u kome će biti upotrebljeno nuklearno oružje to će sigurno biti vrlo važan problem, a kao i drugi pomenuti zadaci, neće biti nimalo jednostavna stvar.

Ovde istaknuti odbrambeni problemi mogu se određenim razmerama naročito odnositi na evropske uslove. Poljskoj Narodnoj Republici, kao i drugim savezničkim zemljama koje se nalaze u zoni neposrednih ratnih dejstava svih vidova oružanih snaga, mere preduzete za narodnu odbranu moraju obezbediti naročito uspešna odbrambena dejstva koja će pružati osećanje sigurnosti i bezbednosti. Poljski narod koji nosi teška iskustva iz prošlog rata mora pokazati za ovakav sistem odbrane najširu društvenu zainteresovanost i priložiti mu svoj materijalni doprinos. Taj doprinos zajedno sa drugim zemljama Varšavskog pakta, stvorice realna sredstva za odbijanje svih eventualnih nuklearnih napada agresora. Vredno je napomenuti da su dosadašnji naporci socijalističkih zemalja, naročito Sovjetskog Saveza, već stvorili efikasna sredstva odbrane.²⁾, Fantastična nadmoć koju je raketno-nuklearno oružje davalо ofanzivi nad defanzivom (postojala je do pre nekoliko godina) prestala je da postoji, a mogućnosti protivraketne odbrane zemalja Varšavskog pakta postaju sve određenije i savršenije. Radi se, ipak, o tome da odbrambene mogućnosti koje pružaju

²⁾ U naredbi objavljenoj povodom dana sovjetskog vazduhoplovstva, ministar odbrane SSSR-a, maršal Malinovski, potvrdio je da »Sovjetske oružane snage raspolažu najsvremenijim sredstvima odbrane i da su zajedno s ostalim snagama socijalističkih država u stanju da osiguraju bezbednost socijalističke zajednice država«. Navodi prema članku: »Dzień Lotnictwa ZSRR. Rozkaz marszałka Malinowskiego« (Dan vazduhoplovstva SSSR). Naredba maršala Malinovskog, u »Życie Warszawy« od 19.VIII 1964.

sveobuhvatne pripreme stanovništva u području preduzimanja mera bezbednosti od opasnosti oružja za masovno uništavanje, budu iskorištene što bolje.

Drugi zadaci organizacije teritorijalne odbrane sastoje se u tome da se oružanim snagama zemlje i koalicije koje se bore na liniji fronta osigura bezbednost u njihovoj pozadini. Među njima su: odbrana i zaštita važnih objekata, borba protiv diverzantskih grupa, oklopnih i motorizovanih grupa koje se probiju kroz liniju fronta, svih vrsta desanata, brzo otklanjanje oštećenja na komunikacijskoj mreži i sl. To nije nesavladiv problem, ali kod uništavanja užasnih po razmerama, teško će biti da se reše čak i najjednostavniji zadaci.

Pored toga, savremeni sukob izaziva pojavu celog niza problema u domenu psihološke odbrane, od kojih znatan deo moraju da reše snage teritorijalne odbrane. Cilj psihološke odbrane u okviru TOZ je pre svega da se bori protiv neprijateljske propagande zapadnih zemalja, da se suprotstavi imperialističkoj ideološkoj ofanzivi i da u slučaju oružanog sukoba radi na jačanju volje za odbranu kod stanovništva.

Opšti strategijski cilj savremene teritorijalne odbrane svodi se na rešavanje četiri osnovna problema:

- a) odbijanje raketnih napada protivnika;
- b) stvaranje sigurnosti za političko-ekonomsku strukturu i stanovište omogućujući da prežive prvi nuklearni udar, kao i obnovu života u uništenom delu zemlje;
- c) borba protiv vazdušnih desanata i diverzija, suprotstavljanje psihološkim akcijama protivnika;
- d) zaštita mobilizacije rezervi i obezbeđivanje neprekidnosti pokreta vlastitih operativnih jedinica i prijateljskih armija po unutarnjim komunikacijskim linijama. Izvršavanjem svih ovih zadataka stvara se povoljna situacija za dejstvo jedinica na spoljnjem frontu i one se rasterećuju od eventualnih zadataka odbrane unutrašnjosti zemlje.

Radi ilustracije osvrnućemo se na zadatke koje za teritorijalnu odbranu predviđaju neke zapadne države.

U Saveznoj Republici Nemačkoj zadaci snaga određenih za teritorijalnu odbranu imaju dvostruk karakter. U prvom krugu zadataka, za koje se traži neposredna

upotreba oružanih snaga, izdvajaju se: aktivna protivvazdušna odbrana; odbrana od regularnih oružanih snaga protivnika u slučaju da prodru na teritoriju Savezne Republike; borba protiv vazdušnih i pomorskih desanata; odbrana i zaštita vojnih i industrijskih objekata od sabotaže i na kraju odbrana od »unutrašnjih nereda« (sic!). U drugu grupu zadataka koje treba da rešavaju nenaoružani odredi ubrajaju se: pasivna protivvazdušna odbrana i likvidacija posledica bombardovanja, naročito nuklearnog³). Nešto drukčije je to precizirao zapadnonemački teoretičar teritorijalne odbrane, Emil Šuber:

a) U vojnem domenu, potpomaganje jedinica NATO u pozadinskom prostoru koji zahvata teritoriju dotične savezničke države⁴). Ove zadatke rešavaju odbambene vojne snage te države koje nose naziv »teritorijalna odbrana«.

b) U civilnom domenu, održavanje javnog poretku, kao i obezbeđivanje stanovništva od posledica ratnih dejstava. Ovi zadaci pripadaju »civilnoj odbrani⁵).

U Francuskoj su dekretom od 24. februara 1962. stvorene jedinice operativne odbrane teritorije (Defense opérationnelle du territoire). O njihovom zadatku u dekreту se kaže da treba da usko sarađuju s komandom operativnih jedinica i da je njen zadatak »da se na celoj nacionalnoj teritoriji suprotstavi neprijateljskim elementima, a u prvom redu desantnim jedinicama koje budu bačene iz vazduha ili se na drugi način probiju u unutrašnjost zemlje.⁶)

³) Vidi: H. Schneider, »Territoriale Verteidigung« (Teritorijalna odbrana) u »Truppenpraxis« nr. 1/1964. E. Beyer, Das Zusammenwirken der Kräfte in der Landesverteidigung« Wehrwissenschaftliche Rundschau nr 2/1962. E. Hampe, Hubschrauber für territoriale und zivile Verteidigung. Überlegungen und Vorschläge »Wehrkunde« nr. 1/1964. g.

⁴) I organ industrijsko-finansijskih krugova SRN »Deutsche Zeitung«, u decembru 1963. podvlači da će jedan od zadatka novoformiranih odreda teritorijalne odbrane biti da u »nužnim slučajevima« obezbede divizijama NATO-pakta mogućnost operativnih dejstava.

⁵) E. Schuler, »Die territoriale Verteidigung im Rahmen (Teritorijalna odbrana u okvirima...)

⁶) Prema G. Č. »Francuska obrona terytorialna« (Francuska teritorijalna odbrana). »Żołnierz Wolności« od 3. IX 1963.

Francusko ministarstvo oružanih snaga formuliše to na nešto drugačiji način. Prema njemu, zadatak TOZ je »uništavanje neprijateljskih elemenata koji pokušaju da se probiju na teritoriju zemlje i da tamo deluju na razne načine i sa različitim ciljevima«⁷⁾

Nije teško da se uoči da za razliku od teritorijalne odbrane u socijalističkim zemljama, kojoj je cilj borba protiv agresije u pozadini, u zadacima teritorijalne odbrane kapitalističkih država se radi o dve vrste ciljeva kojima treba da služi zapadnonemačka ili francuska teritorijalna odbrana — jedno su vojnički, a drugo politički. Među ove druge spadaju pored ostalog: borba protiv naprednih pokreta i napredne protivvladine opozicije u vlastitoj zemlji, gušenje štrajkova i uspostavljanje javnog poretna, što je karakteristično i za Nacionalnu gardu u Sjedinjenim Državama⁸⁾). Nezavisno od teoretskog formulisanja ciljeva teritorijalne odbrane, u državama NATO-pakta produžava se praksa daljeg naoružanja, što može biti samo podsticaj za agresiju, a suprotstavlja se svemu onom što bi moglo smanjiti političku zategnutost i poboljšati međunarodnu situaciju.

Na ove momente skrenuo je pažnju ministar narodne odbrane, maršal Poljske, Marjan Spihalski, govoreći na plenumu glavnog odbora Lige za odbranu zemlje — (LOK): »Naša odbrambena sposobnost jeste svenarodna volja za odbranom; ona izrasta iz suštine našega poretku i aktivnog svesnog prilaženja radničke klase, seljaštva i inteligencije tom pitanju kao svom vlastitom. Oslanja se na maksimalno objedinjavanje svih moralnih i materijalnih snaga narodnih masa i celog poljskog naroda u izgradnji i odbrani socijalističke otadžbine. Ona je u suprotnosti sa metodama koje se primenjuju u kapitalističkim zemljama, i u suštini vode ka militarizaciji društva. Ta

⁷⁾ Ibidem.

⁸⁾ Vidi: H. Kmieciak, »Gwardia Narodowa — ważny ezynik w systemie obrony terytorium USA« (Nacionalna garda važan činilac u sistemu teritorijalne odbrane SAD), »Mysl Wojskowa« br. 6/1963. s. 85. To uostalom nije zadatak samo Nacionalne garde. U američkim zvaničnim krugovima priznaje se da i armija ima zadatak da brani društveni poredak. Vojne jedinice slate su da guše razne nemire i pobune. Primer pruža i gušenje krvavih nereda u Birmingenu 1963. god.

militarizacija treba da služi kao oruđe za potčinjavanje interesa naroda interesima vlastodržaca, kao sredstvo pritiska na radne mase i za gušenje demokratije; kao sredstvo za pripremanje agresije na druge narode, kao način izbegavanja kriza i nezaposlenosti»⁹.

Ali da se vratimo na zadatke. Zadaci teritorijalne odbrane su više od svih drugih mnogostrani i složeni. U tom kontekstu treba također sagledati da će njih rešavati ne samo vojne jedinice i organizacije teritorijalne odbrane, nego i jedinice protivvazdušne odbrane i strategijske raketne snage¹⁰). Zadatke koji ne zahtevaju upotrebu oružanih snaga preduzeće organizacije civilne odbrane. Tu se radi o odbrani civilnog stanovništva od udara iz vazduha, planiranju i pružanju pomoći jedinica TOZ u evakuaciji stanovništva, a eventualno i fabrika. Sve u svemu, većina ovih zadataka počiva na vojnim snagama teritorijalne odbrane zemlje, deo njih pripada civilnim sektorima, a ostali se mogu ostvariti samo zajedničkim planiranjem i u zajamno uskladenim akcijama u višem i najvišem stepenu komandovanja.

Sprečavanje agresije

Izgleda da nema sumnje da savremena teritorijalna odbrana u okvirima totalnog nuklearnog rata treba da bude spremna da pre svega osigura:

1. aktivno učešće u obuzdavanju neprijatelja od počinjanja agresije, i

2. mogućnost preživljavanja prvih raketnih udara.

Zadržavanje neprijatelja od agresije, države Varšavskog pakta mogu postići primenom političkih i vojnih sredstava. U političkom domenu to se postiže miroljubi-

⁹) Prema članku: »Partia i władza ludowa oczekują od Ligi Obrony Kraju dalszych zwiększych wysiłków w dziedzinie wychowania i przygotowania młodego socjalistycznego pokolenia do pracy i obrony Ojczyzny« (Partija i narodna vlada očekuju od Lige za odbranu zemlje dalje povećavanje napora na polju odgoja i pripremanja mlađog socijalističkog pokolenja za rad i odbranu otadžbine), u »Żołnierz Wolności« od 12—13. 1964.

¹⁰) Dejstva strategijskih raketnih jedinica za račun teritorijalne odbrane prikazaćemo na drugom mestu.

vom koegzistencijom, kao i predočavanjem potencijalnom agresoru da će vršenjem bilo kakvog napada na socijalističke države uzeti na sebe rizik otpočinjanja nuklearnog rata. To proizilazi iz činjenice što socijalističke zemlje danas postavljaju i rešavanje odbrambenih problema u raznim aspektima koji svi teže jednom cilju: sačuvanju trajnog mira, bezbednosti i socijalističkoj izgradnji, a ako im protivnih nametne rat, zajedničkim snagama će mu zadati uništavajući udarac. Na vojnem planu to će postizati stalnom spremnošću oružanih snaga. Naša vojna struktura mora biti tako budna i organizovana da bi bila sposobna da odbije svaki iznenadni napad. Iz ove kombinacije političkih i vojnih sredstava proizilaze određeni zadaci za strategiju teritorijalne odbrane. Ta strategija obuhvata, naime, sve oblike odbrane od nuklearnog i konvencionalnih napada uperenih protiv pozadine, dopunjava vojnu odbranu zemlje i koalicije uopšte i predstavlja važan faktor za sprečavanje rata.

Sprečavanje potencijalnog neprijatelja od oružane ekspanzije postiže se na taj način što će mu se predočiti da postoje dovoljne i spremne snage za čvrstu odbranu zemlje i za nanošenje momentalnog uzvratnog udarca. Općenito se smatra da se efekat sprečavanja može postići povezivanjem strategijskih nuklearno-udarnih snaga sa snagama zaštite ili teritorijalne odbrane koje gotovošću mogu osujetiti ratoborne namere protivnika i osigurati rešavanje sukoba bez pribegavanja poslednjim sredstvima. Potrebno je naglasiti da se mogućnost napada potencijalnog protivnika, zbog sve savršenije tehnike, stalno povećava i da strategijske jedinice odmazde ne daju punu garanciju da do takvog napada ne dođe.

Ove partizane u sistemu sprečavanja agresije, pored operativnih jedinica, moraju popuniti i snage teritorijalne odbrane. Ovo stanovište implicira potrebu uskog povezivanja zadataka TOZ sa zadacima jedinica za udar i nužnost sadejstva obe komponente odbrane koji zajedno čine ofanzivno-defanzivni sistem sprečavanja agresije.

Faktori koji doprinose sprečavanju agresije u okviru strategije TOZ svakako su, s jedne strane, sposobnost sredstava teritorijalne odbrane za aktivna dejstva, a sa druge, visoka otpornost državne teritorije na nuklearne

napade. Cilj je sprečavanja ostvarenog u okvirima sistema zaštitnih snaga da se protivnik uveri da spremnost snaga tog sistema za akciju i otpornost teritorije na nuklearne udare ne daje osnovu za brzo savlađivanje, da mu se jasno predoči da bi njegova agresija protiv naše pozadine bila vrlo teška i iluzorna u pogledu ciljeva. Razlog što je faktor gotovosti sredstava TOZ tako važan leži u tome što protivnik, znajući za snage teritorijalne odbrane, neće moći da računa na brzo i nekažnjeno uništavanje izvora snage naše zemlje, a samim tim i na dobitak rata. Naprotiv, ako proceni da je njegova otpornost na nuklearne udare veća nego naša, može se eventualno odlučiti na izazivanje ratnog sukoba. Dobro pripremljena naša teritorijalna odbrana može ga, dakle, odvratiti od takvih namera. To se odnosi i na zadržavanje neprijatelja za vreme samog rata. I tada postoji potreba da se protivniku predviđe da bi svaki njegov pokušaj da se probije u našu pozadinu bila akcija koja se ne isplati, vrlo teška i malo privlačna kako s vojnog, tako i sa političkog gledišta. Faktor sprečavanja mora, dakle, postojati i pre i posle početka rata.

Teritorijalna odbrana nema samo pasivnu funkciju, već njene snage i organizacije mogu biti spremne i za aktivna dejstva da bi se tako ujedinjenim snagama povećala operativna sposobnost i gotovost da se suprotstave eventualnom pokušaju napada. Ipak se može sumnjati u to da bi operativno stanje gotovosti snaga koje brane zemlju moglo biti jedino sredstvo za postizanje cilja, kakav je sprečavanje agresije pomoću sistema TOZ.

Snage TOZ treba da raspolažu i aktivnim odbrambenim sredstvima za borbu koja bi se zasnivala — u granicama mogućnosti — na obilnoj i savremenoj tehnici, tj.: sistemom protivvazdušne raketne artiljerije, specijalnim inžinjerijsko-tehničkim jedinicama, sposobnim da uspešno likvidiraju posledice nuklearnih udara, pokretnim protivdesantnim i protivdiverzantskim jedinicama, kao i blagovremeno dostavljenim obaveštajnim podacima, o mogućnosti protivnikovog napada. Ukratko, zadržavanje potencijalnog neprijatelja od oružanog napada, pomoću ukazivanja na rizik koji je s tim skopčan, biće moguće samo ako odbrambene pripreme u pozadini zemlje budu

tako obimne u pogledu količine snaga i sredstava, tehničke opremljenosti, organizacijske spremnosti, a istovremeno toliko ubedljive da stvarno mogu izazvati zaštrašujuće dejstvo. Svaka slaba tačka u teritorijalnom odbrambenom sistemu slabu uverenje da je on uspešan i stvara preduslove agresoru da te slabosti iskoristi.

Ako bi se za sprečavanje neprijateljeve agresije, pored operativnih jedinica morale za vreme mira držati razvijena i teritorijalna armija i civilna odbrana, to bi sigurno prevazilazilo privredne mogućnosti čak i najbogatijih zemalja, a da i ne govorimo o tome da bi bilo besmislica lišiti narodnu privredu nekoliko desetina hiljada radničkih ruku za nekoliko meseci. Ipak, savremena teritorijalna odbrana ne može ni za vreme mira da ostane bez rukovodećeg jezgra i izvesnih snaga, kao ni bez savremenog i efikasnog sistema mobilizacije i uzbune, ako treba da pruži vidan doprinos merama za sprečavanje rata. Državna zajednica učiniće mnogo za stabilnost unutrašnje odbrane zemlje ako se postara, da teritorijalna odbrana izgradi odgovarajuću strategiju i taktiku za upotrebu svojih snaga, ako im osigura dobru obuku, savremenu tehničko-inžinjerijsku opremu i ako se postara da društvo bude pripremljeno za odbijanje agresije.

Što se tiče političkih implikacija koje bi izazvala slaba odbrambena sposobnost pozadine ili nedovoljna pripremljenost u bilo kojoj od socijalističkih zemalja, to nije teško predvideti. Teritorijalna odbrana koju pripremaju sve socijalističke zemlje predstavljaće uvek vrlo uspešno sredstvo protiv nuklearno-diverzantske ucene zapadnih sila. Sve dok te sile odbijaju da pristanu na zabranu nuklearnog oružja i razoružanje, garancija za mir u svetu biće utoliko veća ukoliko zemlje koje izgrađuju socijalizam budu imale svestraniju i uspešniju teritorijalnu odbranu. Za poslednjih nekoliko godina mogli smo se više puta uveriti da su se kapitalističke zemlje uzdržavale od agresije zahvaljujući samo snazi zemalja socijalističkog tabora. Bitni elemenat snage socijalističkih zemalja, a među njima i Poljske, bila je spremnost njihove teritorijalne odbrane, a posebno uspešna protivvazdušna od-

brana, kao i spremnost stanovništva da se suprotstavi agresiji¹¹).

»Što je mir sačuvan kroz proteklih 19 godina i što su se ratoborne snage morale povlačiti — rekao je pomoćnik ministra narodne odbrane general-potpukovnik Voj-ćeh Jaruželski — treba znati da, pored raketno-nuklearne moći Sovjetskog Saveza koja je bila odlučujuća u toj stvari, zasluga ima i naša zemlja. Pri tome imam u vidu ne samo naše oružane snage, naše divizije, avione i brodove, nego pre svega držanje celog našeg naroda. Upravo to držanje razbijalo je iluzije da bi se između Baltičkog mora i Karpata moglo naći slabo mesto i slabo branjeni prostor«¹²).

Odolevanje prvom udaru

Savremeni vojni program koalicije, kao i svake pojedine zemlje, ako hoće da predstavlja kompletan sistem odbrane, mora biti u stanju da obezbedi odbijanje raketnih napada i osigura uslove da se preživi početni period rata, ili rečeno još određenije, da se preživi prvi nuklearni udar. Drugi, pak, glavni cilj teritorijalnog sistema u socijalističkim zemljama — ako je prvi sprečavanje oružane agresije — biće odbrana zemlje od iznenadnog napada i obezbeđenje da oružane snage, narod i privreda izdrže prvi udar.

Problem je utoliko aktuelniji što se prilikom razmatranja ciljeva i zadataka teritorijalne odbrane ponekad na prvo mesto stavlja zadatak da se stvore uslovi i mogućnosti za organizovano uvođenje operativnih jedinica u dejstvo na spoljnjem frontu, kao i da im se osigura redovno snabdevanje. Sledeći zadatak je stvaranje uslova

¹¹) Incident sa špijunskim avionom »U-2« 1960. god. i njegovo obaranje od strane raketne protivvazdušne odbrane Sovjetskog Saveza rečit je dokaz za ovo.

¹²) Iz govora general-potpukovnika V. Jaruželskog na XIV plenumu CK Saveza socijalističke omladine u maju 1964. Navedeno prema članku »Młodzież i zagadnienia obrony» (Omladina i problem odbrane zemlje) u Żołnierz Wolności od 29.V 1964. god.

koji obezbeđuju normalno funkcionisanje celokupnog državnog života i privrede, obavljanje onih zadataka u pozadini čiji je cilj da se očuva društveni sistem i zaštite interesi stanovništva¹³⁾ i sl. Verovatni način otpočinjanja nuklearnog rata u današnjim uslovima negira takav redosled zadataka. Faktor koji ovde neopozivo nameće promene jeste važnost prvog udara i njegova uništavajuća snaga.

Odlučujući momenat za doktrinu totalnog rata jeste prvenstveni značaj prvog udara strategijskih nuklearnih snaga koji uništavanjem ključnih političkih centara, privrednog i vojnog potencijala, treba da slomi volju za otporom u zemlji i da predodredi ishod rata. Kada do udara već dođe, kako se općenito smatra, napadnuta zemlja neće više imati mogućnosti ni da razvije svoje snage. U tom smislu početni period rata, ili tačnije prva faza nuklearnog udara za vreme koje ratujuće strane mogu upotrebiti glavne rezerve nuklearnog oružja nagon-milanog za vreme mira, biće od odlučujućeg značaja za tok i ishod rata u celini¹⁴⁾). »Sasvim je moguće da se urpavo u tom periodu i završi rat, jer će posle izmene nuklearnih udara biti nepotrebna dalja ratna dejstva, naglašavaju maršal Sokolovski i general Čeredničenko¹⁵⁾). Mada s teorijskog stanovišta, tvrde ovi autori, može da se dozvoli da će se rat i dalje produžiti na određenim prostorima, njegov će ishod biti odlučen početnim raketnim operacijama. Zato se tako veliki značaj pripisuje fazi prvog nuklearnog udara uopšte, kako u teorijskim studi-

¹³⁾ Takvo prilaženje problemu nalazimo npr. u članku F. Čjzoviča: »Čvorni problemi teritorijalne odbrane zemlje« u »Misli Wojskowa« br. 9/1963. str. 3.

¹⁴⁾ Govoreći na XXII kongresu KP Sovjetskog Saveza, maršal Malinovski je rekao: »Važnost početnog perioda rata leži u tome što prvi masovni nuklearni udari mogu u znatnoj meri odlučiti o ishodu dejstava u narednoj fazi i izazvati takve gubitke u pozadini i samoj armiji koji mogu dovesti narod i zemlju u vrlo tešku situaciju«. Prema: N. Lomov, »Osnownye položenija sowjetskoj wojennej doktriny« (Osnovna načela sovjetske vojne doktrine), u »Krasnaja zvezda« od 10.I 1964.

¹⁵⁾ V. Sokolovski, M. Čeredničenko, op. cit.

jama, tako i u konkretnim ratnim planovima¹⁶⁾). Otuda u današnjim uslovima pobuđuje tako ogromno interesovanje problematika sprečavanja iznenadnog napada.

Problem prvih raketnih plotuna je, dakle, neobično važan, postaje glavna osovina oko koje se vrte svi drugi problemi, kako oni koji se odnose na ratnu strategiju, tako i oni koji se odnose na pripremanje oružanih snaga. Presudan značaj prvog preventivnog i uzvratnog udara u početnom periodu rata vrši prevashodni uticaj ne samo na pravac razvoja strategijskih planova, nego i na spoljnu politiku zainteresovanih država. Tu dolazi do izražaja i glavna uloga organizacije teritorijalne odbrane: njen potencijal i otpornost teritorije moraju osigurati da se zemlja sačuva od uništavanja i razbijanja političko-administrativne strukture, što bi moglo nastupiti kao posledica prvih razarajućih raketnih operacija. Posledice takvih operacija, ako još imamo u vidu uticaj radioaktivnih zračenja i diverzantska dejstva, biće dovoljno krupne da potresu zemlju. Nuklearni rat uvodi, dakle, nov pojam »preživljavanje« ili izdržavanje prvog udara. Zbog toga pojačavanje sistema teritorijalne odbrane da bi se mogao odupreti dejству protivnika iz vazduha i kozmičkog prostora i da bi svakog trenutka bio spremam da odbije napade i likvidira posledice prvih raketnih operacija — postaje pitanje od prvostepene važnosti za strategiju odbrane zemlje.

Ako udar agresora bude vrlo jak i iznenadno izvršen, nije teško predvideti kakve će biti posledice ukoliko teritorijalni sistem ne bude za takav napad dobro pripremljen i blagovremeno pokrenut u dejstvo, pošto je njegov prvo-razredni zadatak upravo to da obezbedi uslove u kojima se mogu izdržati početni nuklearni napadi. Iстicanje na prvo mesto zadataka koji su povezani sa odolevanjem prvom udaru i obezbeđivanjem funkcionisanja državne uprave u toj etapi, sigurno je potpuno opravdano, jer se inače može desiti da svi drugi planovi budu unapred osu-

¹⁶⁾ Preventivni napad i dejstvo u početnom periodu rata čine osnovne elemente u vojnoj strategiji SAD i zemalja NATO. Uporedi, Lider »Doktryna wojskowa Stanow Zjednoczonych« (Vojna doktrina SAD), str. 155—166 i 346—357. Ch. Ailleretn, op. cit. Dotiču se toga i svi drugi teoretički kapitalističkih država.

đeni na propast i da naredne mere izgube značaj. Ako prvi nuklearni udari uniše zemlju, zatruju je radioaktivnim padavinama, parališu pozadinu i infrastrukturu operativnih udarnih jedinica — teritorijalna odbrana zemlje nije izvršila svoj osnovni zadatak. Silom prilaka neće tada izvršiti svoje zadatke ni udarne snage. Može se odjednom srušiti ceo strategijski plan, kao što su se raspršile iluzije hitlerovskih jedinica o odbrani na magnuševskom i pulskom mostobranu, 1945. godine, kad se na nju u prvim danim januarske ofanzive sručila lavina vatre i železa sovjetske artiljerije. Posle ovog vatrenog nokauta jedinice Sovjetske armije nisu naišle na gotovo nikakvu organizovanu protivakciju u prvom pojusu odbrane.

Ove činjenice moraju imati u vidu i nacionalni i koalicioni vojni program, da bi se protivvazdušnoj odbrani, sistemom teritorijalnih oružanih snaga i civilnoj odbrani, postavio jedan isti velik zadatak, a to je: preduzeti sve mere da zemlja izdrži prve napade. Ova činjenica i zahtevi koji iz nje proizilaze traže da se kao osnovni zadatak koji treba ostvariti još za vreme mira smatra tehničko ojačanje bar najvažnijih državnih rejona, objekata koji su u njima razmešteni i stanovništva koje u tim rejonima živi. Zatim, od časa kada rat počne, obezbeđenje otpornosti zemlje od nuklearnih udara treba da se ostvari uspešnom protivvazdušnom odbranom, kao i dejstvima organizacija i jedinica teritorijalne odbrane, da bi se izdržala prva ofanziva, što bi osiguralo organizovanje dejstva operativnih jedinica. Usvajanje i realizovanje ovog načela sigurno su neophodni.

Vrlo je važno pri tome da se aktivnim protivdejstvom spreči ili bar ublaži prvi psihički udar, kako bi odbrana mogla uspešno da izvrši sve svoje zadatke. Ukoliko prvih dana rata ovo protivdejstvo bude jače utoliko će manje pretiti dezorganizacija i haos koje bez sumnje neće biti lako savladati. Energično treba nastojati da se teritorijalna odbrana zemlje, ili bar njene najvažnije snage organizacije i institucije snabdeju opremom i tehnikom koji će joj osigurati trenutnu spremnost, pokretljivost jedinica i operativnost organa komandovanja. Sposobnost da se preživi zavisiće zatim od stepena i efikasnosti priprema teritorije u koje spada: tehnička izgradnja i protivatom-

sko ojačanje objekata, izgradnja odgovarajućih skloništa za civilno stanovništvo koja mogu znatno smanjiti gubitke ne samo od eksplozije već i radijacije, zatim dekoncentracije industrijskih objekata i gradova, tehničko pojačavanje komunikacija protiv rušenja nuklearnim oružjem i dejstva desanata. To je također usko povezano s vitalnošću i snagom pozadine, sa njenim ekonomskim mogućnostima, a i sa organizacijom disciplinom društva i moralom stanovništva. Ovde je vredno pomenuti da obezbeđivanje uspešne protivraketne odbrane i otpornosti teritorije zemlje predstavlja glavni pravac modernizacije snaga zaštite u mnogim zemljama. U vojnoj literaturi kapitalističkih zemalja ukazuje se također na presudan značaj organizacije odbrane teritorije za izdržavanje nuklearnih udara¹⁷⁾). Cilj je svih ovih nastojanja da se poveća otpornost protiv udara, a samim tim da se ojača vitalnost strukture zemlje.

Kojem delu snaga dati prioritet — operativnom ili teritorijalnom?

Pojedine zemlje u Evropi i na drugim kontinentima imaju danas različite koncepcije o količini snaga i veličini izdataka za teritorijalnu odbranu. To je sigurno posledica ne samo istorijskog razvoja nego i sadašnje politike i finansijskih mogućnosti pojedinih država. Ipak niko ne osporava nužnost što bržeg pojačavanja potencijala snaga teritorijalne odbrane, budući da bez toga ne može biti ni govora o potpunoj spremnosti za odbijanje agresije i odo-

¹⁷⁾ »Pored strategijski ofanzivnih i snaga određenih za aktivnu odbranu, sposobnost da se preživi eventualni udar može da se smatra kao treći snažan faktor zastrašivanja« — kaže se u izveštaju jedne od komisija teritorijalne odbrane Sjedinjenih Država. »Civilna odbrana radi nacionalnog održavanja«, 1956. god. »The Impact of Air Power«, str. 691.

levanje prvim udarima¹⁸⁾). Svaka iole veća disproporcija na štetu snaga teritorijalne odbrane i postavljanje težišta na operativne jedinice mogu dovesti u pitanje mogućnosti rešavanja mnogih vrlo komplikovanih zadataka u pozadini. Ovo utoliko pre što nedostatak vremena za pripreme da bi se odbio prvi udar, naročito u slučaju iznenadnog napada, primorava organizacije teritorijalne odbrane da još za vreme mira drže svoje vojne i civilne snage u odbrambenoj pripravnosti visokog stepena.

Tu je još jedna činjenica na koju je potrebno ukazati. Postojanje dobro organizovanih i spremnih teritorijalnih snaga, kao i pripremljenost i tehnička opremljenost teritorije imaju bitan psihološki značaj za stanovništvo i njegovu spremnost za odbranu. Postojanje, naime, stvarno spremnih, a ne simboličnih organizacija teritorijalne odbrane, igra značajnu psihološku ulogu, jer povećava samopouzdanje i podiže moral stanovništva.

Kada se sve to uzme u obzir, a naročito nužnost da se osigura otpornost teritorije na prvi udar, sektor teritorijalne odbrane ne može se tretirati kao drugorazredni element, već ga treba posmatrati u programu nacionalne bezbednosti kao ravnopravnog partnera u odnosu na operativne jedinice, pa čak — ne ustručavajmo se to reći — pojačavati ga na račun ovog drugog. Nesumnjivo je da strategijske raketne snage koalicije, a možda i operativne jedinice zemlje (u određenim uslovima) moraju zadržati svoj prioritet, ali zar to treba da bude na račun izdataka, za teritorijalnu odbranu zemlje? Nameće se čak i pitanje, da li se može dopustiti da fetišiziranje problematike operativnih jedinica dovede do prevelike jednostranosti u

¹⁸⁾ »Odbrana savremene države sastoji se od uravnoteženog sistema snaga i vojne gotovosti, tehničkih i privrednih sredstava, te sociološke, fizičke i psihičke otpornosti celog vojnog organizma. To znači da vojne pripreme ne treba posmatrati odvojeno samo za sebe, jer one u mnogo slučajeva mogu postići svoj cilj samo ako civilni sektor i pozadina postignu određen stepen gotovosti«, — piše u zapadnonemačkom vojnom priručniku, na str. 163 citirano prem. H. v. Zitzewitz, Innere Verteidigung Gemeinsame Abvehraufgaben fur Militär und Zivil in der Landesverteidigung der NATO — Macht (unutrašnja odbrana zajednički odbrambeni zadaci za vojni i civilni sektor u odbrani zemlje NATO država) »Vehrkunde« nr 2/1962. Slični se pogledi nalaze i u drugim publikacijama na Zapadu.

strategijskim planovima. Pitanje teritorijalne odbrane bilo je sve donedavno pastorče u strategijskim planovima. To stanovište doživelo je promene, ali da li je to učinjeno u dovoljnoj meri? Ne bi li trebalo probleme TOZ istaći na prvo mesto u odbrambenim planovima, a pre svega snage i sredstva protivvazdušne odbrane zemlje? Ne mogu se olako potcenjivati gorka iskustva koja proizilaze iz primera nedovoljno pripremljene odbrane pozadine u vreme drugog svetskog rata. Možda bi se upravo smanjivanjem broja divizija kopnene vojske mogla naći sredstva za pojačanje snaga, jedinica i organizacija teritorijalne odbrane i da se poveća njihova operativna gotovost.

Ima dovoljno osnova da se istakne teza da je u savremenim uslovima za odbrambenu sposobnost zemlje bolje imati jednu brigadu protivraketne odbrane ili dve brigade za likvidaciju posledica nuklearnog udara, nego, na primer, jednu motorizovanu diviziju.

Da bi se ojačali ključni rejoni i zemlja dovoljno pripremila za odbijanje agresije na pozadinu, sigurno je potrebno da se već danas jasno izvrši izbor: da li gro sredstava usmeriti na povećavanje moći operativne vojske, ili pak racionalno, saglasno s novim potrebama, dodeliti veća materijalna sredstva za potrebe sistema teritorijalne odbrane? Nesumnjivo je ovde teško izvršiti izbor, jer se radi o problemima budućnosti, pri čemu ne znamo kakvu će snagu imati oružja koja će se pojaviti za 5 — 10 godina, pa se svako rezonovanje može pokazati kao nesigurni orijentir. Izbor može biti rezultat kompromisa između shvatanja da prioritet ima operativna vojska i shvatanja da on pripada teritorijalnoj odbrani. Problem se svakako mora postaviti u granicama koje odgovaraju potrebama uspešnog odbijanja prvog nuklearnog udara i široko primenjenih dejstava u pozadini, za koju svrhu su pored tehničke opreme potrebne i stotine hiljada obučenih vojnika i civila¹⁹⁾). Nameće se zaključak da je neophodno povećati zainteresovanost za naučno istraživanje, za povećanje tehničke opremljenosti i naoružanja potrebnog snagama

¹⁹⁾ U Francuskoj se tvrdi, na primer, da francuska teritorijalna odbrana raspolaze sa malo sredstava, s obzirom na zadatke koji stoje pred njom. Vidi G. Č. »Francuska obrona teritorijalna« (Francuska teritorijalna odbrana), op. cit.

teritorijalne odbrane. Sve to treba odmah učiniti, jer bi zakašnjenje moglo u budućnosti da traži nesrazmerno veće izdatke. Pored dodeljivanja većih finansijskih sredstava za TOZ neophodno je isto tako pripremiti koncepcije, jer je bez njih nemoguće ostvariti mnoga ovde istakнутa načela.

Značaj ovog izbora utoliko je veći što je povezan sa ogromnim finansijskim izdacima, pa najbolji modus vivendi mogu ovde naći samo velike sile i zemlje povezane političko-vojnim paktovima.

Nema sumnje da treba sagledati i slabe strane ovakve podele, naročito zbog toga što se na taj način razbijaju raspoloživa finansijska i tehnička sredstva. Ne bi ipak valjalo potceniti važnost problema i oscilirati u neizvesnosti, čekajući previše dugo na povoljne prilike koje će pomoći da se stvar pokrene napred.

Suština TOZ i problem njene aktivnosti

Pomenuti zadaci izražavaju u suštini osnovnu sadržinu pojma »teritorijalna odbrana zemlje«. Bez obzira na strukturalni sastav i naziv koji joj dajemo (teritorijalna odbrana zemlje, teritorijalna odbrana, odbrana pozadine) pod savremenom teritorijalnom odbranom zemlje podrazumeva se najšire shvaćeni sistem sveopšte odbrane države. Ovaj sistem obuhvata kako vojnu stranu (borbena dejstva), tako i funkcionalnog korištenja materijalnih izvora i državne uprave, kao i teritorijalnog sistema. On se po pravilu deli na:

1. vojnu odbranu koju ostvaruju snage jedinica protivvazdušne odbrane i teritorijalne vojne jedinice;
2. civilnu odbranu koja se ostvaruje snagama specijalnih odreda i službi civilnog ili poluvojničkog karaktera²⁰⁾. Ova poslednja javlja se u pojedinim zemljama pod nazivom civilne odbrane, teritorijalne protivavionske odbrane ili pasivne protivavionske odbrane.

²⁰⁾ Ta je činjenica primećena u svim zemljama koje izgrađuju teritorijalni vojni sistem. I nezavisno od toga kako je rešeno pitanje komandovanja, stvaraju se organizacije civilne odbrane, uporedno sa formiranjem vojnih jedinica teritorijalne odbrane.

Ovde dolazimo do sledećeg problema koji glasi: šta je teritorijalna odbrana u opštem sistemu oružane borbe? Vid dejstava oblik ratnog obezbeđenja? Definicija usvojena od nekih pisaca, da »teritorijalna odbrana zemlje« predstavlja vid oružanih snaga, može da se podvrgne kritici. Pojam »odbrana« ne može biti istorordan s pojmom »oružane snage«. Operacije i taktička dejstva koje se izvode na vazdušnim i kopnenim prostranstvima, pre svega su jedan oblik strategijske odbrane koja se ostvaruje na opštedržavnom nivou (koordinirana u koaliciji) pomoću oružanih snaga dodeljenih u tu svrhu (jedinice protivvazdušne odbrane, jedinice kopnene teritorijalne odbrane), kao i organizacija civilne odbrane²¹⁾). Zbog toga treba zaključiti da odbrambena dejstva u vlastitoj pozadini predstavljaju vid zaštite u strategijskom razmeru čiji je cilj, pored teritorijalne odbrane, i zaštita dejstava udarnih jedinica.

Ova druga formulacija izgleda da je ubedljiva. Mada teritorijalna odbrana zemlje predstavlja vrlo komplikovan zadatak koji traži upotrebu velikih snaga i sredstava, korištenje raketnog oružja u okvirima protivvazdušne odbrane i sl., ona je ipak u velikoj meri samo oblik zaštite kojom se obezbeđuje uspešno delovanje: strategijskih raketnih jedinica, operativne vojske i privrednog potencijala zemlje zajedno sa stanovništvom. Ona ne izvršava zadatake kojima se neprijatelj direktno uništava, ne ovlađava njegovim operativnim objektima niti nameće neprijatelju svoju volju, nego radi za račun strategijsko-operativnog dela oružanih snaga i spoljnog fronta, čineći zajedno s njima napadno-odbrambeni sistem suprotstavljanja. Ona u svakom slučaju prepostavlja štit, koji zaš-

²¹⁾ Operacije i borbena dejstva za račun teritorijalne odbrane zemlje odvijaće se svakako u vazduhu i na kopnu, a u njima će učestvovati i civilno stanovništvo. Zato ova odbrana obuhvata tri sfere delatnosti: a) sferu dejstva jedinica protivvazdušne odbrane; b) sferu dejstva teritorijalnih kopnenih jedinica; c) sferu delatnosti jedinica i organizacija civilne odbrane. Obe vojne sfere, kao i civilna, međusobno su usko povezane zajedničkim zadacima koje izvršavaju i zavisne su jedna od druge, pa ih treba i tretirati kao celinu, bez obzira na to kako je rešeno pitanje potčinjavanja.

tičuje zemlju od protivnikovih udara iz vazduha i svih oblika infiltracije usmerene na pozadinu.

Pojmovi »teritorijalna odbrana zemlje« i »teritorijalna vojska« ili, pak, »jedinice teritorijalne odbrane zemlje«, nisu istovetni.

Teritorijalna odbrana zemlje, kao što smo objasnili, to je sistem ratnih dejstava na pozadinskom prostranstvu (iza spoljnog fronta) koji predstavlja vid zaštite strateških razmara, u okviru koga mogu biti izdvojene razne operacije i borbena dejstva, kao i akcije civilnog karaktera. Zadatke za račun teritorijalne odbrane mogu prema tome izvršavati kako jedinice protivvazdušne odbrane zemlje, teritorijalne jedinice (koje, ako hoćemo, možemo nazvati i teritorijalnim jedinicama), kao i druge, a također organizacije civilne odbrane i poluvojničke organizacije. Za razliku od toga teritorijalnu vojsku čine specijalno organizovane, obučene i pripremljene jedinice (brigade, pukovi, i bataljoni teritorijalne odbrane koji u raznim zemljama različito izgledaju), predviđene za borbena i neborbena dejstva na kopnenom prostranstvu pozadine²²). S druge strane, pod pojmom jedinice teritorijalne odbrane, posmatrajući logično, trebalo bi razumeti jedinice protivvazdušne odbrane zemlje i teritorijalnu vojsku.

Strategija teritorijalne odbrane zemlje, svakako je veština korištenja vojnih snaga unutrašnje odbrane za ciljeve koje su odredile politika i globalna strategija²³). Ova strategija, ako je bliže proučimo, nije ništa drugo nego samo osavremenjena, tj. novim sredstvima borbe

²²⁾ To gledište načelno je usvojeno i u mnogim drugim zemljama. Tako se, npr. u zapadnim državama teritorijalna odbrana tretira kao skup raznih borbenih dejstava, kao i organizacijskih odbrambenih mera koje izvršavaju razne vojne snage, povojničene i poluvojničke organizacije. S druge strane teritorijalne jedinice shvaćaju se kao specijalno pripremljene jedinice KoV za izvršavanje taktičkih i operativnih zadataka. Taj deo zadataka naziva se još operativnom odbranom teritorije, a za njeno izvršenje upotrebljavaju se i jedinice protivvazdušne odbrane. To se može zaključiti iz raznih članaka u stručnoj vojnoj štampi.

²³⁾ Globalnom strategijom može da se smatra ona što se podređuje politici koja se bavi političko-vojnim problemima (planiranjem, razvijanjem snaga, mobilizacijom, vođenjem rata itd), a na nivou koalicije pitanjem udarnih snaga (strategijske raketne snage, operativna vojska), kao i jedinica TOZ.

prilagođena, stara strategija tvrđava i utvrđenih gradova koja je u XX veku prerasla u vazdušno-kopnenu strategiju. Njen je cilj da se neprijatelju spreči preuzimanje invazije u pozadinu zemlje, postavljajući mu prepreke u vazduhu, upotrebom jedinica protivvazdušne odbrane i prepreke na kopnu upotrebom teritorijalnih jedinica. One na taj način čine neku vrstu zaštite zatvorene tvrđave koju ovde predstavlja pozadina, a sposobne su da zadrže neprijatelja, smanje efekat njegovih udara i unište one njegove snage koje se probiju na teritoriju ili se u nju infiltriraju na neki drugi način. Ovaj način borbe, a i samo zadržavanje protivnika od preuzimanja agresije, dobro je poznat od vremena starih Rimljana pa do Mažinovljeve linije i sistema protivvazdušne i teritorijalne odbrane u drugom svetskom ratu. Ova strategija nije nova već ja samo opasnost, stvorena pojavom savremenih sredstava borbe, postavila pred nju nove zadatke i dala joj šire značenje, a mogućnost savremene tehnike otvorile su pred njom široko polje dejstva. Novi faktori koji su ovde nametnuli značajne promene u zadacima i metodama izvršenja, jesu raketni projektili, vazdušnodesantne i diverzantske jedinice.

Svi zahtevi koji se postavljaju teritorijalnoj odbrani usmereni su na jedno: teritorijalni oblik odbrane mora biti tako konstruisan da bi bio sposoban da slomi masovne udare u prvoj fazi sukoba, što treba da obezbedi uspešno i čvrsto produžavanje odbrane u sledećoj fazi rata. Tako shvaćena suština teritorijalne odbrane daje povoda da se istakne teza da je njen zadatak u prvom redu preuzimanje onih operativnih mera čiji je cilj da uništavanjem neprijateljevih snaga i sredstava za napad spreči ugrožavanje pozadine. Tek za tim došle bi mere koje treba da dovedu do smanjivanja dejstva protivnika i što bržeg otklanjanja posledica. Aktivna teritorijalna odbrana treba prema ovim postavkama da se oslanja na ofanzivne akcije, usmerene protiv sredstava protivnikovog napada s ciljem da se unište ili da im u tolikoj meri ograniči mogućnost operativnog dejstva, da više ne budu u stanju da produže napad. »Čisto odbrambene operacije« u sistemu teritorijalne odbrane moraju biti lemenat pretežno pomoćnog karaktera.

Koncepcije »ofanzivne odbrane zemlje« ističu se načito u vojnoj literaturi Sjedinjenih Država²⁴), kao najuspešniji univerzalni lek za odbranu američke teritorije²⁵). Pomoću takve »odbrambene ofanzive« njeni autori hteli bi rešiti ne samo pitanje odbrane američkog kontinenta, nego i problem »neranjivosti američkih ofanzivnih strategijskih snaga«. Oni rezonuju da je zbog podjednake ofanzivne sposobnosti oba protivnika, tj. NATO pakta i snaga Varšavskog ugovora, odlučujući faktor odbrana i to aktivna. Kako to konkretno izgleda i kakve argumente ističu američki teoretičari, prikazao je Julian Lider u ovde citiranoj knjizi o vojnoj doktrini Sjedinjenih Država.

»Od onog trenutka kad je postalo moguće sasvim blagovremeno otkriti početak napada, ceo problem sastoji se u tome da se projektili i avioni presretnu pre nego što dolete do cilja, te da se uništavanjem sredstava za prenošenje, nuklearno punjenje učini neškodljivim. Ne pasivna odbrana, nego ofanzivna akcija, čiji je cilj da se avion, projektil ili čak kosmički brod učini neškodljivim, još pre nego što se podigao sa neprijateljske teritorije (tj. na aerodromu ili startnom uređaju), to je cilj aktivne odbrane. To, dakle, u stvarnosti, dodaje autor i nije odbrana, nego ofanziva, pa tako ostaje na snazi načelo da se samo ofanzivom može dobiti rat«²⁶).

²⁴⁾ »Udarna snaga najbolji je oblik odbrane«, tvrdi američki specijalista u području politike i strategije, V. V. Rostov, »The United States in the World Arena« (Sjedinjene Države na svetskoj areni), New York 1960. s. 313. Slične teze o »aktivnoj odbrani«, ali u još oštijem obliku iznosi pomenuti teoretičar vazdušnog rata, Severski u »America, to Young to die«, (Amerika, premlada da umre) s. 172—184. O koncepciji postizanja bezbednosti ofanzivom raspravlja i B. Brodie, op. cit. 157—193.

²⁵⁾ Slične teze pojavljuju se u SR Nemačkoj. Savremena odbrana, po mišljenju zapadnonemačkih vojnih ideologa, treba pre svega da se zasniva na munjevitim uzvratnim nuklearnim udarima. Odbrana u savremenom smislu označava samo cilj; a ne način izvođenja dejstava. Uporedi: H. Cigicko, »Osnovnije čerti vojennoj doktrini Zapadnoj Germaniji«, (Osnovne crte vojne doktrine Zapadne Nemačke) »Vojenaja Misl« br. 8/1962.

²⁶⁾ J. Lider: »Doktryna wojenna Stanow Zjednoczonych« »Vojna doktrina Sjedinjenih Država«, s. 426.

Ovde se može još dodati da ova američka »ofanzivna akcija« ne znači ništa drugo nego preventivni udar, dakle, s predumišljajem izvršeni iznenadni napad na socijalističke zemlje. Jer kako bi se drukčije mogla zamisliti namera da se raketno oružje protivnika uništi dok je još na rampama za lansiranje?

Neispravna i neopravdana sa gledišta racionalne vojne organizacije jeste i teorija ofanzivnih operacija u okvirima teritorijalne odbrane čiju nužnost ističu neki teoretičari. Prema njima, trebalo bi da se u sastavu TOZ formiraju strategijske udarne snage. U konkretnim uslovima to bi bilo preopterećivanje jednog elementa oružane borbe zadacima koji nisu u njegovoj kompetenciji, a samim tim i udaljavanje od racionalnih načela organizovanja odbrane zemlje. Briga za aktivno delovanje teritorijalne odbrane ne treba da dovede do preuvečavanja problema. Sigurno bismo učinili veliku grešku ako bismo previše proširivali funkcije snaga teritorijalne odbrane, opterećujući ih takvim zadacima kao što su udari po neprijateljevim uređajima za lansiranje raket, bazama strategijskog vazduhoplovstva, sredstvima za otkrivanje i navođenje i sl. Općenito je poznato da takve udare vrše strategijske raketne i vazduhoplovne snage i podmornička flota koalicije naoružana raketnim oružjem, koje dejstvuju kao posebni delovi naoružanih snaga. Tvrđnje da se uspešna teritorijalna odbrana ne sastoji samo od borbe protiv neprijatelja na vlastitoj teritoriji, nego pre svega od uništenja njegovih snaga i sredstava na mestima njihove lokacije, — nije teško dovesti do apsurda. Ako bismo problem tako shvatili, sve što rade jedinice za daljnja dejstva i operativne jedinice, spadalo bi u nadležnost teritorijalne odbrane. Prirodno je što je teritorijalna odbrana zainteresovana za učinak napada strategijskih ofanzivnih snaga protiv neprijateljevih sredstava za napad, ali se ona njima koristi u okvirima opštег strategijskog plana razvoja prve faze rata.

Postoji, dakle, potreba da se zadaci teritorijalne odbrane drže u realnim razmerama i da se izbegava proširivanje njenog delokruga, jer bi se inače od nje stvaralo nešto što bi trebalo da rešavaju vidovi oružanih snaga, koalicije, što ne bi moglo da ne ide na uštrb glavnih

ciljeva rata. Zadaci teritorijalne odbrane u svakom su slučaju odbrambeni, pa bi bilo nelogično da se prepostavljaju ofanzivnim zadacima. Prioritet moraju da imaju ofanzivne metode vođenja rata upotrebom raketnih snaga, jer cilj oružane borbe nije samo odbrana zemlje, već i savladavanje protivnika udarima po njegovom vojnom potencijalu. Istina je da se na taj način rešavaju i zadaci teritorijalne odbrane, ali to ne ulazi u njene okvire.

Možda će jednom, kada snage protivvazdušne odbrane budu toliko tehnički i brojno ojačale, kada sredstva nadzemne teritorijalne odbrane budu isto tako ojačala, a borba se prenese u vazdušni prostor, i kada zadatak osnovnih strategijskih snaga (tada već orbitalnih) bude da uništavaju ofanzivno orbitalno oružje protivnika — nastupiti dublje promene. One bi se ogledale u tome što bi nastupila veća polarizacija zadataka u okviru TOZ na ofanzive koje bi uglavnom izvršavale protivvazdušne odbrane i odbrambene koje bi izvršavale brojno sve manje snage teritorijalne kopnene odbrane. U tom će se slučaju smanjivati, i to u znatnom stepenu, uloga operativnih oružanih snaga, a može se pokazati da je sasvim nepotrebno da one posedaju neprijateljske teritorije. Prilikom razvoju sredstava i metoda vođenja rata, odlučujući faktor može postati isključivo globalni napad oružjem kosmičkih protiv sistema neprijateljevog orbitalnog oružja, posle koga bi, ako se završi uspešno, neprijatelj mogao samo da moli za mir. Ako ovakav kosmički napad ne uspe potpuno, neprijatelj bi mogao izvršiti slabiji užvratni udar koji bi delimično bio uperen protiv pozadine zemlje (koalicije), a mogao bi se odbiti upotrebom manje količine sredstava. Uopšte uzev, u ovakovom sistemu vođenja rata koji ipak ne možemo isključiti²⁷), zadaci vojne prirode koji će se rešavati na površini zemaljske kugle igraće minimalnu ulogu. Ako jedna strana, možda još pre početka rata, dođe do zaključka da druga raspolaže savršenijim kosmičkim oružjem ona bi se mogla predati bez borbe. Rukovodioci protivničkih snaga pružiće jedan drugom ruku, potpisće uslove kapitulacije i smatraće se da je »rat« završen.

²⁷⁾ O problemima koji se odnose na eventualni rat u kosmosu biće više reči u sledećim poglavljima.

V — MONOLITNI ILI FUNKCIONALNI SISTEM

Najjači oblik napada na pozadinu biće, bez sumnje, nuklearni udari. Neke objekte neprijatelj će nastojati da zauzme uz pomoć vazdušnih, a eventualno i pomorskih desanata (objekte na obali), kao specijalnih (diverzantskih) jedinica, razvijajući istovremeno psihološki rat koji je započeo još u vreme mira.

Sve ove snage i sredstva stoje na raspolaganju agresoru, pa od njega zavisi da li će ih, gde i na koji način upotrebiti protiv socijalističkih zemalja. Procena svih oblika eventualnog napada, kao i izgradnja raznorodnih snaga, povezanih u jedan funkcionalan i efikasan sistem zadatku je centralnih organa za odbranu zemlje. Mi možemo u ovoj knjizi jedino razmotriti neke probleme.

Struktura snaga teritorijalne odbrane

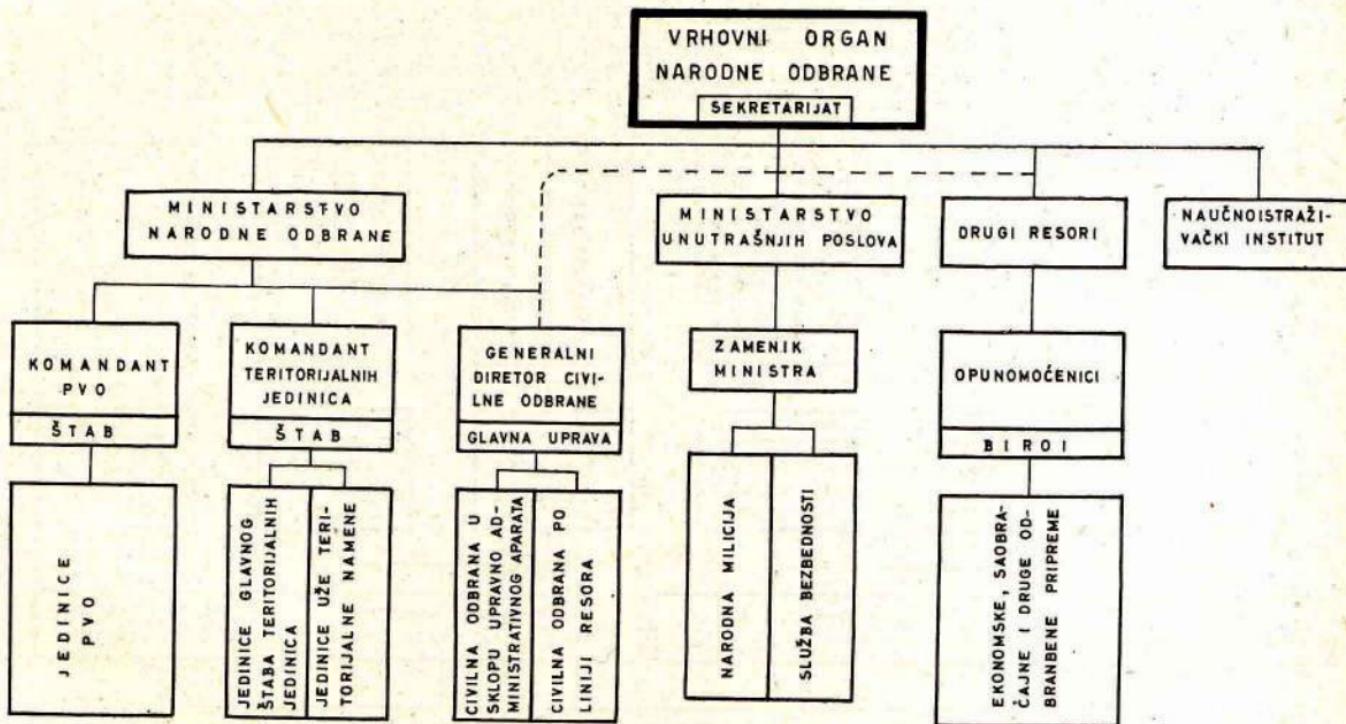
Nesumnjivo je da odbrana zemlje mora biti u stanju da nađe rešenje za svako ugrožavanje, bez obzira na njegov oblik i mesto, stvarajući istovremeno za neprijatelja pretnju da će ako ustraje s ugrožavanjem, naići na sankcije od strane vojnog saveza socijalističkih zemalja. Da bi se ovo postiglo potrebno je, pored ostalog, da raspolažemo uigranim operativnim sistemom snaga za teritorijalnu odbranu koji bi, s jedne strane, odgovarao zahtevu za predupređenjem neprijatelja od agresije, da je sposoban da spreči infiltracije i diverzantsku delatnost u pozadini, kao i da se suprotstavi psihološkom ratu, a sa druge, da osigurava optimalnu operativnost teritorijalne strukture u slučaju rata.

Slamanje raketnog i avio napada biće povereno protivvazdušnoj odbrani zemlje. Zadaci povezani sa pripremom pozadine za izdržavanje prvih i sledećih nuklearnih udara, u koje spadaju: odbrana stanovništva i privrednog potencijala, pojačavanje otpornosti ključnih objekata, obezbeđenje sistema komunikacija i transporta, pripremanje planova za evakuaciju i sl., kao i poslovi oko likvidacije posledica udara — spadaju uglavnom u takozvane nevojne odbrambene mere. Ove zadatke, u okvirima teritorijalne odbrane, mogu rešavati samo specijalizovani civilni organi i pojedini državni resori zajedno sa lokalnim upravnim vlastima. Za borbu protiv neprijateljskih vazdušnodesantnih jedinica koje pomoću vertikalnog manevra mogu biti ubaćene u duboku pozadinu, kao i za široko učešće u protivhavarijskim akcijama posle bombardovanja, biće neophodne izvesne jedinice kopnene vojske. Primorsko područje moraće računati s pojavom pomorskih desanata. Mada će protiv takvih desanata većeg obima koji će biti od operativnog značaja ili predstavljati invaziju na obalu, biti suprotstavljene glavne ili celokupne pomorske snage, uz podršku mornarica savezničkih država, ipak će u svakom slučaju biti neophodno da izvestan deo pomorskih snaga bude neposredno uključen u teritorijalnu odbranu primorja. U likvidiranju diverzija, špijunaže i sl., pored teritorijalnih vojnih jedinica, učestvovaće određeni organi ministarstva unutrašnjih poslova koji, s obzirom na karakter svoje funkcije, najbolje poznaju tu vrstu neprijateljske delatnosti. Na kraju, za borbu protiv neprijateljskih psiholoških dejstava biće potrebno raspolagati specijalnim centrima za pitanje psihološke odbrane koji će delovati u određenim državnim resorima i aparatu teritorijalne odbrane.

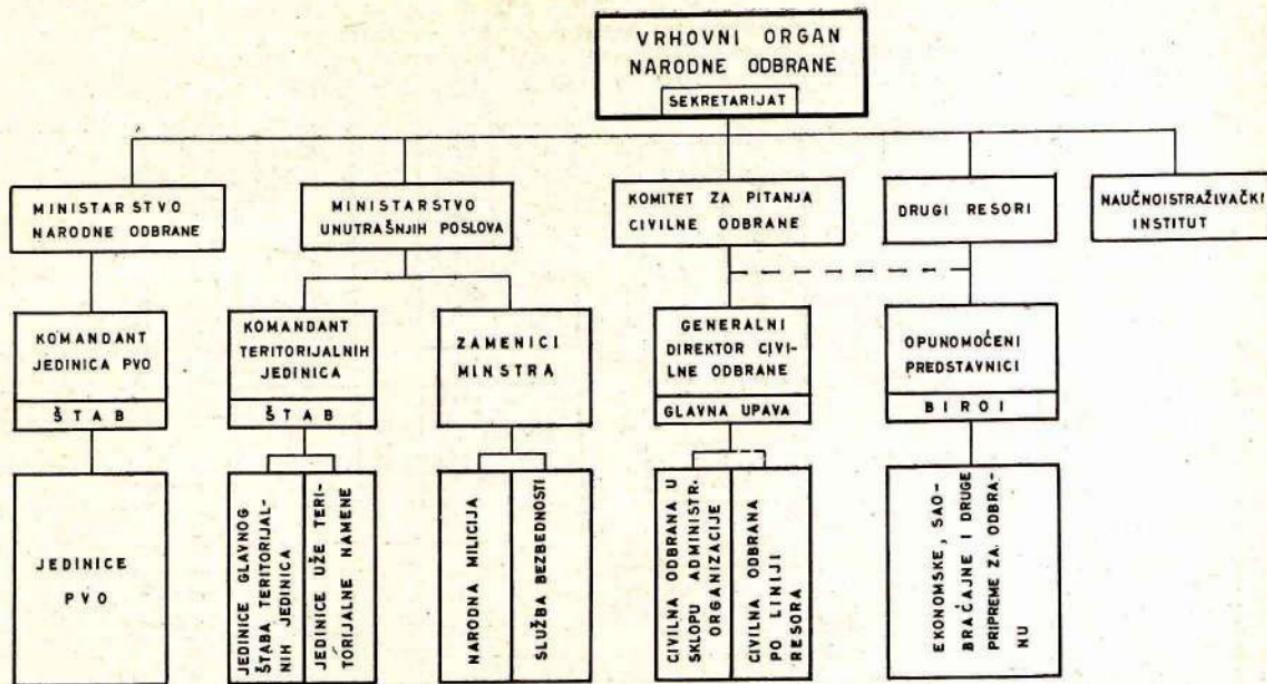
S obzirom na raznovrsne vidove ugrožavanja od strane neprijatelja, problematiku teritorijalne odbrane možemo podeliti na nekoliko posebnih grupa problema: predupređenje neprijatelja od agresije, protivvazdušne zaštite, likvidacija posledica nuklearnih udara, protivdesantna i protivdiverzantska odbrana i odbrana privrede i psihološka odbrana. Ovi se kriteriji bezuslovno moraju imati u vidu kada se razmatra struktura teritorijalne od-

brane zemlje. Proučavanje ovih kriterija pomoći će nam da nađemo odgovor na pitanje — kakvi treba da budu oblici i sistem snaga unutrašnje odbrane, kao i kakvo će mesto one zauzimati u opštem strategijskom rasporedu snaga. Pomenute grupe problema tesno povezane s pitanjem uloge pojedinih teritorija u opštem odbrambenom sistemu koalicije, s obzirom na planove potencijalnog protivnika kao i na to da li se dotična zemlja neposredno graniči sa protivničkom koalicijom, ili ne, kao i da li ima morske granice, ili ne, — nameću opšti model sistema teritorijalne odbrane, kao i opšti sastav snaga tog sistema i osnove njegove doktrine. To ujedno predodređuje u velikoj meri sadržaj odgovarajućih concepcija, kao i strukturalna rešenja unutar svake od dve komponente odbrane. Ako ove oblike i pravce ugrožavanja, kao i zadatke koji proističu iz toga, prihvatimo kao najverovatnije, u sastavu snaga koje se angažuju za teritorijalnu odbranu zemlje sa morskom granicom mogu da se nađu: jedinice protivvazdušne odbrane, teritorijalne kopnene jedinice, određeni deo ili celokupne snage ratne mornarice, organizacije civilne odbrane i poluvojničke organizacije, organi bezbednosti i milicije, aparat zainteresovanih resora koji je odgovoran za pripremanje privrede, komunikacija, za odbranu, kao i organizacije za psihološku odbranu (vidi šemu 3 i 4).

Odlučujuća karika u celokupnom sistemu teritorijalne odbrane nesumnjivo su *jedinice protivvazdušne odbrane*. Dominantnu ulogu u sklopu tih jedinica danas igra satelitski sistem izviđanja i javljanja, sve vrste raketa zemlja-vazduh i lovačka avijacija s nadzvučnim brzinama. U sistemu ovih jedinica nalaze se pored toga snage za otkrivanje i javljanje (radio-tehničke, za vezu), jedinice za opsluživanje, specijalne itd. Protivvazdušne operativne jedinice svrstane su, već prema zemljama, u vojne oblasti, armije, korpuze i grupe protivvazdušne odbrane. Određene operativne združene jedinice protivvazdušne odbrane. Određene operativne združene jedinice protivvazdušne odbrane zadužene su da organizuju i operativno rukovode protivvazdušnom odbranom na celom prostranstvu zemlje ili na jednom delu. Cilj podele na zone i re-

Šema 3 — Organizacijska struktura i operativna potčinjenost elemenata teritorijalne odbrane zemlje: teritorijalne kopnene jedinice potčinjene su ministarstvu narodne odbrane (jedno od mogućih rešenja).

Šema 4 — Organizacijska struktura i operativna potčinjenost elemenata teritorijalne odbrane zemlje: 1) teritorijalne kopnene jedinice potčinjene su ministarstvu unutrašnjih poslova, 2) civilna odbrana čini posebni organizacijski elemenat, a za potrebe upravljanja njome stvoren je specijalni komitet (jedno od mogućnih rešenja).

jone je da se olakša komandovanje snagama odbrane¹). Broj združenih jedinica ili zona u sistemu protivvazdušne odbrane, grupisanje snaga i slično uslovljeni su položajem branjene teritorije u odnosu na glavne pravce ugrožavanja sredstvima vazdušnog napada, kao i veličinom prostora koji se štiti. Pored toga, na ovo znatan uticaj vrše količina i značaj branjenih objekata, a sve češće i mogućnosti komandovanja snagama i sredstvima na pojedinim stepenima rukovođenja.

Savremena protivvazdušna odbrana ne vrši se danas više u okvirima samo jedne države. S obzirom na parametre, radijuse dejstva i ogromne brzine savremenih raketnih i nadzvučnih sredstava napada, naročito u uslovima evropskog ratišta, gde razdaljine nisu naročito velike, to bi bilo prosto nemoguće. Socijalističke zemlje, ugrožene agresijom, stvorile su udruženi, unificiran sistem protivvazdušne odbrane zemalja Varšavskog paktu²), a protivvazdušna odbrana pojedinih zemalja čini sastavni deo tog sistema.

Na sistem i doktrinu protivvazdušne odbrane zemlje utiče i njen geografski i strategijski položaj. Drukčije je, na primer, organizovana protivvazdušna odbrana Savezne Republike Nemačke a drugičje Velike Britanije — zemlje koja leži na ostrvu, —mada su obe članice NATO-pakta. Slična analogija može da se učini u odnosu na svaku zemlju na evropskom kontinentu. To se naročito odnosi na odbranu od avijacije³).

U totalnom ratu mora se računati s pojačanom aktivnošću neprijateljskih oružanih snaga protiv pozadine fronta. One će dejstvovati iz vazduha i probijati se kroz front, pa bi isključivo civilna sredstva odbrane od njih

¹⁾ Tako, na primer, da bi se poboljšalo rukovanje snagama određenim za protivvazdušnu odbranu prostora koji zahvata Kanadu i Sjedinjene Države, teritorija tih država podeljena je na pet oblasti a svaka oblast na nekoliko zona. Prema: K. G.: »Potencjal wojenny i struktura organizacyjna sil zbrojnych Kanady« (Vojni potencijal i organizacijska struktura oružanih snaga Kanade) u »Inostrani vojni pregled« nr. 3/1963.

²⁾ Uporedi: M. Spihalski: »Dwadzieścia lat budownictwa ludowej obronności« (Dvadeset godina izgradnje narodne odbrane) u časopisu: »Nowe drogi« (Novi putevi) nr. 10/1963. s. 16—17.

³⁾ O protivvazdušnoj, protivavionskoj, protivraketnoj i protivkosmičkoj odbrani govori se u posebnom odeljku ove knjige.

bila nedovoljna. Zato uspešna odbrana teritorije od takvih opasnosti nužno zahteva *specijalizovane teritorijalne jedinice*. One predstavljaju, po koncepciji koju ovde predlažemo, oslonac za sve teritorijalne snage odbrane na kopnu. Njihov glavni zadatak je u tome da organizuju i sprovode zajedničke akcije vojnih i civilnih organizacija posle teških nuklearnih napada, da se suprotstave neprijateljskim vazdušnim i pomorskim desantima, kao i da se bore protiv diverzantskih grupa koje na teritoriju prodru spolja. One, pored toga, štite upravno-privredne i političke organe, komunikacijske linije, sisteme veza i druge važne vojne objekte u pozadinskoj zoni zemlje, obezbeđuju sigurnost mobilizacije i koncentracije snaga. Teritorijalne vojne jedinice mogu istovremeno predstavljati neku vrstu rezerve vojske, tj. strategijsku rezervu za operativni deo oružanih snaga, mada zbog očekivanih nuklearnih bombardovanja i kratkotrajnog karaktera budućeg rata ovo ne izgleda mnogo verovatno.

Višestruko područje delatnosti i raznorodni karakter dodeljenih zadataka izaziva potrebu da u sastavu teritorijalnih kopnenih snaga budu zastupljeni gotovo svi osnovni vidovi, rodovi i službe, a naročito opštevojne, jedinice obalske odbrane, inžinjerijske i hemijske jedinice. U skladu sa načelima racionalne vojne organizacije, one su u pojedinim zemljama svrstane u odgovarajuće organizacijske jedinice: bataljone, pukove, brigade (npr. Francuska), divizije (SAD ima divizije kontinentalne armije), najčešće prema načelima teritorijalne organizacije, kao jedinice određene pokrajine. U nekim zapadnim zemljama uvedeno je ili se preporučuje da za ciljeve neposrednog izviđanja i transporta, u njihov sastav uđu i avijacijske (kao organske ili za podršku) i helikopterske jedinice⁴⁾. Za opsluživanje, snabdevanje, prevoženje itd.,

⁴⁾ U Francuskoj, teritorijalnim kopnenim jedinicama obezbeđuju podršku vazduhoplovne jedinice koje su organizovane u okviru vazduhoplovnih vojnih oblasti, a po pravilu se nalaze bliže sedišta vojne oblasti (teritorijalne). To su: 1) rezervna eskadrila lake avijacije za podršku; 2) oblasna eskadrila za obezbeđenje; 3) pri svakom departmanu predviđen je jedan vazduhoplovni vod; 4) helikopterske jedinice vazduhoplovnog okruga koje su za vreme mira korištene za sanitetske svrhe i akcije spasavanja. Prema: L. Germain, op. cit.

u sastav teritorijalnih vojnih jedinica mogu se uključiti i jedinice veze, putne, transportne i remontne jedinice, kao i pozadinski aparat s jedinicama za snabdevanje, sanitetska služba itd. (vidi šemu 10).

Teritorijalne vojne jedinice neće moći same svuda stići. U mnogim zemljama zbog toga se pomišlja da se njihove akcije dopune akcijama lokalnih poluvojničkih organizacija. Ako razmotrimo karakter i strukturalni sastav tih organizacija, videćemo da u njih ulaze razne grupe za samoodbranu, građanske straže, poluvojničke organizacije koje su organizovane u odgovarajuće jedinice, a njima rukovode lokalne vlasti. One izvršavaju zadatke koji im se dodele u okvirima borbe protiv padobranksih i diverzantskih grupa (odbrana lokalnih objekata), kao i u protivhavarijskim (spasilačkim) akcijama. Organizacijske koncepcije i operativno potčinjavanje u raznim zemljama dobivaju različita rešenja, ali u svakom slučaju i nezavisno od organizacijskog sistema, koordinacija njihove delatnosti mora da bude u rukama teritorijalnih vojnih štabova.

Problem korištenja ratne mornarice za rešavanje zadataka u vezi s odbranom kontinentalnog dela može biti rešen na razne načine, zavisno od geografskog položaja zemlje, važnosti akvatorije teritorijalnih voda i vojnih koncepcija objedinjene koalicione komande.

Uključivanje svih snaga ratne mornarice u rešavanje zadataka teritorijalne odbrane može se pokazati kao neosnovano, mada u izvesnim periodima sve one mogu biti upotrebljene za odbranu obale⁵⁾). Pored zadataka pove-

⁵⁾ O takvom rešenju govorilo se npr., u Saveznoj Republici Nemačkoj, u pogledu upotrebe njene ratne mornarice. Ističe se da zadaci koje će ona izvršavati treba da budu razmatrani u okviru zajedničkih oružanih snaga NATO. Smatra se da će zadatak pomorskih snaga Severnoatlantskog pakta biti da zadrže kontrolu nad Atlantskim oceanom i nad s njim povezanim morima. Prema koncepcijama komande NATO-pakta, prvi deo zadataka pripaše okeanskoj floti Sjedinjenih Država i Velike Britanije i njihovim strategijskim vazduhoplovnim snagama. Pomorske snage zapadnoevropskih država imale su braniti priobalne rejone i sadejstvovati snagama operativnih združenih jedinica kopnene vojske koje će dejstvovati u primorskim oblastima. F. E. Giese, »Die Bundesmarine stellt sich vor« (Savezna mornarica se predstavlja), u »Wehrkunde« nr. 8/196. strana 445.

zanih s odbranom obale, one mogu biti upotrebљene i za dejstva napadnog karaktera, pa će zajedno sa udarnim jedinicama koje dejstvuju na primorskom pravcu, kao i sa savezničkom flotom, nastojati da izvedu razne pomorsko-santne operacije.

Za borbu protiv desanata diverzantsko-izviđačkog karaktera potrebne su ipak stalne izdvojene manje snage ratne mornarice koje bi se sastojale od manjih nadvodnih plovnih jedinica (kutera, patrolnih i sličnih brodova, snabdevenih radarima i uređajima za signalizaciju), jedinice pomorske avijacije, baterije protiv motornih čamaca i obalske artiljerije, kao i taktičke jedinice mornaričke pešadije. Te snage mogu da čine združene jedinice za neposrednu odbranu obale koje bi stajale pod komandom teritorijalne odbrane. Ovakvi manji izdvojeni mornarički sastavi mogu se predvideti i za odbranu obale, kao i priobalnih teritorijalnih voda. Osnovni zadaci ovih jedinica bili bi da osiguraju glavnim snagama ratne mornarice korištenje baza i luka, kao i da protivniku onemoguće iskrcavanje manjih desanata, ili u protivnom da ih uniše. Svoje zadatke izvršavaće na taj način što se patrolirati duž obale, minirati priobalne vode, te voditi borbu protiv neprijateljskih konvoja za taktičkim desantima. Od časa kada neprijatelj počne iskrcavanje desanata, glavni teret borbe paće ipak na teritorijalne kopnene jedinice i vazduhoplovstvo.

Borba protiv diverzija, sprečavanje ili likvidiranje akcija koje neprijatelj preduzima protiv naše pozadine za vreme međunarodne zategnutosti i u ratu, često se vrše u zamaskiranom obliku, bez borbenih udara. Neprijatelj je lukav, primenjuje mistifikacije, prikriva se među mesnim stanovništvom, služi se špijunskim metodama — to su redovna svojstva njegove diverzantske taktike. Oslovac za takvu aktivnost mogu mu pružiti razne obaveštajne mreže. Borbu s takvim rafiniranim protivnikom treba da vode, pored specijalnih vojnih protidiverzantskih jedinica i lokalnih poluvojničkih organizacija, još u većem obimu organi ministarstva unutrašnjih poslova, službe bezbednosti i milicija.

Sama priroda problematike TOZ traži da se u njoj aktivno angažuju organi unutrašnje bezbednosti radi bor-

be protiv diverzija. S druge strane, za razliku od operativnih jedinica koje stupaju u dejstvo tek u času izbijanja sukoba, teritorijalna odbrana mora da rešava mnoge zadatke još u periodu hladnog rata, kojem pribegavaju zapadne države. U njemu se primenjuju razna sredstva borbe (špijunaža, propaganda) koja ugrožavaju bezbednost socijalističkih država. Zadatke osiguranja unutrašnje bezbednosti obavljaju snage ministarstva unutrašnjih poslova, pa je u času izbijanja rata aparat tog ministarstva najsvestranije orijentisan u problematici borbe protiv neprijateljskih agenata i diverzija koje oni izvode.

Važan sastavni deo teritorijalne odbrane postala je danas civilna odbrana⁶⁾). Ako uporedimo gubitke nastale u drugom svetskom ratu, videćemo da je civilno stanovništvo imalo isto toliko poginulih koliko i vojne jedinice koje su se borile na frontu. Čak i kada ova poražavajuća činjenica ne bi bila posledica samo vazdušnih napada, normalno bi bilo da se danas zamislimo nad problemom kako da u budućem ratu obezbedimo civilno stanovništvo od smrtonosnih posledica protivnikovih nuklearnih udara.

Razorne učinke ovih udara nije teško zamisliti i oni će dezorganizovati na duže vreme rad transportnih sredstava i veze, izazvati prekide na komunikacijama, one sposobiti veći broj električnih centrala i industrijskih objekata, paralisati aktivnost rukovodećih organa civilne i vojne uprave. Praktično u mnogim rejonima, pa čak i pokrajinama, neće se moći računati na bilo kakvu aktivnost sistema društvenog snabdevanja, veze, transporta, itd. ukoliko se ne budu organizovala brojno jaka i tehnički dobro opremljena civilna odbrana, koja treba da obuhvati industrijska preduzeća, objekte, društvene ustanove, kao i sva naseljena mesta, a naročito gradove. Na temu delanosti civilne odbrane već je mnogo pisano. Jed-

⁶⁾ U nekim zemljama ona se pojavljuje pod nazivom: »Terenska protivavionska odbrana«. Termin »civilna odbrana« ipak je, izgleda, svestraniji. On, naime, obuhvata sve elemente i tzv. nevojne zadatke, u koje ne spadaju samo odbrana stanovništva, od vazdušnih napada, nego i zaštita industrijskih objekata i narodne privrede, čuvanje proizvodne sposobnosti, pa čak i borba protiv diverzija. Postoji, dakle, potreba za opštom civilnom odbranom, a ne samo protivavionskom.

no je ipak sigurno: od sposobnosti i brzine rada njenih jedinica pomognutih teritorijalnim vojnim jedinicama, zavisiće u odlučujućoj meri mogućnost opstanka stanovništva na bombardovanim prostranstvima i funkcionisanje administrativno-političkih organa.

Radi realizacije zadataka povezanih sa pripremom i funkcionisanjem civilne odbrane na terenu, stvaraju se u raznim zemljama različite ustanove pri organima vlasti, odgovarajuća odeljenja u štabovima teritorijalnih vojnih jedinica, kao i samostalni uredi pri centralnim resorima i ustanovama. Za rešavanje onih zadataka koji ne spadaju u neposrednu odbranu civilnog stanovništva, a odnose se na pitanja javnog snabdevanja vodom, plinom, strujom, osnovnim namirnicama, zatim na rad saobraćajnih sredstava, funkcionisanje komunalnih uređaja i sl. — odgovorna su rukovodstva odnosnih ministarstava. Organi civilne odbrane pri pokrajinskim rejonskim i mesnim vlastima treba da raspolažu sa odgovarajuće obučenim kadrom i razgranatom mrežom organizacija koje su pripremljene za izvršavanje zadataka u granicama svoje odgovornosti⁷⁾.

Jedan od elemenata savremene strategije jeste takozvani »psihološki rat«⁸⁾, s čijom se primenom sretamo već sada. Službeni krugovi Zapada to uostalom i ne kriju⁹⁾. U američkom časopisu »Military Review« od marta 1961. nalazimo, između ostalog, i ovakvo definisanje ciljeva psihološkog rata: »Diskreditovati i neutralisati pro-

⁷⁾ U svim zemljama NATO formirane su takve organizacije civilne odbrane, kao i odgovarajući organi koji će njima rukovoditi. Tako, na primer u Saveznoj Republici Nemačkoj za rukovanje civilnom odbranom formirana je uprava za pitanja civilne odbrane. Ona se u državama NATO — pakta usaglašava odozgo preko Vrhovnog komiteta za civilnu odbranu NATO-pakta, u čiji sastav ulaze razne komisije. Prema: J. Hodsoll, »Civil Emergency Planning« (Planiranje civilne zaštite za slučaj iznenadne opasnosti) u časopisu »The Royal United Service Institution Journal« nr. 11/1961.

⁸⁾ Pod psihološkim ratom treba razumeti, u najširem smislu reči, sva sredstva i akcije za političko i ideološko delovanje na protivnika.

⁹⁾ U jednom govoru predsednik Kenedi je izjavio da je njegova administracija odlučila da pojača psihološko delovanje koje treba da dopunjava vojne ratne pripreme.

vođenje povereno je generalnom direktoru koji se obično bira među bivšim generalima. Rad na problemima civilne odbrane koji spada u koncepciju drugih ministarstava, kordinira se preko ministarstva unutrašnjih poslova. U pojedinim grofovijama upravljanje civilnom odbranom i realizacija njenih zadataka spada u zadatke samoupravnih vlasti⁴⁰). Ministarstvo odbrane odgovorno je, međutim, za politiku odbrane zemlje u celini, pružanje pomoći civilnoj odbrani i za organizovanje sistema rukovođenja ovim organizacijama u slučaju rata. Ovakvo rešavanje pitanja na dva koloseka dovodi do toga da je koordinacija između oružanih snaga i civilne odbrane mogućna tek na nivou Komiteta za odbranu zemlje. Britanci ipak pominju na to da civilnu odbranu potpuno potčine ministarstvu odbrane.

Tendencija ka militarizaciji civilne odbrane i njenom potčinjavanju vojnoj administraciji tumači se obično komplikovanošću protivhavarijskih zadataka koje uspešno mogu rešavati samo civilne organizacije, ako su vojnički rukovođene i ako rade zajedno sa regularnim vojnim snagama⁴¹). Neobično teške zadatke oko likvidacije posledica nuklearnih udara mogu izvršavati samo specijalizovani i disciplinovani odredi pod vojnom komandom. Ove okolnosti i predviđanje da će teritorijalne jedinice biti upotrebljene kao pokretne snage civilne odbrane, opravdavaju potrebu da se civilna odbrana potčini vojnoj organizaciji. Poznati zapadnoevropski publicista, F. O. Mikše, tvrdi da »samo snažna armija, koja će biti blagovremeno obučena za zadatke civilne odbrane, može dati garancije da će se u slučaju rata spasti ono što se može spasti«. Po njegovom mišljenju, civilne službe moći će izvršavati samo lokalne i pomoćne zadatke odbrane. U tom slučaju, zaključuje Mikše, vojne jedinice i civilne

⁴⁰) H. Zitzewitz, »Innere Verteidigung Gemeinsame...« (Unutrašnja odbrana zajednički je zadatak...)

⁴¹) U Sjedinjenim Državama, na primer, pored jedinica Nacionalne garde, zadatke civilne odbrane izvršavaće, prema planu, i regularne kopnene jedinice (jedan njihov deo ima ulogu teritorijalnih jedinica). Slično je u Velikoj Britaniji, gde se sve jedinice teritorijalne armije obučavaju i za zadatke iz područja civilne odbrane. Vidi Zitrevitz: »European Civil Defense Plans« (Planovi evropske civilne odbrane).

organizacije za odbranu stanovništva moraju biti potčinjene jedinstvenoj vojnoj komandi.

Ideja je možda dobra, ali koja bi zemlja bila sposobna da militarizuje tako ogroman deo društva? Mikše, naime, misli na »nacionalnu odbranu milicijskog karačera koja se oslanja na snažnu, aktivnu kadrovsku armiju čiji je sastav prošao kroz bar 18-mesečnu vojnu obuku«⁴²⁾.

Organizacioni oblik odbrane privrednih delatnosti također je pitanje koje nije do kraja raščišćeno. Da li odbrana privrede treba da sačinjava samostalni sektor teritorijalne ili da bude sastavni deo civilne odbrane, kontroverzno je pitanje. U zapadnoj literaturi podvlači se da o tome treba da odluči ili cilj zadatka ili specifičnosti privrede zemlje. Za sada se srećemo sa oba rešenja. Smatra se da odbrana privrede može imati dva glavna dela: prvi je mobilizacija privrede za potrebe odbrane, a drugi odbrana industrije i ekonomskih dobara od nuklearnog napada koju ostvaruju odgovarajući državni resori.

Vredi da se pomene da u državama NATO-pakta koje očigledno idu ka militarizaciji života svojih zemalja, uopšte ne postoje tačno određeni stavovi o ovom pitanju, pa dosad tamo nisu ni uspeli da definišu i odrede sadržaj nevojnih odbrambenih mera (civilna odbrana, psihološka odbrana, privredna mobilizacija i sl.). U godinama 1961—1962., kako ističe H. Zitzewitz, u zemljama NATO-pakta postojao je pravi haos u definicijama, pa je svaka zemlja shvatala civilnu dbranu na drugi način, bilo da je posmatrana ili u vezi s psihološkom i odbranom privrede. Jedino je u Švedskoj i Velikoj Britaniji civilna odbrana obuhvatala samo odbranu stanovništva i odbranu u slučaju katastrofe. Tamo su postojale posebne organizacije za psihološku i odbranu privrede (u Švedskoj postoji ured za odbranu privrede)⁴³⁾. Međutim, francuska civilna odbrana, po mišljenju istog autora, obuhvata odbranu stanov-

⁴²⁾ F. O. Miksche, Paris »Einheitlicher Heimatschutz im Ernstfall« (Jedinstvena teritorijalna odbrana za vreme prvog udara) u »Zivilschutz«, ne. 2/1961.

⁴³⁾ H. Zitzewitz, »Innere Verteidigung Gemeinsame« (Unutrašnja odbrana zajednički je zadatak...)

ništva, psihološku i odbranu privrede. Samim tim se pod pojmom »civilna odbrana« podrazumevaju sve nevojne odbrambene mere⁴⁴⁾.

Koncepcija rukovođenja

Mogućnosti za potpunu integraciju koja bi od teritorijalne odbrane činila jedinstven vojnički ili poluvojnički organizam, potčinjen neposredno jednom komandantu (rukovodiocu), praktično su nikakve. Zbog toga opšti sistem teritorijalne odbrane ostaje sastavljen od raznih delova, od kojih svaki ima posebne zadatke i raspolaže vlastitim snagama i sredstvima. Iz toga proizlazi struktura kakva je prikazana na šemi br. 3 i 4 koja *nije jedinstvena već funkcionalna* (sistem po kome se svi angažovani delovi grupišu prema funkcijama), oslonjena na različite elemente i na sistem teritorijalno-administrativne podele zemlje, čija delatnost može da se kordinira tek na opšte-državnom nivou.

Raznovrsnost zadataka teritorijalne odbrane zemlje rigorozno zahteva potrebu razvijenog sadejstva među svim njenim osnovnim sastavnim delovima, ne samo za vreme mira dok se odbrana priprema, nego i za vreme dinamike rata. Organizacione mere i odbrambene akcije snaga pojedinih komponenti, nezavisno od mesta gde se odvijaju, treba da budu uigrane i harmonične, obezbeđujući pri tome koncentraciju napora svih učesnika u akciji, radi postizanja zajedničkog cilja. Ako sebi još predočimo sliku rata na celoj teritoriji, kao i činjenicu da veliki broj operativnih zadataka može zapretiti da dovede do haosa i dezorganizacije, ili u najboljem slučaju znatno otežati izvršavanje zadataka, nametnuće nam se zaključak da je bez sinhronizovanog napora i objedinjenog rukovođenja nemoguće voditi uspešnu operativnu odbranu, te da zadaci vojničke, kao i aktivne civilne i psihološke odbrane moraju biti u mnogim slučajevima tretirani kao zajednički. To znači da sve snage i sredstva TOZ moraju da se uklope u racionalne organizacijske okvire, a njihova

⁴⁴⁾ H. Zitzewitz, »European Civil Defense Plans« (Planovi evropske civilne odbrane).

delatnost koordinirana na nivou centralne državne vlasti, pomoću *kolektivnog organa pod rukovodstvom predsednika vlade* (njegovi zamenici mogli bi biti rukovodioci važnijih resora, kao što su narodna odbrana, unutrašnji poslovi, saobraćaj, komunalni privredni i ekonomski resori. Samo takav organ može osigurati koordinaciju i sadejstvo vojnih i civilnih snaga i ekonomskih potencijala zemlje, te u slučaju potrebe obezbediti totalnu odbrambenu gotovost. U samoj, pak, dinamici rata taj organ može obezbediti izvođenje jedinstvenih odbrambenih i spasilačkih akcija.

Pojedine zemlje izvukle su iz ovoga zaključak, pa su teritorijalnu odbranu postavile kao veliki zadatak, a pojedine njene izvršne delove potčinili odgovarajućem centralnom organu vlasti. Oni u nekim zemljama imaju vid *kolektivnog »Saveta za odbranu«* (u Saveznoj Republici Nemačkoj)⁴⁵), ili *»Komiteta za odbranu (u Francuskoj)*⁴⁶) i u slučaju rata koordiniraju planove za odbranu države⁴⁷).

Na taj način moguće je objediniti rad svih snaga i sredstava teritorijalne odbrane (vojnih jedinica, organizacija civilne odbrane, funkcionalno učešće resora i državne uprave) i to kako u organizacijsko-mobilizacijskom pogledu, tako i u strategijsko-operativnom planiranju.

⁴⁵⁾ Podatak da u Nemačkoj Saveznoj Republici postoji »Odbrambeni savet«, kome na čelu stoji Heinrich Krone, objavio je zapadnonemački časopis »Welt am Sonntag« u avgustu 1964. Vidi »Fallex — 64 — nowe nanewry NATO« »Fallex — 64 novi manevri NATO. »Żołnierz Wolności«, 12. VIII 1964. god.

⁴⁶⁾ Vidi: M. de Lombares, »L'organisation de la defense: questions préables« »Organizacija odbrane: — prethodna pitanja« u »Revue de Défense Nationale«, nr. 8/1962. godine.

⁴⁷⁾ S primerima sličnog rukovođenja teritorijalnom odbranom srećemo se još pre drugog svetskog rata. U Poljskoj je u maju 1936. formiran Komitet za odbranu Republike (od 1926. god. postojao je kao Komitet za odbranu države). U sastavu Komiteta bili su: predsednik Republike kao predsednik, generalni inspektor oružanih snaga (Ridž Smigli) kao njegov zamenik, predsednik ministarskog saveta, zatim ministri narodne obrane, unutrašnjih poslova, spoljnih poslova, industrije, trgovine i snabdevanja. To su bili stalni članovi Komiteta s pravom glasa. Na zasedanjima Komiteta učestvovali su bez prava glasa: načelnik Generalštaba, njegov zamenik i načelnik pozadine. U nadležnost Komiteta spadala su sva pitanja koja su se odnosila na odbranu zemlje, iz-

kao rezultat toga pojedine osnovne grane teritorijalne odbrane podređene su funkcionalnom sistemu, a nisu akteri velike strategije, za čime bi se eventualno mogle pojaviti težnje. S druge strane, nije sigurno da će komandanti i rukovodioci u ovim granama, zbog svoje relativne samostalnosti i zauzetosti vlastitim poslovima, uvek videti probleme u celini i preduzimati sve, da bi se postigli najbolji rezultati. Upravo radi toga potrebno je da sve ove grane imaju nad sobom jedno rukovodstvo, odgovorno za donošenje općih odluka o teritorijalnoj odbrani zemlje koje prevazilaze uže vojne kao i probleme drugih organizacija. Zato se vođstvo teritorijalne odbrane ne nalazi u rukama samo vojnika, već pripada i vrhovnom državnom organu za odbranu koji prema opštim direktivama državnog rukovodstva donosi definitivne odluke o načinu upotrebe svih snaga teritorijalne odbrane. Vojnim organima može se pri tome dodeliti savetodavna funkcija, što se danas i čini u pojedinim zemljama.⁴⁸⁾ Pored toga, vojna rukovodstva mogu biti konsultovana prilikom izrade odbrambenih planova i pripremanja onih sredstava kod kojih je potrebno dobro poznavanje vojnih aspekata vođenja rata.

Kompetencije centralnog rukovodstva teritorijalne odbrane proizlaze iz uloge koju ono ima, a u praksi se mogu svesti na:

rada odgovarajućih direktiva za vladu i koordinacija rada resora. U odnosu na centralne vojne vlasti, to je bilo vrhovno naredbo-davno telo. Pri pojedinim resorima postojala su odeljenja za vojna pitanja, koja su bila direktno vezana za načelnika Generalštaba, a izvršavala su u svom resoru zadatke u vezi sa narodnom odbranom prema direktivama Komiteta za odbranu Republike. U praksi je to ipak bio mrtav organ, jer umesto da je inspirisao rad pojedinih sektora koji su mogli doprineti usavršavanju odbrambene sposobnosti, on se ograničio samo na to da povremeno preduzme neke nebitne mere. Prema: »Historia państwa i prawa Polski 1918—1939« (Istoria države i prava u Poljskoj 1918—1939) deo I. Takav opšti državni upravni organ postojao je u Sovjetskom Savezu, pod nazivom »Komitet za državne odbrane«. Kada je počeo rat 1941. god. njegova delatnost nešto je oživila. Vidi: P. Sokolov, op. cit. str. 68—69.

⁴⁸⁾ To je karakteristično za većinu zapadnih zemalja. Primjeri: Francuska, SRN, Velika Britanija i druge.

1. postavljanje opših organizacijsko-doktrinarnih načela za odbranu teritorije i određivanje uslova njenog razvoja;

2. izdavanje direktiva rukovodstvima pojedinih sektora teritorijalne odbrane u pogledu pripremanja snaga i sredstava za odbranu;

3. koordinacija delatnosti svih faktora unutrašnjeg sistema odbrane i donošenje načelnih odluka o onim pitanjima na kojima su angažovani razni resori i državna administracija (u funkcionalnom sistemu i po teritorijalnim područjima), a odnose se na pripremanje zemlje za rat;

4. dodeljivanje opših i posebnih zadataka prema razvoju situacije, usklađivanje komandovanja i određivanje težišta odbrane, saglasno promenama u situaciji;

5. organizovanje i centralno rukovođenje akcijama za likvidaciju posledica nuklearnih udara, ako to bude iziskivala situacija, a obim posla prekorači kompetencije i mogućnosti terenskih organa;

6. saradnja sa analognim institucijama prijateljskih država u pitanjima koja se tiču odbrane.

U literaturi o ovom pitanju naglašava se da bi radi postizanja maksimalne efikasnosti rukovodstva teritorijalne odbrane, njegov kolektiv morao biti u stanju da osigura neprekidno i harmonično sadejstvo svih sektora odbrane, da sigurno rukovodi odbranom, da precizno i brižljivo formuliše ciljeve i zadatke, kao i da operativno upravlja ogromnom mašinerijom teritorijalne odbrane, određujući za svaki zadatak odgovarajuće snage i sredstva, a u odgovarajućem trenutku da dejstva svih snaga povezuje u veliku zajedničku akciju.

U ovom strukturalnom sistemu glavni organ teritorijalne odbrane ostvaruje političko-vojno i administrativno rukovodstvo teritorijalne odbrane i donosi načelne odluke koje se odnose na delatnost svih resora narodne privrede, kao i državne uprave u funkcionalnom i teritorijalnom sklopu (sistemu). Pri tome rukovođenje vojnim i poluvojnim jedinicama može se poveriti vojnim ustanovama (ministarstvu odbrane, aparatu za TOZ u generalštabu), dok upravljanje snagama i sredstvima resora narodne privrede i državne uprave ostaje u funkcionalnom

sistemu i može da se poveri rukovodicima odnosnih resora.

Teritorijalna odbrana nesumnjivo je složen i višestran problem. Za rešavanje njenih zadataka mora biti stvoren specijalni aparat — određeni sistem ljudi i sredstava za rukovođenje — koji će se baviti neobično teškim poslom: koordinacijom delatnosti pojedinih sektora odbrane i planiranjem. To je neodloživa potreba, kad se imaju u vidu takve činjenice kao što je permanentna opasnost od rata i ogroman broj spornih pitanja u području rukovođenja koje treba što pre rešiti. Ovo traži da se formira koordinirajući aparat koji bi bio dobro organizovan i radio pod jedinstvenim rukovodstvom. To bi mogao biti sekretarijat u kome bi bili zastupljeni predstavnici resora narodne odbrane, unutrašnjih poslova, generalštaba, specijalisti iz raznih područja i slično⁴⁹).

Sekretarijat koji bi bio pod rukovodstvom načelnika generalštaba ili njegovog zamenika bio bi pogodan da bude stvarni štab za teritorijalnu odbranu, jer bi povezivao prerogative stručnog i operativnog rukovodstva. Takav sekretarijat, kao izvršni aparat glavnog organa teritorijalne odbrane koji bi koordinirao posao i bio dovoljno kompetentan, imao bi u ruci konce operativnog rukovodstva celom konstrukcijom teritorijalne odbrane. (Ne-

⁴⁹) O težini i značaju uloge koju treba da igra takav sekretarijat piše francuski publicista Lombarès. On tvrdi da se francuska koncepcija rukovođenja odbranom sastoji u sledećem: Politiku odbrane ustanavljuje Ministarski savet; probleme odbrane proučava Savet narodne odbrane; načelne odluke o razvoju odbrane donosi Komitet za odbranu, a sprovodi ih predsednik vlade; za vojno rukovođenje odbranom odgovoran je, dakle, predsednik vlade, dok su glavne odluke u kompetenciji Komiteta odbrane a za civilnu odbranu ministar unutrašnjih poslova; za provođenje vojne politike odgovoran je ministar oružanih snaga koji svoje odluke donosi u ime predsednika vlade. Lombares misli da ova koncepcija nije racionalna, jer ne ističe dovoljno jasno odgovornost za sudbinu odbrane. »Nadležnosti svih tih saveta, komiteta i pojedinaca nerazmrsivo su zapetljane i neodređene. Samo neki zajednički sekretarijat mogao bi uskladiti njihov rad. Ali taj sekretarijat ne bi smeо imati ambicija da rukovodi, već bi samo davao savete, usklađivao odluke, posredovao u slučaju nesporazuma, davao potrebne podatke i uvek se starao da sve vrste delatnosti ravnopravno učestvuju u odbrani. Lombares, op. cit.

što slično kao štab grupe armija). On bi, kao arbitar u spornim pitanjima između pojedinih sektora, vršio određeni uticaj na sve aspekte teritorijalne odbrane.

Delokrug delatnosti sekretarijata bio bi, pored ostalog, da dostavlja predloge vrhovnom rukovodstvu, da priprema koncepcije odbrane i potrebne mobilizacijske i operacijske planove, da izdaje direktive za pripremanja snaga i sredstava odnosnih sektora, da sprovodi u život naredbe vrhovnog organa za odbranu, kao i da vrši opštu koordinaciju delatnosti aparata TOZ u generalštabu, u pogledu stvaranja mobilizacijskih ličnih i tehničkih rezervi za potrebe unutrašnje odbrane. U nadležnost sekretarijata može također da dođe opšta koordinacija mera, koje su preduzeli zainteresirani resori narodne privrede i državne administracije u domenu priprema za odbranu u njihovim jedinicama, organizacijama, proizvodnim preduzećima, zavodima i ustanovama. On bi isto tako inspirisao pravac razvoja poluvojnih i društvenih organizacija u pogledu priprema za odbranu zemlje, saglasno načelima izraženim u operativno-odbrambenim planovima. Na kraju on bi se bavio organizovanjem vežbi koje bi obuhvatile sve organizacije teritorijalne odbrane i aparat civilne uprave. Sekretarijat može pri tome snositi odgovornost za poslove u vezi s organizacijom, opremanjem i finansiranjem snaga teritorijalne odbrane, kao i za rešavanje celokupne problematike koja se odnosi na odbrambenu politiku države. Od časa kada rat počne, zavisno od raspoloživih snaga i sredstava, operativne situacije i stepena ugroženosti, on koordinira rad svih sastavnih delova teritorijalne odbrane. On odlučuje na koji će način, s obzirom na raspoloživa sredstva, organizovati rukovođenje potčinjenim snagama⁵⁰).

⁵⁰⁾ U predratnoj Poljskoj, Komitet za odbranu Republike imao je svoj sekretarijat, koji je vršio funkciju tehničkog aparata, a na čelu mu je stajao zamenik načelnika generalštaba koji je po svom položaju ulazio u sastav Komiteta. Sekretarijat je, kao izvršni organ Komiteta, bio ujedno jedno odjeljenje generalštaba. U njegovu je nadležnost spadala, pored ostalog, priprema mobilizacije ratne privrede za potrebe narodne odbrane, po direktivama generalštaba. Vidi: E. Kozłowski, op. cit. str. 22—23, 31, 48, 50, 60.

tivnika, napadati njegovu ideologiju i politički neutralisati njene sledbenike». Cilj ovakvog rata — kako proizlazi iz daljih objašnjenja — treba da bude i pridobijanje neutralnih država, kao i jačanje postojećih političkih i vojnih saveza u kapitalističkom svetu¹⁰). To nedvosmisleno ukazuje da vladajući krugovi Sjedinjenih Američkih Država tretiraju psihološki rat kao sredstvo, pomoću koga se u mirno vreme održava politička zategnutost, a i kao bitni elementi u sklopu ratnih dejstava. Međutim, kao najvažniji zadatak psihološkog rata smatra se potkopavanje morala kako kod civilnog stanovništva tako i u oružanim snagama¹¹). Pri tome se naglašava da psihološka ofanziva ne može da se ograniči na jednu državu, nego treba da se sprovodi u svetskim razmerama i ima totalan karakter, dakle, da zahvata sve životne pojave i sva sporna pitanja.

U ovom području ne zaostaju za drugima ni zapadnonemački militaristi. U instrukcijama Bundesvera, pod naslovom: »Problemi vođenja psihološke borbe kao novi oblik ratovanja«, izdatoj u martu 1959. godine, objašnjavači cilj i metode psihološkog rata, kaže se pored ostalog: »Vođenje rata ne ograničava se više na čisto borbena sredstva i ciljeve. Totalni sukob ideologije dovodi do borbe svim sredstvima i u svim područjima života«¹²).

¹⁰) Glavna centrala za psihološki rat u SAD jeste Informativna agencija U.S.I.A. — United States Informations Agency organizovana između ostalog radi propagande na teritoriji drugih država. Aparat te agencije obuhvata 239 odeljenja, rasejanih po teritoriji 105 država sveta.

¹¹) U Štabu armije Sjedinjenih Država postoji »Odeljenje za specijalne metode ratovanja«. Ovo odeljenje planira terorističko-diverzantska dejstva protiv nacionalno patriotskih snaga u neoslobodenim i pasivnim zemljama i priprema planove za borbena dejstva specijalnih (diverzantskih) jedinica u pozadini socijalističkih zemalja za vreme rata. Odeljenje ima na raspolaganju Centar za specijalna dejstva (u Fort Braggu SAD). Pod njim stoje i centri za obuku, poligoni i specijalne grupe (između ostalih 1, 5, 7, 10 koje stacioniraju u SAD, Evropi, i u Japanu. Vidi Milsztein op cit.) Vidi: H. Novočilski, »Fort Bragg« u »Żolnierz Wolności« od 17.I 1964. godine.

¹²) Prema: »Neues Deutschland« od 26.III 1959. g. Ovde treba naglasiti, da o važnosti psihološkog rata i potrebi da se on primenjuje, očigledno protiv socijalističkih zemalja, naširoko razglaba gotovo sva militaristička zapadnonemačka literatura.

I poznati britanski vojni teoretičar, Joh Slessor, vidi u strategiji borbe protiv komunizma nužnost da se ofanziva proširi na političku, psihološku i ideološku sferu¹³⁾.

Cvrsto suprotstavljanje neprijateljevoj propagandi, sejanju svih vrsta smutnji, potkopavanju volje za otporom kod stanovništva, kao i sprovođenju mnogobrojnih drugih podrivačkih akcija u okvirima psihološkog rata, traže nesumnjivo određene snage i tehnička sredstva. Radi se o tome da se samo tako može aktivno suprotstaviti i uspešno demaskirati propaganda i sve druge psihološke akcije neprijatelja. Zadatke borbe protiv psihološkog dejstvovanja u pozadini mogu rešavati vojne, poluvojne i civilne ustanove aparata za teritorijalnu odbranu, kao i zainteresovani resori. Ali za stručnu borbu protiv napada sredstvima iz arsenala psihološkog rata koja traži posebne metode, snage i sredstva, treba formirati specijalne operativne ustanove za psihološku odbranu koje bi koordinirale i objedinjavale ovu aktivnost u granicama zemlje i pojedinim teritorijalnim oblastima.

Kompleksni sistem teritorijalne odbrane zemlje, posred vojnih jedinica, poluvajnih organizacija i civilne odbrane uključuje i mnoge druge društvene i poluvajničke organizacije. U literaturi o teritorijalnoj odbrani naglašava se da Crveni krst, vatrogasne organizacije (društva) razne sanitарне ekipe i druge društvene organizacije koje sarađuju sa armijom, mogu u okvirima TOZ odigrati vrlo značajnu ulogu, kako se to pokazalo i u prošlom ratu. Pored toga, ovaj sistem obuhvata i delatnost centralnih i nižih organa upravnog i privrednog aparata¹⁴⁾.

Vidi: Mittelstadt, »Der Politisch-psychologische Krieg«, (Političko-psihološki rat) u »Wehr und Heimat«, nr. 5/1962. god. Nabrajaju se i drugi izvori: I. Krumbelt, »Der kalte Krieg« (Hladni rat), »Wehrkunde« nr. 5, 6, 7/1963; K. Jaeger »Abwehr der psycho logischer Kriegsführung des Ostblocks (Odbrana od psihološkog rata istočnog bloka), »Wehrkunde«, nr. 10/1960; J. Baudissin, »Vom Künftigen Krieg« (O budućem ratu), »Die Bundeswehr«, nr. 3/1961.

¹³⁾ Uporedi: J. Slessor, »What Price Coexistence? A Policy for Western Alliance« (Koliko košta koegzistencija? Jedna politika za zapadni savez), London 1962.

¹⁴⁾ U zapadnim vojnim krugovima vladaju mišljenja da obavezna podela zadataka na vojne i civilne postaje sve manje aktu-

Ovi poslednji u okvirima pojedinih resora narodne privrede treba da izvrše niz akcija i sprovedu niz mera u vezi sa pripremama privrede i pojedinih preduzeća radi sprovođenja brze mobilizacije za potrebe odbrane, da pripreme sirovinske baze, stokiraju rezerve itd. *To su ekonomiske pripreme odbrane.* Ovaj sastavni deo odbrane zemlje postojao je još za vreme prošlog rata, ali su stvarne mere za odbranu industrije, prebacivanje privrede na ratni kolosek itd. izvršavane uglavnom tek kad su ratna dejstva već počela. Današnji obim zadataka, a uz to stalni porast privrednog potencijala za potrebe rata, toliko su obimni da iziskuju organizovanu aktivnu i perspektivnu akciju mnogo pre početka sukoba. Uspešno rešavanje ovih problema može se osigurati samo radom dobro organizovanog aparata koji će još u vreme mira i da ostvaruje zadatke privredne odbrane uporedno s rešavanjem drugih problema u okviru pripreme zemlje. Sve to će omogućiti najpotpunije aktiviziranje nacionalnog odbrambeno-privrednog potencijala i njegovo stavljanje u službu politike bezbednosti.

Kao što se vidi, savremena teritorijalna odbrana zemlje predstavlja kombinaciju vojne i civilne gotovosti, tehničkih i privrednih mera, dopunjenih snagom društvenog poretka, fizičkim i psihičkim naporima celog stanovništva za potrebe odbrane zemlje. Istupajući na plenumu Centralnog komiteta Saveza socijalističke omladine 1964. godine, pomoćnik ministra narodne odbrane, general-potpukovnik Vojče Jaruzelski, o suštinskom aspektu naše opšte narodne odbrambene spremnosti rekao je ovo: »... problematiku odbrambene spremnosti ne treba vezivati isključivo za pitanje uloge armije i sve vrste veza stanovništva s njom. Pitanje odbrambene spremnosti ima, naime, mnogo aspekata i vrlo je složeno. Govoreći slikovito, to je kao piramida, u čijem temelju leži privredno-društveni poredak zemlje, sa svim svojim spoljnim i unutrašnjim uslovijenostima, a u njenom vrhu nalaze se oružane snage, kao izdvojeni i specijalizovani odred, po-

elna. Zbog toga svaka pa i najmanja administrativna ustanova, u slučaju rata, treba da bude u većem ili manjem stepenu angažovana u odbrani vlastitog mesta, rejona ili oblasti.

zvan da neposredno brani zemlju i da u neku ruku simbolizuje odbrambene napore naroda»¹⁵⁾.

To znači da vojne pripreme za odbranu ne treba obavljati odvojeno od odbrambenih priprema stanovništva, jer se u savremenim uslovima mogu dobro obaviti samo ako ceo narod postigne određen stepen spremnosti za odbranu. Nedostatak te spremnosti mogao bi lišiti smisla vojne odbrambene pripreme i zakočiti snabdevanje jedinica koje se bore na frontu.

Načela ovakve organizacione koncepcije teritorijalne odbrane zemlje proizlaze ne samo iz predvidivog karaktera dejstava potencijalnog protivnika, nego još i više iz suštine društvenog uređenja države, pa moraju uvek imati u vidu ekonomski, tehnički i naučni potencijal zemlje. U Poljskoj Narodnoj Republici teritorijalna odbrana zemlje, kao i cela naša odbrambena snaga, zasniva se na organskoj vezi s razvojem države, suštinom našeg društvenog poretka, i uz aktivno učešće celog naroda u socijalističkoj izgradnji Poljske. »Odbrambena koncepcija Poljske Narodne Republike zasniva se na osnovnom načelu da je naša narodna odbrambena snaga organski povezana sa celokupnim razvojem zemlje, s privrednom snagom, tehničkom razvijenošću i stepenom kulturne razvijenosti s nivoom svesti radničke klase, narodnih masa, celog stanovništva, te da prema tome izrasta iz suštine našeg društvenog poretka, iz aktivnog učešća radničke klase, narodnih masa i celog naroda u izgradnji nove socijalističke Poljske pod rukovodstvom partije«, — napisao je 1963. godine ministar narodne odbrane NR Poljske, maršal Marjan Spihalski¹⁶⁾.

Zbog toga se poliski socijalistički model teritorijalne odbrane zemlje razlikuje u suštini od teritorijalne odbrane kapitalističkih zemalja, gde je u većini slučajeva sprovedena podela na vojnu i civilnu odbranu. U našoj zemlji, gde postoji neposredna veza armije sa stanovništvom, nije izvršena podela na civilnu i vojnu odbranu. Stvoren je monolitan, organski povezan sistem teritori-

¹⁵⁾ Citirano prema: J. B.: »Młodzież i zagadnienia obronności« (Omladina i pitanje odbrambene spremnosti), u »Żołnierz Wolności«, 29.V 1964. godine.

¹⁶⁾ M. Spihalski, op. cit. str. 16.

jalne odbrane, koji obuhvata kako određene vojne snage, tako i civilne i društvene organizacije za odbranu koje sadejstvuju vojnim jedinicama, a pored toga centralne i lokalne organe u administrativnom i privrednom aparatu¹⁷).

Na formiranje teritorijalne odbrambene strukture znatno utiče i geografski položaj zemlje, njeno mesto i uloga u eventualnom oružanom sukobu, kao i ciljevi i specifičnosti zadataka stavljenih pred aparat i snage unutrašnje odbrane.

Geografska, pa samim tim i politička i strategijska situacija istočnoevropskih država nije za sve podjednaka. Poljska se nalazi u nešto većoj dubini, dakle negde u drugom strategijskom ešelonu Varšavskog sporazuma. Zbog toga bi se u slučaju rata suočila sa drukčijim problemima nego li Nemačka Demokratska Republika ili Čehoslovačka koje se neposredno geografski dodiruju s državama NATO-pakta, pa njihova teritorija može u samom početku rata postati zona neposrednih dejstava operativnih jedinica. To svakako može u zнатном stepenu uticati na odbrambenu strukturu zemlje. Organizacija narodne odbrane u Poljskoj koja u prvoj fazi rata neće predstavljati vojni prostoriju, mora počivati na drugim osnovama nego što su one u Nemačkoj Demokratskoj Republici. U toj zemlji ne mora ni da se pojavi odvojeni unutrašnji front od spoljnog, čak ni ako agresor bude zaustavljen na granici, jer će celo prostranstvo zemlje prvog ešelona biti obuhvaćeno dejstvima frontovskih udarnih grupacija.

To je jedan aspekt pitanja koje ovde razmatramo. Kažemo jedan, jer u organizacijskim koncepcijama mnogih država nalaze odraza i faktori psihološke prirode, kao i tradicije i nacionalni temperamenti. Ovi poslednji pružili su osnovu za teorije Francuza Guiberta¹⁸), a kasnije i Englesa. U vojnim radovima Englesa nailazimo na primedbe da način vođenja rata treba u svakoj državi da se oslanja na bitne nacionalne osobine i da odgovara nacionalnom karakteru¹⁹). U to se nije teško uveriti u praksi.

¹⁷) Ibidem, s. 17—20.

¹⁸) Hipolit de Guibert, francuski vojni teoretičar iz 18. veka.

¹⁹) Uporedi: F. Engels, »Wybrane pisma wojskowe« (Izabrani vojni spisi), Varšava, 1962. god.

Dovoljno je uporediti postojeće sisteme organizacije teritorijalne odbrane država, kao što su Francuska, Velika Britanija i Savezna Republika Nemačka, pa uvideti da svaka od njih ima ponešto osobeno, karakteristično za mentalitet dotičnog naroda.

Pored pomenutih materijalnih elemenata, bitan uticaj na celokupnost odbrambenog sistema zemlje vrši i faktor pripadnosti države vojnom sistemu koalicije, političko, kao i jedinstvo vojne doktrine i strategijskih konцепција u koaliciji. Sistem teritorijalne odbrane treba da se razvija saglasno prihvaćenoj opštoj koncepciji koja određuje čvorne zadatke i osnove odbrambenih priprema zemlje u okvirima koalicije. U bližem određivanju ove koncepcije, — idejnog rešenja teritorijalne odbrane, treba, da se ima u vidu vizija budućeg rata, iz koje proizlaze načela delovanja državnog i društvenog organizma, zadaći pojedinih snaga i sredstava, teritorijalnog sistema i načela operativno-odbrambenog planiranja i organizacijsko-mobilizacijski radovi, kao i odgovarajuća istorijska iskustva. U Poljskoj obradu ove koncepcije mogu u znatnoj meri olakšati iskustva stečena u borbi hitlerovskih osvajača, kao i protiv reakcionarnih bandi.

Bilo bi neopravdano i nerazumno doslovno kopirati čak i najracionalniji sistem teritorijalne odbrane nekog od partnera u socijalističkoj koaliciji. Ne čekajući na primerno rešenje, svaka zemlja mora proanalizirati svoju odbrambenu problematiku i rukovođenje svim elementima teritorijalne odbrane zemlje, te saglasno svom položaju, specifičnostima i nacionalnim uslovima, dati doprinos kolektivnoj odbrani socijalističkog tabora. Sve ovo ne isključuje potrebu opštih načela koja proizlaze iz jedinstvene strategije socijalističkih zemalja, kao i preuzimanje iskustava i optimalnih rešenja od drugih saveznika, ako se u datoj zemlji pokažu celishodnim i praktičnim²⁰⁾.

Iz navedenih razloga, pitanje sastava pojedinih elemenata teritorijalne odbrane, njihova klasifikacija i uloga u odbrani teritorije, različito su rešavani u raznim

²⁰⁾ Ovde stvar stoji kao i u pitanju izgradnje socijalizma. Pored usvajanja glavnih opštih načela, svaka zemlja treba da ima u vidu i svoje specifične uslove, te da njima prilagođava oblike i metode izgradnje socijalizma.

zemljama, pri čemu su ipak neke koncepcije zajedničke za grupu država koje pripadaju jednom savezu. U zemljama NATO-pakta, na primer, jedinice protivvazdušne odbrane isključene su iz sastava teritorijalne odbrane, mada dejstvuju za njen račun. »U okvirima teritorijalne odbrane zemlje može da se razmatra samo pasivna protivavionska odbrana. Zadatke protivvazdušne odbrane izvršavaju vazduhoplovne divizije potčinjene vazduhoplovnim grupama. Te grupe nisu namenjene za teritorijalnu odbranu, mada sa njom usko sadejstvuju« — piše zapadnonemački teoretičar teritorijalne odbrane, već citirani Emil Schuler²¹⁾). Slična manja ili veća odstupanja od ove strukture postoje u drugim područjima. Nacionalne razlike i specifičnosti pojavljuju se ipak najviše u organizacionoj strukturi samih sastavnih elemenata teritorijalne odbrane zemlje.

Očigledno je da konkretna struktura ove odbrane zavisi od ekonomске razvijenosti zemlje, jer industrijski potencijal države, njegov nivo i snaga predstavljaju materijalne preduslove za pravac razvoja snaga teritorijalne odbrane. Može se, dakle, reći da odlučujuću ulogu igraju ekonomski i finansijske mogućnosti i s tim povezani izdaci na vojne potrebe koji su ionako u današnjim uslovima u svetu poslovično »Dejanirino odelo«*). Na formiranje koncepcije o organizaciji TOZ utiče, na kraju, nje na specifičnost, a naročito uska povezanost sa celim društвom, privredom itd.

Opseg operativne integracije

Teritorijalna odbrana zemlje u uslovima totalnog nuklearnog rata jeste, kao što vidimo, konglomerat raznih zadataka. Njoj se daju na raspolaganje snage vrlo raznovrsne namene. Ona obuhvata gotovo sva područja vojne, civilne, unutrašnjopolitičke, ekonomski, psihološke i op-

²¹⁾ E. Schuler, »Die territoriale Verteidigung im Rahmen ...« (Teritorijalna odbrana u okvirima ...).

*) Prema grč. mitologiji Dejanira je po nagovoru vraćare dala Heraklu odelo namoćeno u otrovnu krv kentaura Nesa da bi tako povratila njegovu ljubav. Odelo je prouzrokovalo Heraklovu smrt a Dejanira se obesila od žalosti. (prim. prevodioca).

štepolitičke delanosti. Ali u svojoj ukupnosti to je ipak jedan veliki strategijski zadatak koji traži objedinjene napore mnogih miliona ljudi, desetine vrsta ustanova, mnogo specijalizovanih snaga, kao i ogromne finansijske izdatke i raznovrsnu tehniku. Sve ovo, ceo ovaj obiman teritorijalni aparat, da bi mogao rešiti tolike i tako komplikovane zadatke, mora delovati usaglašeno.

Uspešno rukovođenje tako neobično razvijenim vojnim sistemom zahteva odgovarajuće napore svih njegovih elemenata, zatim racionalnu subordinaciju koja tačno određuje nadležnosti, postojanje operativnih komandnih organa, kao i centralnih ustanova koje koordiniraju njihovu delatnost.

Pronalaženje optimalne integracione strukture, mada je neophodno, predstavlja zaista vrlo složeno pitanje. U to su se uverile mnoge države koje izgrađuju savremen model teritorijalne odbrane. Ono se odlikuje složenošću u organizacijskom i političko-vojnom pogledu koja proističe neposredno iz njegove širine i raznovrsnosti, što ga samo čini drukčijim od sistema komandovanja u operativnim jedinicama koji je jedinstven i centralizovan. Pregled postojećih sistema rukovođenja pojedinim organizacionim elementima unutrašnje odbrane u nekoliko država pokazuje da je taj problem rešavan na razne načine. Koncepcija integracije najčešće — kao i opšta struktura — rezultat geopolitičkog položaja, društvenog potretka, pripadnosti koaliciji i nacionalnih tradicija. Ne postoji neki gotov model rešenja koji bi bio pogodan za sve države. U literaturi drugih zemalja podvlači se da je ceo taj kompleks integracionih problema vrlo slabo proučen, te da u tom području ima malo iskustava i teorijskih uopštavanja prakse.

Najbolje bi bilo kada bi sve te snage bile objedinjene i stavljene pod jedinstvenu vojnu komandu. Ipak, apsolutna integracija snaga TOZ pod jednim vojnim ili civilnim rukovodstvom sigurno nije dobro rešenje i predstavljalo bi negaciju načela racionalnog rukovođenja snagama koje zbog svoje opšte namene moraju biti potčinjene dijametralno suprotnim ustanovama. Tu se radi o različitim vojnim i civilnim organizacijama. Nemogućnost da se svi elementi koji čine TOZ operativno čvrsto povežu

proistiće iz tog njihovog podvojenog vojnog, odnosno civilnog karaktera. Njihov vojni karakter ogleda se u tome što treba da brane zemlju od vazdušne, pomorske i kopnene invazije neprijatelja, a civilni — u tome što rešavaju zadatke kao što su pripremanje stanovništva, gradova i objekata za odbranu, obezbeđenje saobraćaja i privrede, likvidacija posledica nuklearnih napada i slično. Ovim poslednjim aktivnostima treba da rukovode civilne vlasti, jer ne bi bilo umesno da se nad civilnim stanovništvom ili ustanovama uspostavi autokratska vojnička vlast, pa čak ni poluvojnička. Civilnim i ekonomskim sferama teritorijalne odbrane mogu da upravljaju samo civilni upravljanici i privredni organi. Ne bi imalo smisla da se one podvrgavaju nekim vojnim komandantima ili šefovima teritorijalne odbrane. Treba istaći da integracija u potpunom smislu reči ne postoji ni u jednoj zemlji na svetu.

Pošto potpuna integracija nije prihvatljiva, a postoji potreba sadejstva tih snaga radi izvršavanja zajedničkog zadatka, moraju se obezbediti dva osnovna principa. Prvi je da se u koncepciji rukovođenja tim snagama prihvati načelo: povezivanje onih elemenata koji su međusobno bliski po opštim karakteristikama²²⁾). Drugi je da se maksimalno usaglase postupci svih sastavnih elemenata teritorijalne odbrane pomoći centralnog državnog organa u kome bi se nalazili kompetentni predstavnici centralne državne vlasti i pojedinih privrednih resora.

Razmotrimo prvi zahtev. Jedinice protivvazdušne odbrane ne predstavljaju u tom pogledu velike teškoće. Specifičnost njihovih zadataka i posebnost načela njihovog borbenog dejstva u vazduhu dovoljan je razlog da te snage predstavljaju samostalan rod vojske — u nekim zemljama samostalan vid oružanih snaga. Njihova se dejstva koordiniraju na najvišem komandnom stepenu (u ministarstvu narodne odbrane ili u generalštabu). Ovakav

²²⁾ U dosta zemalja prihvata se uglavnom koncepcija funkcionalne integracije, po kojoj se povezuju bliske vrste odbrane. Načito su tipična povezivanja vojnih i poluvojnih elemenata civilne odbrane i privrede.

sistem nalazimo, na primer, u Sjedinjenim Državama²³), Francuskoj, Velikoj Britaniji, Saveznoj Republici Nemačkoj i Danskoj. Kod takvog rešenja jedinice protivvazdušne i teritorijalne odbrane potčinjene su ministarstvu odbrane, sem u Francuskoj, gde u potčinjavanju teritorijalne odbrane postoje neke specifičnosti²⁴). Civilna odbrana u nekim zemljama (Francuskoj, Saveznoj Republici Nemačkoj, Danskoj, Belgiji) stoji pod resorom unutrašnjih poslova i delimično pod drugim civilnim ustanovama, a u drugim je potčinjena ministarstvu odbrane. Odbranu privrednih preduzeća razrađuju zainteresovani resori i u izvesnoj meri lokalne upravne vlasti.

U Sjedinjenim Državama protivvazdušna odbrana zemlje čini zaseban vid oružanih snaga, a pod njegovu komandu spadaju sve vazduhoplovne, mornaričke i druge snage sposobne za protivavionsku odbranu. Snage za teritorijalnu odbranu u Sjedinjenim Državama sačinjavaju kopnene jedinice koje se nazivaju još i kontinentalnom vojskom. U Francuskoj su jedinice za protivvazdušnu odbranu zemlje organizovane u samostalnu vrstu oružanih snaga i potčinjene načelniku generalštaba ratnog vazduhoplovstva, dok su jedinice operativne teritorijalne odbrane potčinjene ministarstvu unutrašnjih poslova. Francuzi su saglasno planu reorganizacije snaga od maja 1961. godine formirali posebnu komandu teritorijalne protivvazdušne odbrane. Takav sistem treba da osigura veću centralizaciju komandovanja snagama i sredstvima koji su potčinjeni protivvazdušnoj odbrani i uspešnije sadejstvovanje s drugim državama NATO-pakta²⁵).

²³) U Sjedinjenim Državama komanda jedinica protivvazdušne odbrane potčinjena je Zajedničkom komitetu načelnika štabova (Generalštabu). Vidi J. Lider: »Doktryna wojenna Stanow Zjednoczonych« (Vojna doktrina Sjedinjenih Država), str. 569—573.

²⁴) Vidi: RR: »Operacyjna obrona terytorium i obrona cywilna Francji« (Operativna teritorijalna odbrana i civilna odbrana u Francuskoj), »Inostrani vojni pregled« nr. 3/1964. god.

²⁵) Francuske vazduhoplovne snage sastojale su se 1962. godine od vazduhoplovstva za teritorijalnu odbranu zemlje koje je sadejstvovalo snagama NATO-pakta u domenu protivvazdušne teritorijalne odbrane zapadne Evrope i taktičkog vazduhoplovstva za podršku dejstva udarnih jedinica. Prema »Brasseys Annual, The Armed Forces Year Book 1962«, deo XXXII.

Tako ta vrsta oružanih snaga predstavlja samostalnu organizaciju u okvirima teritorijalne odbrane i bilo kakvo povezivanje s drugim organizacijama ne dolazi u obzir. Neophodna je, međutim, integracija protivvazdušne odbrane u okvirima koalicije. U uslovima praktično neograničenog radijusa dejstva savremenih sredstava za prenošenje nuklearnog oružja i velike manevarske sposobnosti kojom raspolažu, ni jedna država ponaosob ne može računati na bezbednost. Zbog toga samo nadnacionalni međunarodni sistem obaveštavanja (finansiran od svih članova saveza) i protivvazdušna odbrana svih država vojnog saveza mogu obezbediti uspešnu protivvazdušnu odbranu zemalja koje ulaze u sastav tog saveza. Pod pojmom integracije protivvazdušne odbrane zemalja u okvirima koalicije treba razumeti da su nacionalni sistemi protivvazdušne odbrane objedinjeni, i da njom na bazi zajedničkih planova rukovodi specijalni organ protivvazdušne odbrane koalicije. Taj organ ima mogućnosti ne samo da uzajamno izmenjuje sva obaveštenja dobivena pomoću mreže radio-lokatorskih stanica, već i da donosi operativne odluke, koje se mogu odnositi, na primer, na prebacivanje određenih vazduhoplovnih snaga iz jedne zemlje u drugu, a može isto tako da odlučuje i o korišćenju raketnih projektila i slično.

U kapitalističkim zemljama, pored integracije u okvirima NATO, odnosno CENTO-pakta, primenjuje se i geografsko objedinjavanje snaga. Na primer, protivvazdušna odbrana komande potpuno je integrirana s protivvazdušnom odbranom Sjedinjenih Država. Objedinjenom protivvazdušnom odbranom ovih zemalja upravlja zajednička američko-kanadska komanda protivvazdušne odbrane prostora Severne Amerike pod nazivom NORAD.

Što se tiče snaga predviđenih za odbranu na kopnu, postoji izvesna mogućnost integracije snaga u domenu teritorijalne odbrane. Nezavisno od postojećih doktrinarnih pogleda, vojna strana teritorijalne odbrane na kopnu obuhvata načelno tri sfere delatnosti koje obavljaju: regionalne teritorijalne jedinice (organizovane u oblastima, okruzima, srezovima i opština); jedinice koje su neposredno pod centralnim rukovodstvom i jedinice za za-

štitu granica²⁶). Sfere delatnosti teritorijalnih regionalnih snaga i sfera delatnosti jedinica koje su neposredno pod centralnim rukovodstvom, međusobno su operativno i taktički povezane, a zadaci su im istog karaktera, pa u načelu mogu da se tretiraju kao celina koja se uklapa u teritorijalnu (kopnenu) odbranu²⁷).

Što se tiče potčinjavanja celog sistema jedinica teritorijalne odbrane, tu bi, uzevši općenito, moglo da se prihvati jedno od dva rešenja. Prvo bi bilo da se sve teritorijalne jedinice potčine ministarstvu narodne odbrane, a drugo, da se potčine resoru unutrašnjih poslova. Ova prva koncepcija, kao što se može videti iz aktuelne literature, ima više pristalica. Pristalice takvog rešenja ističu tezu, da je to komponenta gde vojna delatnost predstavlja glavni ili gotovo jedini način delovanja, a najlogičnije rešenje treba videti u tome što se rukovođenje kopnenom i protivvazdušnom teritorijalnom odbranom koncentriše u ruke ministarstva narodne odbrane. Pri tome se ističe da svi vojni problemi, nezavisno od mesta gde se rešavaju, a naročito pripremanje i obuka vojnih snaga, strategijsko i operativno planiranje, obrada vojne doktrine i sl. po prirodi spadaju u nadležnost vojnih vlasti. Zato samo vojni specijalisti i Generalstab mogu kompetentno rešavati ove probleme. Resor unutrašnjih poslova nema za to ni odgovarajući aparat ni mogućnosti. Preokupiran problemima unutarnje bezbednosti, borbom protiv špijunaže i prevratničke delatnosti i održavanjem javnog reda, on ne može posvetiti dovoljno vremena čisto vojnim pitanjima.

Ako izvršimo pregled postojećih sistema potčinjavanja moći ćemo zaključiti da je ovakvo rešenje znatno češće, a primenjeno je u većini zemalja NATO, među ko-

²⁶) Granične jedinice po otpočinjanju rata mogu ući u sastav jedinica koje su neposredno pod centralnim rukovodstvom, pa se jedne i druge mogu tretirati kao tipične jedinice za unutrašnju odbranu i biti potčinjene zajedničkom štabu, što je u nekim zemljama učinjeno još u vreme mira.

²⁷) Treba napomenuti da je približno slično učinjeno u Francuskoj i Saveznoj Republici Nemačkoj, gde se sve vojne snage, predviđene za kopnenu odbranu, tretiraju kao teritorijalne jedinice i potčinjene su jednoj komandi. Uporedi: RR, op. cit. i H. Schneider, op. cit. str. 42—43.

jima su Velika Britanija, Savezna Republika Nemačka, Belgija, Holandija i još neke. U Saveznoj Republici Nemačkoj, na primer, inspektor teritorijalnih jedinica direktno je potčinjen generalnom inspektoru Bundesvera, a preko njega Ministarstvu odbrane²⁸⁾.

Protivnici potčinjavanja sistema teritorijalnih jedinica vojnim vlastima tvrde da je zakonita pojava što se u savremenom ratu sve više ograničava rukovodeća uloga vojske²⁹), jer je to rat na dva fronta, na klasičnom vojnom i unutrašnjem, koji ima svoje posebne karakteristike, neposredno povezane s problematikom resora unutrašnjih poslova. Uloga vojnog elementa na ovom drugom frontu, mada je vrlo važna, nije ni isključena ni najvažnija. Zbog toga rukovođenje ovim sektorom treba da je potpuno u rukama ministarstva unutrašnjih poslova, kao resora koji je svestrano orijentisan u problematici državne teritorije. U tom smislu moglo bi se govoriti čak i o stvaranju nekog novog »ministarstva odbrane« za pitanja unutrašnje odbrane, naročito ako se ima u vidu da se klasična ratna dejstva zamenjuju sve više dejstvima u kosmičkom prostranstvu, dok važan oblik borbe na kopnu postaju dejstva čiji je cilj prevrat, psihološki rat i diverzantska dejstva, a za borbu protiv njih vojnici ne moraju biti najbolje orijentisani.

Mešovitu nadležnost nad vojnim jedinicama teritorijalne odbrane nalazimo u Francuskoj, gde operativnu teritorijalnu odbranu koordinira generalni sekretarijat za odbranu zemlje³⁰⁾). Francuzi naglašavaju da bi dominacija vojske u području pripremanja i izvođenja odbrane do-

²⁸⁾ Uporedi: E. Schuler, op. cit.

²⁹⁾ Ovakva mišljenja su karakteristična za mnoge buržoaske publiciste, a naročito su istaknuta u članku zapadnonemačkog vojnog pisca I. Krumpelta »Rozwazania o wojne termojadrowej« (Razmišljanja o termonuklearnom ratu), objavljenom u augustu 1961. u časopisu »Wehrwissenschaftliche Rundschau«.

³⁰⁾ U sastav francuske unutrašnje odbrane ulaze: operativna teritorijalna i civilna odbrana. Ova druga je potčinjena ministru unutrašnjih poslova koji je s ministarstvom oružanih snaga saodgovoran za rukovođenje i teritorijalnom operativnom odbranom. Međutim, generalni inspektor operativne teritorijalne odbrane koji vrši kontrolu nad sprovođenjem vladinih direktiva, istupa u okviru nadležnosti ministarstva oružanih snaga. Prema: R. R., op. cit.

vela do nauružavanja ravnoteže (do koncentracije preve-like moći u jednoj ruci), čija bi neminovna posledica bilo slabljenje celine odbrambenog sistema. Navodi se poznata izjava Klemansoa koji je jednom rekao da je »rat i suviše važna stvar, da bi se mogao rešavati samo s vojničkog stanovišta«.

Drugi problem — ne manje kontroverzan — je pitanje odgovornosti za civilnu odbranu, kao i oblici sadejstva između vojnih jedinica i civilnih organizacija.

Iz literature o ovom predmetu može se videti da su mišljenja podeljena u pitanju da li civilnu odbranu treba smatrati sastavnim delom oružanih snaga, potčinjenom ministarstvu odbrane, ili je treba tretirati kao civilnu organizaciju pomoćnog karaktera koja treba da bude pod ministarstvom unutrašnjih poslova. Neki pisci ukazuju na to da suprotni pogledi na organizaciju civilne odbrane proističu iz činjenice što su vojni objekti koji treba da su pod zaštitom civilne odbrane u ratu toliko rasejani po celoj teritoriji, da bi teško bilo odvojiti njihovu odbranu od odbrane samog stanovništva³¹⁾). »Tome treba dodati, naglašava H. Demblin, još i takozvane mešovite ciljeve i civilna postrojenja koji će u određenim uslovima služiti isključivo vojnim ciljevima, a naročito kad se nađu u zoni borbenih dejstava³²⁾.

Postoje tri mogućnosti da se taj problem reši. Prvi se sastoji u potčinjavanju ove poluvojničke organizacije ministarstvu unutrašnjih poslova koje može preuzeti potpunu odgovornost za civilnu odbranu, sarađujući sa zainteresovanim resorima. Drugo bi rešenje bilo da se ona potčini ministarstvu odbrane. Međutim, postoji i treća mogućnost — da se ne uključuje ni u jedan od ova dva resora, nego da se formira specijalni komitet za pitanja civilne odbrane. On bi bio sastavljen od predstavnika odgovarajućih resora, a bio bi potčinjen neposredno vrhovnom odbrambenom organu zemlje. Zadatak bi mu bio da koordinira delatnost resora i dodeljenih snaga u domenu civilne odbrane (vidi šemu br. 4). Već na prvi pogled sva tri rešenja izgledaju logična. Ipak bi bila zabluda misliti da se navedeni sistemi mogu primeniti u

³¹⁾ H. Demblin, op. cit.

³²⁾ Ibidem.

svakom slučaju. Koji će oblik potčinjavanja biti primenjen zavisi sigurno od konkretne organizacione strukture odbrane dotične zemlje, kao i uloge koja se daje sektoru civilne odbrane.

Prvi oblik rešenja nalazimo u Saveznoj Republici Nemačkoj. Prema podacima koje je dao već pomenući zapadnonemački specijalista za pitanja unutrašnje odbrane, pukovnik Horst Zitzewitz, u ministarstvu unutrašnjih poslova postoji specijalno odeljenje za civilnu odbranu. Po red tog, postoji i glavni državni organ, Federalni ured za pitanja odbrane civilnog stanovništva (vidi šemu broj 11)³³⁾. Sličan sistem potčinjavanja nalazimo u Švedskoj, gde civilna odbrana stoji pod ministarstvom unutrašnjih poslova i deli se na: opštu civilnu odbranu, odbranu objekata i samoodbranu³⁴⁾). I u Francuskoj, prema zakonu o narodnoj odbrani, ministar unutrašnjih poslova obavezan je da priprema i sprovodi civilnu odbranu (Defense Civile), na što smo već ukazali, a koja prema francuskom mišljenju obuhvata sve nevojne mere odbrane³⁵⁾. Po tom osnovu on je odgovoran za javni poredek, fizičku i moralnu zaštitu stanovništva, kao i za obezbeđenje ustanova od javnog značaja i pomoćnih rezervi koje su od opšteg životnog značaja. Pored toga, ministar unutrašnjih poslova priprema, koordinira i nadzire ostvarivanje zadataka civilne odbrane, uključujući i one koji spadaju u nadležnost drugih ministarstava³⁶⁾.

³³⁾ H. Zitzewitz, op. cit.

³⁴⁾ M. Rz., op. cit. str. 11.

³⁵⁾ H. Zitzewitz u francuskoj civilnoj odbrani, za razliku od drugih zemalja NATO-pakta, vidi posebne specifičnosti. Polazeći od postavke da odbrana od nuklearnog napada nije isključiva dužnost oružanih snaga, u Francuskoj je dekretom »predsednika Republike od 7. januara 1959. ukinuta tradicionalna podela na vojnike i civile«, kao i dotadanje podvajanje vojnih snaga od pomoćnih civilnih službi, povezujući oba elementa u jednu celinu u okviru tzv. »nacionalne službe« koja ima karakter vojne organizacije. Na ovo ipak nisu uticali samo ciljevi odbrane, već i želja da naoružane civilne organizacije kontroliše armija. Vidi: H. v. Zitzewitz, »European Civil Defense Plans« (Evropski odbrambeni planovi), »Military Review« br. 10/1961.

³⁶⁾ H. Zitzewitz, »Innere Verteidigung Gemeinsame...« (Unutrašnja odbrana zajednički je zadatak ...).

Poslednjih godina dešavaju se izvesne promene u sistemu upravljanja civilnom odbranom. Već 1961. godine, prema pisanju štampe, predsednik Kenedi je rešio da se svi poslovi koji se odnose na civilnu odbranu predaju ministarstvu odbrane Sjedinjenih Država, koje je od tog vremena odgovorno za realizaciju proširenog programa te organizacije³⁷⁾). Na taj način treba da se osigura koordinacija rada sa vojnim merama u domenu odbrane zemlje, koje se poduzimaju na najvišem stepenu rukovođenja. I u Kanadi su pre nekoliko godina najvažnije funkcije civilne odbrane predate ministarstvu odbrane. Mada su u Kanadi i civilnim resorima dodeljeni izvesni zadaci koji proističu iz njihovih funkcija u vlasti, ipak glavni organizator civilne odbrane je ministarstvo odbrane koje ove svoje zadatke ostvaruje preko specijalnog vojnog štaba koji organizacijski pripada generalštabu KOV³⁸⁾). U Portugaliji je odavno za pitanja civilne odbrane zaduženo ministarstvo odbrane. Slična organizacijska rešenja i tendencije ka militarizaciji civilne odbrane mogu se primetiti i u drugim zemljama.

U nekim skandinavskim zemljama (Danskoj, Norveškoj) oružane snage pružaju znatnu pomoć poluvojničkim organizacijama. Na višim nivoima su danska i norveška civilna odbrana organizovane po vojnim principima, mada time ne gube civilni status, kako je to, npr., u Francuskoj³⁹⁾.

U Velikoj Britaniji usvojeno je komrpomisno rešenje. Odgovornost za civilnu odbranu (Civil Defense) snosi ministar unutrašnjih poslova. Međutim, neposredno ruko-

³⁷⁾ U Sjedinjenim Državama objedinjeni su 1958. god. Federalna uprava za civilnu odbranu i Biro za mobilizaciju u novu Upravu za civilnu odbranu i mobilizaciju državnih rezervi koja je potčinjena Izvršnom birou predsednika SAD. Prema predsednikovom govoru u Kongresu maja 1961. Uprava za civilnu odbranu i mobilizaciju državnih rezervi trebalo je da bude reorganizvana i da dobije naziv Biro za planiranje civilne odbrane.

³⁸⁾ Prema: H. Zitzewitz, »Survival operations« Neuritige Aufgaben der kanadischen Armee in der Zivilverteidigung (Operacija preživljavanja — Neuralgični zadatak kanadske armije u civilnoj odbrani) u »Wehrkunde« nr. 4/1963. god.

³⁹⁾ H. Zitzewitz, »European Civil Defense Plans« (Planovi evropske civilne odbrane) navedeno izdanje.

Ima mnogo funkcija koje se mogu staviti u nadležnost sekretarijata. Njihov broj i sadržaj zavise nesumnjivo od konkretnih uslova, odnosa između centralnih politično-privrednih državnih vlasti i među resorima, a često i od odluka centralnog organa odbrane. Svaka zemlja rešava to na svoj način, stvarajući organe saglasno svojim specifičnim uslovima i stavljajući pred njih zadatke koji im odgovaraju. Ipak, u svakom slučaju mora da postoji neposredna saradnja između sekretarijata i generalštaba u pitanjima kao što su određivanje opštih sredstava odbrane, doktrina, strategijsko-operativno planiranje i organizacijsko-mobilizacijska problematika. Taj uslov koji je očigledno nužan, ističe se u svim zemljama.

Obrada planova i praktična realizacija celog kompleksa pripremnih mera zaista velike radove. Stavljanje u pokret i dejstvo celog sistema teritorijalne odbrane u vreme rata također traži maksimalnu operativnost u izdavanju (i koordinaciji) mnogih direktiva potčinjeni stepenima. Zato je važno da organizacija izvršnog aparata udovolji pre svega zahtevima operativnog rukovođenja snagama odbrane u dinamici rata. Zbog toga se i u okviru sekretarijata mogu pokazati neophodnim izvesne operativne i tehničke sekcije, sekcija za veze i ceo jedan područni aparat savetnika i pomoćnika koji bi skladno funkcionisao. Sekretariat i rukovodstva resora morali bi pri tom imati veliku samostalnost, da bi mogli slobodno rukovoditi podređenim sektorima odbrane.

Konsolidacija svih sastavnih delova teritorijalne odbrane, nezavisno od vrste i uloge, sa odgovarajućom samostalnošću u donošenju odluka, te njihovo operacijsko potčinjavanje centralnim rukovodećim organima, osiguravaće nesumnjivo saradnju i uzajamnu pomoć, povećavati uspešnost funkcionisanja i jedinstvo komandovanja u izvršavanju osnovnih zadataka. Tu treba također podvući da je u svakoj od opisanih varijanti, odbrana nacionalne teritorije rukovođena jednom voljom i jednom mišlju vodiljom. To je volja vrhovnog organa odbrane koji rukovodi, dejstvom celog sistema. On daje zadatke pojedinim sektorima, a pomoću izvršnog aparata prati i kontroliše njihovo izvršavanje. Rukovodilac tog organa može po potrebi davati zadatke pojedinim ministrima i samo-

stalnim sektorima, te određivati načine njihove uzajamne saradnje. Takva integracija komandovanja ne eliminiše nego, naprotiv, naglašava nužnost i mogućnost vršenja operativne kontrole od strane zainteresovanih resora nad potčinjenim institucijama.

Pored svih drugih prednosti koje proizlaze iz ovakve organizacijske jedinstvenosti, jeste mogućnost centralizovanog rukovođenja svim najvažnijim operacijama i organizacijskim zahvatima u pozadini zemlje. Ako bi svaki elemenat i svaki deo snaga radio samostalno i ako bi pojedini sektori odbrane rešavali probleme u svojim uskim okvirima, postojala bi opravdana bojazan da se ne bi mogla izvršiti koncentracija snaga i sredstava u odlučujuće vreme i na odlučujućem mestu. Mada je koncepcija podele teritorijalne odbrane na protivvazdušnu, kopnenu, civilnu, privrednu, psihološku itd., objektivna nužnost, ipak bi se nepostojanje centralnog organa koji bi koordinirao dejstva pomenutih elemenata kao i administrativnih i društvenih organizacija, moglo štetno odraziti na efikasnost njihove upotrebe. To uostalom potvrđuje i drugi svetski rat. U hitlerovskoj Nemačkoj sporovi oko kompetencija, do kojih je dolazilo zbog nepostojanja centralnog organa, predstavlјali su u početnom periodu vazdušne ofanzije saveznika bitan faktor koji je umanjivao efikasnost akcija teritorijalne i civilne odbrane. Vrlo je često nedostajala saradnja između snaga protivavionske i organa civilne odbrane s jedne, i Vermahta i privrednih resora Rajha, s druge strane⁵¹).

Te skicirane kompetencije rukovodstva i njegovog sekretarijata ne obuhvataju izvršno rukovođenje snagama i sredstvima TOZ. Neposredno rukovođenje spada u nadležnost resora pod kojima stoje određene vojne komande i aparat civilne odbrane. U sklopu takvih odnosa svaki od vojnih i civilnih sektora može po svom nahođenju i uverenju iznositi gledište i predlagati program u ostvarivanju opšteg odbrambenog napora. Na taj način će obim odgovornosti i delatnosti pojedinih snaga biti uvek samo jedna grana, a ne osnovno stablo bezbednosti zemlje. Ne

⁵¹) Vidi: E. Hampe: »Strategija građanskog oborony« (Strategija građanske odbrane), op. cit.

bi bilo dobro kada se organizacija i struktura odbrane zemlje ne bi našle na liniji ove istine.

U interesu ispravnog rešavanja svih problema, ova struktura i funkcionalno potčinjavanje svih karika odbrane glavnom organu za odbranu dopuštaju primenu posredne i neposredne linije upravljanja. Rukovodioci pojedinih sektora potčinjeni su, istina, rukovodiocu glavnog organa odbrane, ali i pored toga ostaje njihova stvarna potčinjenost funkcionalnim rukovodicima, čiji su oni zamenici, kao npr. za vojna pitanja, unutrašnju bezbednost, civilnu odbranu, ekonomsku odbrambenu mobilizaciju, psihološku odbranu, a i njihovi eksperti i pomoćnici za druga pitanja. Sve u svemu, ovaj sistem ima prednosti i nedostatke. Pomoću funkcionalne strukture osigurava se objedinjavanje interesa svih angažovanih institucija i sektora. Zahvaljujući specijalnostima sektora moguće je sistematski podeliti zadatke, što garantuje maksimum efikasnosti, kako u pogledu kvaliteta, tako i vremena. Po red tog a svaki sektor ima, ako tako možemo reći svoju dušu koja je izraz karaktera organizacije i tehničke opreme kojom se služi. Izvestan nedostatak tog sistema je činjenica što je određeni rukovodilac sektora potčinjen po nekoliko linija (odgovara i pretpostavljenom po liniji odbrane i funkcionalnom starešini), zbog čega može u izvesnoj meri biti narušeno osnovno načelo jedinstva rukovođenja (komandovanja). U tome se može kriti izvesna opasnost za disciplinu dejstava u pozadini, naročito u početnom periodu rata. To iziskuje potrebu da se osnovne direktive usaglašavaju u glavnom organu odbrane ili u sekretarijatu, da bi se izbeglo višelinijsko rukovođenje i komandovanje.

Decentralizacija — regionalni organi odbrane

Već prvi raketni udari mogu izazvati ozbiljne komplikacije u sistemu veza i komandovanja teritorijalnom odbranom zemlje. Dezorganizacija mreže operativnog rukovođenja može ograničiti, a u izvesnim situacijama čak i potpuno onemogućiti, bilo kakve intervencije centralnih ili oblasnik rukovodećih organa u mnogim pitanjima od-

brane. To nameće zaključak da centralni rukovodeći organi igraju glavnu ulogu pre svega u miru i da se ona sastoji u pripremanju zemlje za odbijanje agresije. To je svojevrsna priprema snaga i sredstava za rešavajuću bitku, njihovo racionalno grupisanje, koncepcijsko rešenje o teritorijalnoj odbrani, pokretanje i vešto uvođenje svih snaga u borbu. Od časa izbijanja sukoba, a naročito u periodu početne krize do koje može doći, one će regionalne snage morati više računati na same sebe nego na pomoć i koordinaciju od glavnih rukovodećih organa zemlje. Tu se pojavljuje izvesna analogija sa veštinom starovekovnih i srednjovekovnih armija, kada je o ishodu odlučujuće bitke rešavala pre svega pripremljenost snaga za sukob, njihovo vešto grupisanje i izbor pogodnog terena. Posle početka borbe uloga glavnog komandanta nije više bila velika.

U slučaju velikih uništavanja i znatnih gubitaka sa kojima se treba realno računati, centralno rukovodstvo teritorijalne odbrane i njegov koordinirajući aparat mogu sa žalošću konstatirati svoju bespomoćnost u pogledu rukovođenja. U takvim uslovima oni mogu manje-više improvizovano rukovoditi, a posledice toga nije teško predvideti. To je jedan od razloga zbog kojih celishodna i promišljena decentralizacija rukovođenja odbranom treba da zauzme počasno mesto prilikom dodelje kompetencija regionalnim stepenima komandovanja. Tu se treba prisjetiti da je potpuna centralizacija komandovanja u rukama Riđa Smiglija 1939. god. podbacila već u prvim danima rata, što je u znatnoj meri doprinelo brzom slomu vojnog rukovodstva poljske armije i razbijanju odbrane⁵²⁾.

U svakom slučaju, ističući neophodnost primene načela centralizacije rukovođenja snagama teritorijalne odbrane, ne sme se zaboraviti na potrebu odgovarajuće decentralizacije nadležnosti i na samostalnost dejstava pojedinih sektora i komandnih stepena u teritorijalnom sistemu, koji treba da poštuje svaka organizacija odbrane. Centralno rukovođenje koje omogućuje racionalno i najekonomičnije korištenje snaga i materijalnih rezervi za potrebe TOZ, ne treba dovoditi u koliziju sa načelima de-

⁵²⁾ J. Bordzilowski: »Sila i gotowość naszego wojska« (Snaga i spremnost naše armije) u »Trybuna Ludu« od 27. IX 1964. god.

centralizacije, tj. samostalnosti dejstva različitih elemenata i organa teritorijalnog sistema.

Od časa kada sukob počne, rukovodioci lokalne i regionalne administracije i načelnici teritorijalnih štabova moraju biti orientisani na samostalno delovanje, po vlastitom nahođenju i sa lokalnim sredstvima, a vlada im mora automatski dati vrlo široka ovlašćenja i nadležnosti u čvornim pitanjima odbrane njihovih regiona koja će sigurno biti mnogo šira nego što se to prepostavlja⁵³⁾). Na to ukazuje i diplomirani pukovnik F. Čižović«. Da bi taj sistem (teritorijalna odbrana zemlje — H. M.) mogao da odgovori zadacima teritorijalne odbrane, neophodna je, s jedne strane, centralizacija rukovođenja i upravljanja državom, da bi se omogućilo celishodno uspešno i brzo rešavanje svih čvornih odbrambenih, političko-administrativnih i privrednih problema zemlje, a sa druge potrebna je odgovarajuća decentralizacija komandovanja i upravljanja koja u određenim uslovima osigurava samostalnu delatnost snaga i sredstava odbrane u duhu generalnih postavki i odluka. Decentralizacija treba da omoćućava pojedinim stepenima komandovanja i upravljanja da probleme odbrane rešavaju u svom delokrugu⁵⁴⁾.

Teško bi bilo ne složiti se sa sugestivnom tezom autora. Sigurno je tačno da, pored primene načela centralizacije rukovođenja unutrašnjom odbranom kome treba dati prioritet naročito u mirnodopskom periodu, treba da se isto tako jasno podele kompetencije između pojedinih organa teritorijalne odbrane, pojedinih stepena komandovanja u teritorijalnom sistemu i organa lokalne vlasti.

⁵³⁾ Tendencija da se postojeća decentralizacija još proširi, naročito u pogledu kompetencija nižih rukovodstava unutrašnje odbrane, javlja se u mnogim zemljama (Francuskoj, SRN, Svedskoj). »Zahtevi operativnog rukovođenja dejstvima na bojnom polju, piše Hampe, traže decentralizaciju komandovanja. Zato vojne oblasti moraju raspolagati takvim snagama i sredstvima, da mogu samostalno rešavati zadatke koji im se postave«. E. Hampe, op. cit.

⁵⁴⁾ F. Czyrowicz: »Wezlowe problemy obrony terytorium kraju« (Čvorni problemi teritorijalne odbrane zemlje) u »Myśl Wojskowa«, nr. 9/1963, str. 3.

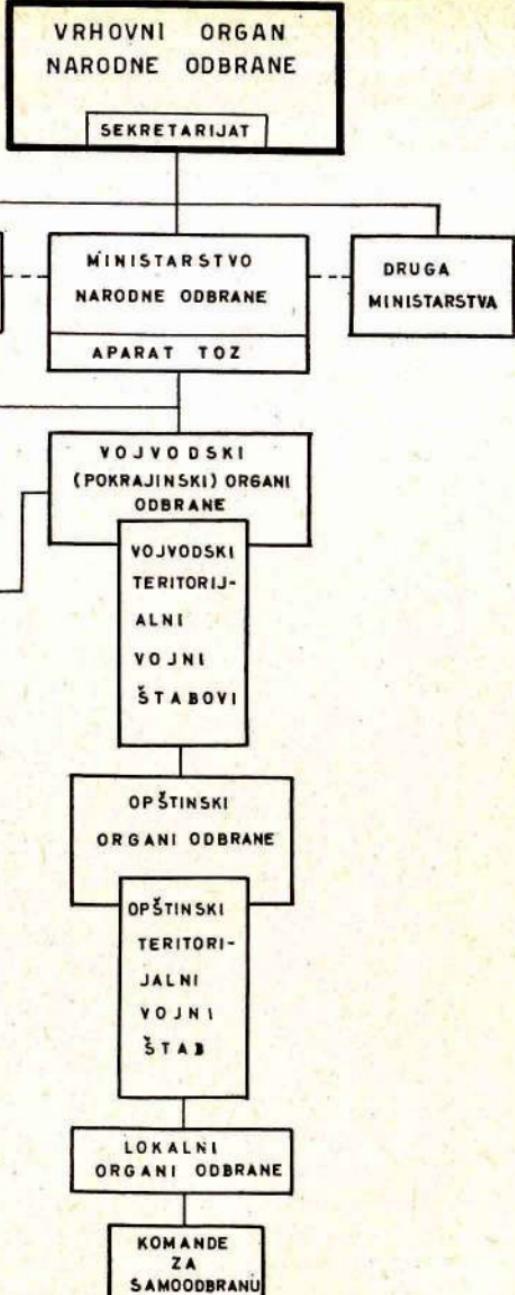
U prilog načela decentralizacije rukovođenja teritorijalnom odbranom ide svakako i okolnost koja se mora uzeti u obzir, tj. da se organizaciona struktura i sistem rukovođenja oslanjaju na postojeću podelu državne teritorije: administrativno-političku i administrativno-vojnu. Mnoge od poznatih organizacionih koncepcija u evropskim državama oslanjaju se na tu podelu i koriste se njome u sistemu rukovođenja regionalnim snagama i sredstvima, poveravajući terenskim organima određen deo poslova iz domena rukovođenja i sadejstva⁵⁵⁾.

A pitanje sadejstva između nižih stepena i elemenata teritorijalnog sistema? Da bi se operativno objedinio taj znatan deo vojnih snaga i resorskih sredstava, angažovanih u teritorijalnoj odbrani, kao i da bi se njihov rad povezao sa naporima terenskih administrativno-političkih vlasti i odbranom koju organizuje samo stanovništvo, na nižim stepenima teritorijalnog sistema, neophodne su specijalne ustanove za političko-administrativno rukovođenje i komandovanje.

Ovu dužnost mogli bi objaviti *pokrajinski i sreski organi narodne odbrane*, koji bi bili sastavljeni od predstavnika političkih organizacija, narodne vlasti i rukovodilaca zainteresovanih lokalnih organizacija za odbranu, a kao izvršni aparat služio bi im vojno teritorijalni štab. Dakle, analogno rešenju usvojenom na državnom nivou, gde političko-vojno i administrativno-privredno rukovođenje teritorijalnom odbranom obavljaju državni organ odbrane i njegov sekretarijat, tako je i na pokrajinskom i sreskom nivou rukovođenje snagama i sredstvima teritorijalnog sistema preko pokrajinskih i općinskih organa za odbranu i njihovog izvršnog organa, vojno teritorijalnih štabova (vidi šemu broj 5).

Vojvodske teritorijalne štabove, pošto u svom sastavu imaju specijaliste iz raznih sektora odbrane i područja delatnosti, mogu rukovoditi delatnošću vojnih jedinica teritorijalnog sistema, civilnom i psihološkom odbranom itd., u svom delokrugu i osigurati njihovo neposredno-operativno sadejstvo. Slično može stvar izgledati i na nivou sreza ili opštine. U gradskim četvrtima, većim nase-

⁵⁵⁾ Tako su uradile sve države NATO-pakta, a i neutralne Švedska i Švajcarska.

Sema 5 — Sistem rukovođenja snagama teritorijalne odbrane zemlje i koncepcija njihovog operativnog sadejstva (jedno od mogućih rešenja).

Ijima i industrijskim centrima mogu se u slučaju rata formirati *lokalni organi odbrane* koji bi vršili funkciju koordinatora delatnosti lokalnih (gradskih) ustanova i odreda za samoodbranu.

Da bi se obezbedio uspešan rad u uslovima decentralizacije, terenski organi odbrane i njihovi štabovi moraju, pored široke samostalnosti rada i slobode donošenja odluka za dejstva u svom području, da raspolažu odgovarajućim snagama i sredstvima, kako onim za lokalnu upotrebu tako i pokretnim teritorijalnim jedinicama i neophodnim organima za civilnu odbranu.

Bitan element sadejstva koji će od samog početka uticati na uspešnost teritorijalne odbrane, biće svakako plan razvoja i upotrebe snaga i sredstava TOZ u slučaju rata. Nije na odmet pomenuti da teritorijalna organizacija treba da ima naročito razrađen i temeljito prostudiran plan odbrane, da bi se i na taj način smanjili učinci nuklearnog napada i izbegla eventualna dezorganizacija u početnom periodu rata. U tom smislu, taj plan predstavlja osnovni deo rada na pripremanju teritorije za odbranu od agresije. U pojedinim zemljama plan izrađuju centralni organi odbrane zemlje i generalštab, uz učešće rukovodilaca resora, u skladu s opštom odbrambenom politikom koju određuju najviši politički organi zemlje, i u duhu direktiva i planova ujedinjene komande oružanih snaga koalicije.

Zbog mogućnosti iznenadnog udara, pitanju visokog stepena borbene gotovosti, kako svih snaga, tako i rukovodstva, mora se pokloniti najveća pažnja. Ta gotovost je neophodan uslov za ostvarivanje glavnog zadatka odbrane, tj. za osujećivanje neprijateljeve agresije. Zbog toga koncepcija i organizacija teritorijalne odbrane zemlje, sistem potčinjavanja i komandovanja snagama, moraju biti tako komponovani, da se po mogućnosti izbegne potreba za većim, pa čak i manjim prepravkama u sistemu rukovođenja u vreme kada već počne rat ili za vreme političke zategnutosti.

Organizacioni sistem i potčinjavanje osnovnih elemenata odbrane, moraju biti tako postavljeni da stalno budu spremni za dejstvo, a njihovi rukovodeći organi svih stepena i teritorijalni vojni štabovi sposobni svakog

trenutka da stave u pokret odbrambeni sistem. Oni su, dakle, pre svega obavezni da sa uspehom reše one zadatke koji će se pojaviti doslovno u toku prvih minuta rata. Potreba blagovremenog pokretanja snaga i njihova spremnost da neposredno stupe u akciju razumljivi su ako se ima u vidu činjenica da će protivnik početi agresiju masovnim napadima iz vazduha, zbog čega će se unutrašnji front odbrane formirati pre nego front operativne vojske. Izgleda da predloženo strukturalno rešenje: funkcionalni sistem potčinjanja, zasnovan na postojećoj administrativno-političkoj i administrativno-vojnoj, podeli zemlje može dosta doprineti da se udovolji tome zahtevu. Može, ali pod uslovom da teritorijalna odbrana bude tretirana kao jedan od prvorazrednih zadataka u programu narodne odbrane, a rukovodeći organi, sve do onih u srezovima i njihovi izvršni aparati, da budu formirani i spremni za dejstvo već u vreme mira.

Ne podleže sumnji da centralno rukovodeće telo i njegov sekretarijat, kao i pokrajinski i sreski organi odbrane sa teritorijalnim vojnim štabovima, moraju da postoje i da deluju u vreme mira. Ne može se polaziti od pretpostavke da bi ove ustanove, ako bi bile oformljene tek kada počnu prvi razorni raketni udari, mogle da uspešno stupe u akciju. Bilo bi iluzorno misliti da bi one to uspele, a u svakom slučaju došlo bi do velikih zakašnjenja. Ovi organi moraju da funkcionišu, pripremaju svoje regione za odbranu da aktivno učestvuju u izradi smernica njenog razvoja, da ažurno upoznaju najnovije naoružanje, da organizuju obuku onih snaga kojima će raspolagati, da upoznaju njihove operativno-odbrambene mogućnosti. U periodu kada se pojavi opasnost od sukoba i neposredno pošto on otpočne, moglo bi se dopustiti jedino formiranje lokalnih organa odbrane, jer je njihova uloga znatno manja, a s obzirom na manje prostranstvo na kome deluju, njihovi se članovi međusobno poznaju i brže se uključuju u lokalnu problematiku odbrane.

Niko ne spori da takvo rešenje koje je povoljno za gotovost sistema teritorijalne odbrane može imati i niz nedostataka, naročito u pogledu posledica za privredu i državnu administraciju, pošto će poslovi oko pripremanja odbrane odvlačiti ljude od svakodnevnog života i proiz-

vodnje. To ne govorimo zato da bismo dezavuisali sam predlog da još u miru stalno postoje organi odbrane, nego da bi se uočili izvesni poremećaji i ekonomski posledice koje mogu nastupiti prilikom ostvarivanja ovako zamišljenog načina rukovođenja. Da budemo sasvim jasni — neka totalna militarizacija administrativno-političkog života i totalno pripremanje za rat sigurno su neprihvatljivi. Pa ipak, bez stalnih rukovodećih organa, gotovost teritorijalne odbrane za odbijanje agresije može se pokazati nesigurnom.

VI — SAVREMENA PROTIVVAZDUŠNA ODBRANA I NJENE PERSPEKTIVE

»Sovjetska protivvazdušna odbrana raspolaže kompletima protivvazdušnih dirigovanih raketa i bespilotnih lovaca presretača velikog radijusa koji mogu uništavati rakete i druge aparate koji lete na bilo kojoj visini, u svim meteorološkim uslovima i bez obzira na radio-ometranja«.¹⁾

»Razvoj vazduhoplovnih sredstava napada podigao je danas protivvazdušnu odbranu u red najvažnijih mera u sistemu narodne odbrane, a karakter ugroženosti zahteva da se ta odbrana drži u stalnoj gotovosti za trenutno stupanje u dejstvo«.²⁾

»Danas se smatra da je tehnički moguće izgraditi vazduhoplov koji bi u sebi sjedinjavao dobre strane aviona i kosmičke letelice, tj. koji bi mogao leteti kako u zemljinoj atmosferi tako i u kosmosu i po spuštanju na aerodrom bio bi sposoban za ponovnu upotrebu«.³⁾

Sadržaj ovih triju izjava kompetentnih rukovodilaca obeležava u izvesnoj meri karakter i stanje tehnike koja predstavlja savremenu protivvazdušnu odbranu, ukazujući u isto vreme na široke razvojne perspektive PVO zemlje koja će možda u dogledno vreme raspolagati letelicom

¹⁾ Citat prema: W. A. Sudjec: »Wojska PWO Strany na nowom etapie« (Jedinice PVO u novoj etapi), »Krasnaja Zvezda«, 28. III 1964. godine.

²⁾ Citat prema: »Dziš — na straży« (Danas na straži...), op. cit.

³⁾ Citat prema: »Dzien lotnictwa w ZSRR. Wywiad narszalka Wierszynina« (Dan vazduhoplovstva u SSSR. Izjava maršala Vjeršinina), »Trybuna Ludu«, 18. VIII 1964.

za vazdušni i kosmički prostor, kao i odbrambenim sistemom protiv orbitalnog oružja. Ako uporedimo ova tehnička dostignuća sa stanjem protivvazdušne odbrane i njenih sredstava u 1944. godini, videćemo da je izvršen napredak koji imponuje. To predstavlja revolucionaran skok, pogotovo kad se ima u vidu da cela istorija jedinica protivvazdušne odbrane nije mnogo duža od četvrt veka. Uglavnom, tek u periodu drugog svetskog rata i neposredno posle njega, u nekim razvijenim zemljama one su se cformile u opštem sistemu oružanih snaga, kao nov samostalan vid, izuzetno važan za odbrambenu sposobnost zemlje. To je bio rezultat dva izrazito različita uzroka. Prvo, brzog razvoja sredstava vazdušnog napada koja su neposredno ugrožavala pozadinsku infrastrukturu zemlje. Drugo, tehničkih karakteristika naoružanja toga vida oružanih snaga, osobenosti komandovanja, kao i specifičnosti strategijskih ciljeva koji se stavljuju pred njih.

Poslednja decenija donela je dalji nagao razvoj tog vida oružanih snaga. Razvoj nuklearnog oružja i usavršavanje sredstava za njegovo prenošenje — raketa i aviona — kao i napredak u izgradnji elektronsko-radio-lokatorskih sistema za otkrivanje i navođenje, izazvali su dalju intenzivnu evoluciju njihove doktrine. To se, pored ostalog, odrazilo i na bogatu teorijsku literaturu u posleratnom periodu, u kojoj se operacije tog vida oružanih snaga, naoružanih već i raketnim oružjem, tretiraju kao nov element ratne veštine.⁴⁾)

Kakav je sadržaj pojma »protivvazdušna odbrana«? Vazdušna odbrana koja se u nekim zemljama naziva »protivvazdušnom odbranom«⁵⁾) označava defanzivnu stranu rata u trećoj dimenziji. Ona dopunjuje teritorijalnu od-

⁴⁾) Više o nastanku operativne veštine i razvoju doktrine PVO, vidi: B. Zabjelok, L. Križanovski, op. cit.

⁵⁾) Za ovaj vid odbrane u savremenim uslovima nesumnjivo je prikladniji termin »vazdušna odbrana«, kao što je to prihvачeno u mnogim zemljama. (U Poljskoj je za protivvazdušnu odbranu usvojen termin »vazdušna odbrana«, pa otud i ova autorova diskusija oko ovog izraza. NP) Ona, naime, obuhvata ne samo borbu protiv neprijateljeve avijacije, nego u još većoj meri borbu protiv raket, a sada još i borbu protiv orbitalnog oružja.

branu od napada bespilotnim i pilotiranim sredstvima koja nastoje da se probiju na teritoriju države, uništavajući ih pre nego što dopru do cilja. Općenito je usvojeno da protivvazdušna odbrana predstavlja skup, po cilju obedinjenih, protivraketnih i protivvazduhoplovnih operacija, čiji je cilj da se unište neprijateljeva sredstva vazdušnog napada i osujeti njegova ofanziva⁶). Ali nezavisno od definicije koja može biti i drugčije formulisana, cilj tih operacija jeste efikasna odbrana od sredstava napada iz vazduha i kosmosa, uperenih protiv cele teritorijalne strukture zemlje, uključujući njene oružane snage, privredu i stanovništvo. Ova odbrana treba da obezbedi ne samo preživljavanje prvih najtežih udara, nego i produžavanje odbrane zemlje u toku sledećih ratnih operacija.

Zainteresovanost protivvazdušne odbrane ograničava se načelno na odbranu širokih pozadinskih prostora i briše se za bezbednost onih objekata i pravaca za koje je zadužena. Ipak, u pojedinim periodima rata njene snage i sredstva mogu dejstvovati direktno za potrebe operativne vojske i povezano s njenim protivvazdušnim sistemom koji je pokretljiv i elastičniji, s obzirom na snage koje štiti. U početnom periodu rata, kada se operativne grupacije prebacuju na liniju uvođenja u bitku, zadatak zaštite tih jedinica pripadaće u velikoj meri, ako ne i isključito, teritorijalnoj protivvazdušnoj odbrani.

Sve veći značaj

Uspešna zaštita zemlje može se postići ako se ostvare izvesni uslovi, od kojih je jedan sigurno najvažniji, name — postizanje prevlasti u vazduhu. Ostvarivanje ovog uslova, međutim, direktno zavisi od sposobnosti protivvazdušne odbrane.

Odlučujući značaj protivvazdušne odbrane za postizanje nadmoći u vazduhu došao je prvi put do izražaja u velikoj višemesecnoj vazdušnoj operaciji protiv Velike Britanije 1940. godine. U ovoj ofanzivi nemačko vazduhoplovstvo nije uspelo da savlada britansku protivvazdušnu

⁶) Sličnu definiciju nalazimo u sovjetskoj literaturi. Vidi: V. Sokolovski, M. Ceredničenko, op. cit.

odbranu. Suprotstavljući Nemcima bolju lovačku avijaciju i usavršavajući tehniku otkrivanja bombardera koji su dolazili u napad, Englezi su uspevali da odbiju vazdušne napade, a zatim postepeno da zadobiju i učvrste vlastitu vazdušnu nadmoć nad oslabljenim i razbijenim snagama Luftvafe. U 1942. godini, kada se nemačka komanda postepeno povukla iz vazdušnog rata protiv Velike Britanije⁷⁾ i još oscilirala između njegovog ofanzivnog i defanzivnog karaktera, što je dovelo do rasipanja tehničkih sredstava, Britanci su uspeli da mobilišu sve tehničke rezerve i da na tom polju postignu velik kvalitetan i kvantitetan napredak, što im je na kraju obezbedilo čvrstu nadmoć, a zatim i potpuno gospodstvo u vazduhu. Od 1943. god. — RAF je uz učešće američkog vazduhoplovstva počeo nalete na pozadinu hitlerovskog Rajha koji su trajali do 1945. god. i kojima se nije uspela odupreti tehnički i brojno slaba nemačka protivvazdušna odbrana⁸⁾. Pogrešna ocena iskustava i naučnih dostignuća, kao i ograničene proizvodne mogućnosti nemačke industrije naoružanja, bili su razlozi zbog kojih se nemačka odbrana nije u toku rata više ni mogla razviti do željenih razmera⁹⁾.

Tehnička otkrića posle drugog svetskog rata dovela su do suštinskih promena u sadržaju i obliku vazdušnog rata (u trećoj dimenziji). Teško bi bilo i pokušati da se iscrpno prikaže ta problematika koja bi znatno prema-

⁷⁾ Pored ostalog, i zbog planiranog napada na SSSR, za šta je bio angažiran najveći deo snaga Luftvafe.

⁸⁾ Ovde treba imati u vidu i to da je koncentrisanje nemačkih vazdušnih snaga na istočnom frontu olakšalo zapadnoj koaliciji izvođenje ofanzive protiv nemačke pozadine.

⁹⁾ Kada su se Nemci konačno odlučili da pređu u odbranu u vazduhu, bilo je već prekasno. Kod saveznika su bila ostvarena takva tehnička dostignuća, naročito u području radarske tehnike, da su nemački naučni krugovi bili prosti zapanjeni. Zahvaljujući tim dostignućima, savezničke vazduhoplovne snage su uspele da u toku dejstava na Atlantiku 1943. god. potope gotovo sve nemačke podmornice. Elektronskim protivdejstvom tada je započet »elektronski rat« koji je u sadašnjim uslovima postao vrlo efikasno sredstvo borbe. Njime je nemačka teritorijalna protivvazdušna odbrana bila doslovno zaslepljivana — kaže jedan zapadnonemački vojni pisac. Vidi: H. H. Gustke: »Aktive Luftverteidigung« (Aktivna protivvazdušna odbrana), Bonn, 1959. god.

šila okvire čak i posebnog opširnog dela. Želimo jedino da pažnju čitaoca skrenemo na izvesne najkarakterističnije promene i tendencije koje utiču na sadržaj savremene operativne veštine i taktike protivvazdušne odbrane zemlje i na pravac tehničke evolucije sredstava za borbu, i njihov uticaj na perspektivu ovog vida oružanih snaga.

Danas se pod borbom za prevlast u vazduhu misli na nešto sasvim drugo nego što je samo sukobljavanje vazduhoplovnih formacija ratujućih strana. To je borba koja je više tehnička nego krvava, to je pre svega konfrontacija raketnih sredstava raznih klasa i parametara kojima se upravlja pomoću automatizovane elektronske aparature iz komandnih centara, razmeštenih na zemlji i udaljenih od mesta »bitke« po nekoliko desetina ili čak nekoliko hiljada kilometara. Na taj način je vizija rata koji se vodi letećim aparatima i elektronskim mozgovima, vizija bitki na pritisak dugmeta, postala u velikoj meri stvarnost. U svakom slučaju tehnizacija borbe i kontrole (komandovanja) u nadzemaljskom prostoru pojavljuje se nesumnjivo i dosad nepoznatom obimu.

U istoj meri u kojoj su elektronski sistemi upravljanja izviđanja i navođenja revolucionisali ceo sistem komandovanja, poznat iz prošlog rata, toliko su i raketna sredstva borbe zacrtale nove mogućnosti zadobijanja gospodstva u vazduhu. Postoji mišljenje koje nije lišeno strategijskog rezona — da će u početnom periodu eventualnog budućeg rata taj cilj moći da se postigne pomoću trenutno uzvratnog udara snagama strategijskih raketnih jedinica, one će agresoru naneti gubitke ne manje od onih koje je nameravao naneti svojim udarom. Gornju tvrdnju potrebno je jasno naglasiti, jer bi se na ovaj način mogla postići ne samo bezbednost od napada iz vazduha na celoj pozadinskoj teritoriji, nego još i eliminisati mogućnost protivnikovog izviđanja i pronalaženja ciljeva, što je sve osnova za dalje uspešno iskorištavanje nuklearnog oružja. Zadatak je protivvazdušne odbrane u toj etapi da se suprotstavi svim eventualnim napadima, među kojima i preventivni, kojima bi protivnik htio da tok rata okreće u svoju korist. Jedinice PVO treba svojim aktivnim protivdejstvima da osujete protivnikovu računicu na iznenađenje, da razbiju njegove napadne raketne

i vazduhoplovne snage, da spreče razaranje branjenih objekata, i da samim tim stvore uslove za protivofanzivu vlastitih raketnih snaga. U literaturi se podvlači da se jedno i drugo može postići samo ako postoji racionalno zamišljen i operativno uvek spremam sistem vazdušnog rata koji u podjednakoj meri počiva na gotovosti strategijskih raketnih snaga i teritorijalne protivvazdušne odbrane pojedinih zemalja koalicije.

Svi faktori na koje smo ovde ukazali određuju i novu ulogu protivvazdušne odbrane. Sve dok se svodila na samo protivavionsku odbranu, postojala je i izvesna osnova da se smatra manje važnom strategijskom merom. Danas, pak, kada je glavni značaj njenog dejstva sadržan u protivraketnoj odbrani, ona je postala jedan od osnovnih elemenata savremenog rata.¹⁰⁾ Zbog toga je u Poljskoj, kao i u drugim savremenim armijama, stvorena teritorijalna protivvazdušna odbrana kao potreban vid oružanih snaga¹¹⁾.

Najvažniji zadatak protivvazdušne odbrane zemlje, danas i u najbližoj budućnosti, pored sprečavanja agresije, jeste *nesumnjivo uništavanje vazdušnih sredstava protivnika koja napadaju zemlju u okvirima prvog udara, a zatim zaštita mobilizacije rezervi i strategijskog razvoja oružanih snaga*. Iz ovog proizlazi i njena važnost u okvirima savremene teritorijalne odbrane kao najvažnije karakterike u odbrambenom sistemu zemlje. Sprečavajući prodor neprijateljskih sredstava vazdušnog napada na branjenu teritoriju, protivvazdušna odbrana rešava glavni strategijski problem teritorijalne odbrane. To postaje očevidno kada se prisetimo da ogromna snaga raket sa vodoničnom bojevom glavom može izazvati katastrofalne posledice ako se makar jedna probije kroz sistem odbrane.

Nezavisno od toga: ako uporedimo protivvazdušnu odbranu sa kopnenom, možemo konstatirati da pojaća-

¹⁰⁾ Operacije jedinica protivvazdušne i protivraketne teritorijalne odbrane, čiji je cilj da brane zemlju i njene oružane snage od neprijateljevih nuklearnih udara, predstavljajuće jednu od glavnih vrsta ratnih dejstava u raketno-termonuklearnom ratu. Vidi: V. Sokolovski, M. Čeredničenko, op. cit.

¹¹⁾ Prema: »Dziš — na straży...« (Danas — na straži...).

vanje odbrane »neba« pruža neuporedivo veće garancije za odbranu teritorije nego li glomazni sistem kopnene i civilne odbrane raspoređen na zemlji. Ako bismo hteli da procentualno izrazimo važnost pojedinih sektora u sistemu teritorijalne odbrane, mogli bismo reći da bezbednost pozadine u nuklearnom ratu zavisi najmanje 90% od protivvazdušne odbrane (ako potpuno izvršava svoje zadatke), a 10% od teritorijalnih kopnenih jedinica (odbrana od desanata i diverzija). Pošto zavesa protivvazdušne odbrane ipak neće u praksi biti tako čvrsta da garantuje da jedan deo protivnikovih sredstava neće uspeti da prodre u pozadinu zemlje, to će i ideo protivvazdušne odbrane u daljem toku borbe postati manji u poređenju sa ulogom teritorijalnih jedinica i organizacija civilne odbrane koje pripremaju zemlju za ublažavanje posledica dejstva projektila i bombi, a zatim se angažuju na likvidaciji nastalih posledica napada.

Ne treba se, dakle, čuditi što danas mnogi specijalisti povezuju izglede za ishod rata sa stanjem protivvazdušne odbrane, tretirajući je kao snagu koja je sposobna da sudbinu oružanog sukoba okrene u korist one države koja je uspešnije štitila svoju teritoriju.¹²⁾ Potrebno je obratiti pažnju na to da se sredstva protivvazdušne odbrane stalno razvijaju i usavršavaju, pa je sigurno da će u budućnosti njen značaj biti još veći. Pored toga, treba se setiti da protivvazdušna odbrana, kao najvažnija karika teritorijalne odbrane, ima ogroman psihološki značaj, jer je volja stanovništva za otpor mnogo jača ako zna da mu u slučaju agresije ne preti kompletno uništenje. Iz ovog što je rečeno može se izvući zaključak da je protivvazdušna odbrana, kako nuklearnih udarnih snaga razmeštenih na teritoriji, tako i civilnog stanovništva, danas postala jedan od glavnih preduslova za uspešno vođenje totalnog rata.

¹²⁾ Vidi: V. Aškjerov, B. Zabjelok i dr. op. cit. str. 71. Autori navode, pored ostalog, izjavu već navedenog A. Severskog: »Ishod rata između dva potencijalna protivnika koji raspolažu mogućnostima za uzajamno uništenje može zavisiti od stanja njihove protivvazdušne odbrane, koja treba da čini neophodni sastavni deo vojne snage države«. Ibidem.

Ona je tako i tretirana u mnogim državama, a poslednjih godina i u Sjedinjenim Državama. Tamo je nastupila prava revolucija u shvatanjima. Još u toku drugog svetskog rata, nekoliko desetina kilometara kanala Lamanša predstavljalо je delimičnu prepreku ofanzivi na Englesku, a posle 1945. godine, šest hiljada kilometara mora štitilo је Ameriku. Danas u svetu vrlo razvijene raketne snage SSSR-a i povećane ranjivosti teritorije i udarnih snaga Sjedinjenih Država, ove udaljenosti postale su beznačajne. To je izazvalo porast interesovanja za problematiku protivvazdušne odbrane, pa se od 1956. godine u SAD javlja sve veći broj onih koji traže da se ta odbrana pojača. Oni tvrde da je zbog toga što je protivnik u stanju da izvrši uzvratne udare, neophodno stvoriti efikasnу protivvazdušnu odbranu Američkog kontinentа i severnoatlantskih zemalja. Zbog toga se protivvazdušnoj odbrani počela pripisivati strategijska uloga jer kako se tvrdi, »predstavlja neophodni faktor zastrašivanja u doba mira«¹³⁾.

Spremnost za odbijanje prvog udara

Svest o fatalnim posledicama koje bi mogle da nastupe zbog zaostajanja u području razvoja i primene raketne tehnike, radarskih uređaja, elektronske tehnike za potrebe komandovanja, kao i gotovosti oružanih snaga, izaziva u mnogim zemljama pojačane napore na polju proučavanja opasnosti od vazdušnog napada, potencijalno najopasnijeg za narod i njegovu državu i stvaranja pouzdanih tehničkih sredstava za borbu protiv vazduhoplovstva i raketra. To je, na žalost, skup program, a njegovi rezultati ne dovode do prestanka trke za prvenstvo u pro-

¹³⁾ Već pomenuti general Taylor, među »snage nuklearnog zastrašivanja«, kao njihov drugi elemenat pored ofanzivnih snaga, ubraja aktivna sredstva protivvazdušne odbrane, a pre svega protivavionske raketne projektilе i protivprojektilе. Vidi: Taylor, op. cit. str. 148—149. Na sličan način ulogu protivvazdušne odbrane ističe i general Smith, mada se, prema njegovom mišljenju, kontinent može najbolje zaštитiti primenom ofanzivnih dejstava, uništavanjem onih protivnikovih snaga koje bi mogle napasti teritoriju SAD, D. O. Smith, op. cit. str. 176—189.

izvodnji sve savršenije tehnike za potrebe odbrane u »trećoj dimenziji«.

To je dovelo do pojave novih kategorija, do novih procena vrednosti mnogih tradicionalnih pojmoveva iz područja protivvazdušne odbrane, do promene njihovog smisla i suštinskog sadržaja. Mnogi poznati pojmovi kao: avijacija, vazdušna borba, presretanje i sl. ne znače više ono što su značili pre 20 ili 25 godina. Klasična vazduhoplovna tehnika označava danas nešto sasvim drugo nego u godinama 1939—1945. Brzina savremenih reaktivnih aviona nadmašuje za nekoliko puta brzinu zvuka. Najnoviji tipovi lovačkih aviona dostižu već brzinu preko 3 M¹⁴), a bombarderi 1,5 M i veću¹⁵). Izrađeni su vazduhoplovi koji mogu vertikalno poletati i sletati¹⁶). U toku su radovi na konstruisanju supersoničnih aviona još veće brzine.

Razvija se prirodan proces uzajamnog prožimanja vazduhoplovne, raketne i kosmičke tehnike. Raketni projektili srednjeg i dalekog dometa (strategijski) dostižu i preko 12.000 km, razvijajući pri tom brzinu 10—20 M¹⁷). Poslednjih godina Sovjetski Savez je izgradio moćne višestepene balističke (globalne) rakete. One mogu da lete oko zemaljske kugle i da izvrše udar u koju bilo odabranu tačku na površini zemlje, bez obzira na udaljenost i pravac. O preciznosti proračuna najbolje svedoče letovi sovjetskih kosmičkih brodova »Vostok« i »Paljot«. Jedan en-

¹⁴) M označava tzv. Mahov broj. Jedan M nad površinom zemlje iznosi oko 1.200 km/č, a na visini od 12.000 m oko 1.050 km/č.

¹⁵) »...naše vazduhoplovstvo ima sada u naoružanju avione koji lete brzinom preko 3 M, tj. triput brže od zvuka. Oni dostižu plafon od 30 km, pa čak i viši — rekao je u izjavci za poljsku štampu pomoćnik ministra odbrane SSSR, glavni maršal vazduhoplovstva, K. Vjeršinjin. Prema: »Zolnierz Wolności« od 30. VIII 1964. Amerikanci su, također, prema pisanku štampe, izradili avion »A-11«, koji dostiže brzinu od 3, 5 M.

¹⁶) Francuski reaktivni avion tipa »Mirage III—V« koji ima brzinu od 2.240 km/č, poleće i sleće kao helikopter, a u vazduhu leti kao svaki reaktivni avion. »Życie Warszawy«, 1. VIII 1964. god.

¹⁷) Za vreme proba u 1963. god. sovjetske strategijske rakete izbačene su na ciljeve udaljene 12—13.000 km. Prema članku: »Marszał Krylow o radzieckich rakietach strategicznych« (Maršal Krilov o sovjetskim strategijskim raketama) u »Zolnierz Wolności« od 18. XI 1963. godine.

gleski dnevni list pisao je da Sovjetski Savez raspolaže takvim oružjem koje »može tući teritoriju Sjedinjenih Država »s leđa«, šaljući rakete globalnog dometa preko Tihog okeana ili čak preko Južnog pola i Južne Amerike¹⁸).

Ne manja otkrića postignuta su u području radio-lokatorske tehnike i elektronike. Rakete i balistički projektili mogu biti navođeni s dovoljnom tačnošću na ciljeve udaljene nekoliko hiljada kilometara od mesta lansiranja. Avion može biti upravljan automatskim sistemom i pomoći radara od trenutka startovanja pa sve do prizemljenja, čime se otklanaju ograničenja letova noću i u lošim atmosferskim uslovima. Radarski uređaji u okvirima sistema za otkrivanje omogućavaju probijanje zraka kroz tamni prostor na udaljenost koja iznosi stotine, a u poslednje vreme i hiljade kilometara. Sva ova savremena sredstva, radio-lokatorski uređaji, automatski sistem navođenja na cilj — čine temelje današnje protivvazdušne odbrane zemlje.

Nadzvučne brzine aviona i dalekometne rakete, povezane sa ogromnom snagom nuklearnog oružja koje dejstvuje s takvim užasnim efektom, mogu ubrzati poraz neopreznog protivnika koji ne raspolaže dovoljnom snagom i sposobnošću za trenutno reagovanje protivvazdušnom odbranom. Realna mogućnost iznenadnog napada traži od oružanih snaga socijalističkih zemalja da još u vreme mira postignu vanrednu gotovost za odbranu i uzvratni udar, kakva nije dosad poznata u istoriji. Ali ovo traži, pored rada na stalnom usavršavanju tehničkih sredstava i sistema obučavanja, i određena finansijska sredstva. Otvorene oči, izdašan novčanik za potrebe PVO predstavljaju neophodnost. Moramo biti spremni da pogledamo opasnosti u oči, ma u kom obliku i vidu se javljala, kao i da joj se suprotstavimo snagama protivvazdušne odbrane na način koji nam najbolje odgovara. Sećamo se uzroka poraza i žrtava pretrpljenih u početnom periodu rata u zemljama koje su bile predmet neočekivane agresije (Poljska, Francuska, SSSR) i japanske agresije (Sjedinjene Države). Rukovodioci ovih zemalja nisu

¹⁸) Prema: V. Larionov, op. cit.

shvatili značaj iznenađenja i pripremljenosti protivvazdušne odbrane. Njihovi generalštabovi previše su kasno obratili pažnju na činjenicu da ova odbrana postaje težište rata¹⁹). Postoji neosporiva nužnost da iz ovih za nas tragičnih događaja izvučemo racionalnu istorijsku pouku, ne dopuštajući da uzaludno propadnu ogromna i teško stećena narodna iskustva u godinama od 1939 do 1945., koje srećom možemo smatrati neponovljivim.

Iskustva iz tih godina pokazuju da protivvazdušna odbrana zemlje može ispuniti svoju ulogu samo ako bude stvoren potpun i bezuslovno spreman sistem koordiniranog protivdejstva svih aktivnih sredstava borbe protiv vazdušnog napada. Ovaj sistem mora se zasnivati na savremenoj tehnici, modernom raketnom naoružanju i na odgovarajućim doktrinarnim načelima, pomoći čega se, s jedne strane, obezbeđuje operativna gotovost, a sa druge, omogućuje se brzo sticanje prevlasti u vazduhu.

Ovo je potpuno očigledno u novom političko-vojnem stanju međunarodnih odnosa u svetu, kada postoji minimalna razlika između mirnodopskog i ratnog perioda i kada je izgubilo svaki smisao nekadašnje jednostrano suprotstavljanje pojmoveva kao što su »mirnodopsko stanje« i »ratno stanje«. U vojnoj literaturi se podvlači da se ova stanja toliko međusobno dodiruju da stvaraju posebno stanje koje ne možemo nazvati ni mirnodopskim ni ratnim, a možemo uporediti sa nepreciziranim u pogledu trajanja zatišjem između uzastopnih borbi. Utoliko se jasno ocrtava zadatak sprečavanja agresije, a to se može postići samo ako neprijatelj bude morao da vodi računa o neospornoj snazi socijalističkih zemalja i njihovoj spremnosti za aktivnu protivvazdušnu odbranu. Da bi element rizika koji je povezan sa planovima za raketni

¹⁹) Nedovoljno razumevanje promene u karakteru oružane borbe i novih načina postizanja iznenađenja odrazilo se kako na kvalitativnu tako i kvantitativnu nepripremljenost protivvazdušne odbrane za uspešno suprotstavljanje neprijateljevim vazdušnim napadima u početku rata. Naučne, tehničke i doktrinarne slabosti u napadnutim zemljama doprinele su tome da nisu bile u stanju da odbiju masovne napade iz vazduha i da se uspešno suprotstave usavršenoj veštini bombardovanja. Te činjenice nalažavaju i maršal S. Birjuzov. Uporedi: S. Birjuzov, op. cit.

napad odigrao kod agresora ubedljivu ulogu, jedinstveni sistem protivvazdušne odbrane zemalja Varšavskog pakta mora biti u doba mira apsolutno organizovan, a ujedno treba da postigne takav stepen gotovosti, da njegovo svestrano razvijanje za borbu može da nastupi onog trenutka kada se pojave simptomi koji nagoveštavaju veliko zaoštravanje političke situacije. Prirodno, faktor vreme, sigurno strategijsko izviđanje i permanentno motrenje na »ruke« potencijalnog neprijatelja, od bitnog su značaja za spremnost da se odbije prvi udar.

Sistem aktivnih sredstava borbe

Mada će u budućem oružanom sukobu odlučujuća uloga pripasti raketnim projektilima, ipak već sama činjenica da postoji moćno vazduhoplovstvo ukazuje na to da, radi potpunog izvršavanja svojih zadataka, protivvazdušna odbrana mora biti pripremljena da se uspešno suprotstavi svim vidovima ugrožavanja. To se naročito odnosi na zemlje koje se nalaze blizu granice neprijateljskog tabora. Tako, npr. Nemačka Demokratska Republika, Čehoslovačka, Bugarska, a u izvesnoj meri i Poljska, budući da se nalaze u prvom ešelonu jedinstvenog sistema protivvazdušne odbrane Varšavskog pakta i na neposrednom udaru protivnikovog operativnog vazduhoplovstva, moraju računati s mogućnošću:

1. Vazdušnog napada

a) aviona koji dejstvuju u manjim grupama sa velikih visina, odnosno u većim grupama (za masovne napade) sa srednjih visina, klasičnim naoružanjem ili nuklearnim razarajućim sredstvima i dirigovanim projektilima vazduh—zemlja;

b) lovačko-bombarderska avijacija koja će nastojati da do cilja dopre, pored ostalog, i na taj način što će leteti kroz netučeni prostor na malim visinama (u mrtvom polju radio-lokatorskog osmatranja u sistemu za

otkrivanje)²⁰), koja također može tući objekte raznim vrstama bombi;

2. raketnog napada — balističkim projektilima i raketama srednjeg dometa s nuklearnim glavama;

3. u budućnosti — eventualno s napadom orbitalnog oružja.

Protivnik, dakle, razvijajući ofanzivu, raspolaže sa mnogo mogućnosti i načina napada na zemlju, pri čemu njihov broj može još i da se poveća odgovarajućim kombinacijama, što će nesumnjivo povećati funkcije protivvazdušne odbrane, komplikovati komandovanje i kontrolu vazdušnog prostora. Ovi načini ugrožavanja određuju i sistem aktivnih sredstava savremene protivvazdušne odbrane koju je, saglasno njenoj namjeri, moguće podeliti na tri osnovna dela. To su: odbrana od savremene avijacije (protivvazdušna odbrana u užem smislu), od raketa (protivraketna odbrana) i od orbitalnog oružja (protivkosmička odbrana).

A. Protivavionska odbrana

Protivavionska odbrana gubi pomalo od svog značaja, ali ne tako mnogo kako bi to moglo izgledati. Vojni pisci složno tvrde da za nekoliko godina ne može da se isključi velika opasnost od pilotiranih aviona, naročito lovačko-bombarderskih koji će dejstvovati sa malih visina²¹).

²⁰) Tu opasnost ne smemo potcenjivati ako znamo da su u toku radovi na usavršavanju elektronskih sistema za izviđanje konfiguracije terena nad kojim avion leti, što mu dozvoljava dugotrajno letenje na maloj visini (nekoliko desetaka metara) iznad terena sa raznolikim reljefom. Vidi: Y. Hebel »Considerations sur les sistèmes d'armes d'interception modernes« (Razmatranja o motornim sistemima za presretanje) Farceo Aerilnnes Francaises nr. 2/1963.

²¹) Npr. američki pukovnik Sights dokazuje u članku na nekoliko stranica da, i pored postojanja raketa i nuklearnog oružja, velike vazduhoplovne armije nisu ipak zastarele za potrebe vođenja raznih ratova. A. P. Sights: »Limited War for Unlimited Goals« (Ograničeni rat za neograničene ciljeve) »Air University Quarterly Review«, proleće 1962, s. 38—48.

Sredstva za borbu protiv avijacije u okvirima protivvazdušne odbrane, uzevši općenito, jesu lovačka avijacija i nadzemna sredstva (artiljerijska i raketna). Uloga savremenih lovaca za protivvazdušnu odbranu sastoji se u presretanju i uništavanju neprijateljskih aviona koji se približavaju što dalje od objekata njihovog napada. Radi toga su lovci presretači uključeni u pojedinim zemljama u sistem javljanja i blagovremenog upoznavanja. Oni više ne moraju da se služe »optikom«, da neprijateljskom aparatu prilaze odozdo, da mu se približavaju kroz netučeni prostor i najzad da ga napadaju s repa. Danas bi takva načela borbe bila sasvim neprikladna već i zbog toga što lovac presretač više ne može postići takvu manevarsku prednost nad napadnutim ciljem, kako je to bilo za vreme drugog svetskog rata. Sve manjkavosti u tom pogledu moraju se nadoknaditi preciznim navođenjem lovca na cilj i preciznošću napada. Pored toga, protivnik mora biti oboren već u prvom susretu, jer pri sadašnjim nadzvučnim brzinama neće više biti vremena za ponovno navođenje na cilj, a njegove rakete vazduh-zemlja već će tući objekte koji se štite. Zbog toga će se protivnikovi avioni presretati i uništavati navođenjem lovaca na cilj pomoću nadzemnih punktova za navođenje koji će na ekranima radio-lokatorskih stanica pratiti situaciju u vazduhu. Elektronski sistem upravljanja na zemlji neprekidno prati sve faze dejstva lovaca: poletanje, presretanje, borbu u vazduhu, povratni let i prizemljenje — čak i kada se ta delatnost odvija na udaljenosti od 150 km i na visini od 20 hiljada metara. Pa i pored toga, da bi se »vatreni mač« lovaca presretača još produžio, u mnogim zemljama usavršavaju se dirigovani projektili klase vazduh-vazduh koji će povećati mogućnosti presretanja.

Zadatak borbe protiv aviona pada sve više na sredstva nadzemne protivvazdušne odbrane. To je ujedno najstariji način aktivne protivavionske odbrane. Protivavionska artiljerija bila je onaj rod vojske iz koga se razvio ovaj vid odbrane, pa je zbog toga još u vreme između dva svetska rata, kao uostalom i vazduhoplovstvo, pripadala kopnenoj vojsci. Tek kada je savremena vazduhoplovna tehnika omogućila vođenje rata u dubokoj neprijateljskoj pozadini, odvojeno od dejstva operativne voj-

ske, pojavili su se novi organizacijski problemi u odnosu na nadzemnu protivavionsku odbranu, pa je protivavionska artiljerija izdvojena i potčinjena vazduhoplovstvu, kao samostalan rod vojske. Posle toga, zbog različitih zadataka koje je imala, podeljena je na protivavionsku artiljeriju teritorijalne odbrane i trupnu protivavionsku artiljeriju. Po uvođenju sredstava protivavionskih raketnih projektila, ona danas predstavlja široko razvijen sektor protivvazdušne odbrane, a njeni zadaci postaju iz godine u godinu sve složeniji.

Savremena sredstva nadzemne protivavionske odbrane stoje pred teškim zadatkom borbe protiv aviona sa nadzvučnim brzinama koji dejstvuju na raznim visinama. Ta činjenica nameće nadzemnoj protivavionskoj odbrani teške zadatke. Zbog toga su njihove organizacije, oprema i naoružanje veoma različiti²²⁾.

Sve brži razvoj ratne tehnike ispoljava izvesne tendencije koje se ogledaju u napuštanju konvencionalnih protivvazdušnih projektila i prelasku na protivvazdušne raketne projektile s elektronskim ili ultracrvenim sistemom upravljanja. Ova tendencija jasno se ispoljava u gotovo svim srednje i visoko razvijenim zemljama, a naročito u Sovjetskom Savezu, Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji koji su već uspeli da izgrade protivvazdušne raketne projektile velikog dometa. Takav razvitak potpuno je sagledan i u poljskoj protivvazdušnoj odbrani²³⁾. Čak i neutralna Švajcarska koja pažljivo prati sve probleme u vezi s razvojem protivvazdušne odbrane,

²²⁾ U Saveznoj Republici Nemačkoj ovo je rešeno na taj način što avione koji visoko lete treba da tuku divizionni protivvazdušnih raketnih projektila tipa »Nike-Ajax« ili »Nike Herkules«. Međutim, borba protiv aviona koji nisko lete poverena je divizionima lake protivavionske artiljerije čije su baterije naoružane brzometnim oruđima kalibra 40 mm. Takve ciljeve tuku divizionni pokretnih protivavionskih raketnih projektila »Hawk«, klase zemlja-vazduh.

²³⁾ »Osnovno sredstvo naše protivvazdušne odbrane sada su dirigovani raketni projektili zemlja-vazduh, savremena lovačka avijacija (čije je formacije videlo stanovništvo prilikom parade povodom 20 godišnjice Republike Poljske) i radio-tehničke jedinice...« rekao je general-potpukovnik Česlav Mankjević u izjavi za štampu. Vidi: »Dzis — na straži...« (Danas — na straži...)

a i Ujedinjena Arapska Republika, već nekoliko godina proizvode vlastite raketne projektille klase zemlja-vazduh.

Takav pravac promena proistiće uglavnom iz ograničenih mogućnosti lovačke avijacije, a da i ne govorimo o konvencionalnoj artiljeriji. Uvođenje raketnih projektila vazduh-vazduh u naoružanje aviona presretača znatno je povećalo njihovu borbenu vrednost i značaj u sistemu odbrane. Oni su postali raketni nosači, koji mogu manevrirati u vazduhu, krećući se brzinom većom od zvuka. Ali čak i sa takvim naoružanjem, zbog ograničenog radijusa dejstva, lovci nisu u stanju da se uspešno bore protiv svih savremenih sredstava vazdušnog napada. Velika brzina i visok plafon savremenih reaktivnih aviona koji raspolažu raketnim projektilima vazduh-zemlja i mogu gađati ciljeve na velikoj udaljenosti, bez potrebe da stignu na cilj, izazivaju potrebu da se u sistemu protivvazdušne odbrane široko primenjuju protivavionski raketni projektili.

Uspešna zaštita važnih privrednih i administrativnih objekata sve uže se povezuje s upotrebom specijalnih kombinovanih raketnih jedinica koje su u stanju da obezbede presretanje neprijateljskih sredstava na njihovom putu do cilja. U sastav takvih jedinica ulaze aparature za otkrivanje i praćenje leta sredstava za napad, automatski uređaji za pripremanje podataka potrebnih za otvaranje vatre i uređaji koji izazivaju automatsko opaljivanje i upravljanje raketom do cilja²⁴⁾). Taj sistem dopunjavaju zatim pokretne jedinice protivavionskih raketa²⁵⁾). Vojni stručnjaci na Zapadu smatraju da će za otprilike 8—10 godina, oko 90% svih zadataka protivvazdušne teritorijalne odbrane rešavati protivavionski raketni projektili.

Postoje međutim, i mišljenja da protivavionski dirigovani raketni projektili neće biti u stanju da potpuno potisnu lovačku avijaciju. Razlozi su ekonomski prirode. Zaštita celog vazdušnog prostora zemlje povezanom vatrom raketnog oružja na svim visinama zahtevala bi

²⁴⁾ S. Štemenko, op. cit.

²⁵⁾ U strukturi protivvazdušne odbrane NATO taj sistem sačinjavaju, pored ostalih, projektili »Hawk«. Vidi: »Air Defence in Nuclear Battle Zone« (Protivvazdušna odbrana u zoni nuklearne bitke) »Interavia« nr. 3/1962. god.

uvodenje vrlo velikog broja lansera sa odgovarajućim rezervama municije, što bi izazvalo fantastične troškove. Zato i velike sile zaštićuju vatrom raketa protivvazdušne odbrane samo važne objekte i glavne grupacije oružanih snaga, a tehnički najrazvijenije države organizuju vatrene zone raketnog oružja na najvažnijim i najopasnijim pravcima. Postoje također čisto operativni i taktički razlozi koji govore u prilog zadržavanja lovaca u okviru TPVO²⁶).

U naoružanju pojedinih država do sada još postoje lovci presretači u sastavu protivvazdušne odbrane, uz istovremenu orientaciju na razvoj protivavionskih dirigovanih projektila. To je uslovljeno činjenicom što gotovo sve zemlje imaju još vazduhoplovne snage, sastavljene od raznih aviona i helikoptera. To stanje verovatno će se zadržati i ubuduće²⁷). U takvoj situaciji ostaje na snazi načelo da ni samo lovačka avijacija, ni samo nadzemna sredstva protivvazdušne odbrane —protivavionski dirigovani projektili i konvencionalna artiljerija — ne garantuju još uspešnu zaštitu, zbog čega sve ove vrste

²⁶) »Najvažniji argumenat u prilog zadržavanja lovaca u sastavu protivvazdušne odbrane jeste u tome što je potrebno ovu odbranu učiniti elastičnom, povećati joj mogućnost stalnog dejstovanja protiv neprijatelja nad celom štićenom oblašću, omogućiti brze koncentracije i dekoncentracije, bilo zbog potrebe jače zaštite jednog rejona u određenom času, bilo, pak, zbog nedovoljnosti nadzemnih sredstava za zaštitu nekog važnog i ugroženog prostora«, — kaže pukovnik Čovnjicki. Vidi: J. Czownicki: »Problemy i tendencje rozwojowe lotnicstwa wojskowego« (Problemi i razvojne tendencije vojnog vazduhoplovstva), Warszawa 1964, str. 12.

²⁷) Navećemo interesantnu izjavu komandanta jedinica protivvazdušne odbrane zemlje, general-potpukovnika Časlava Mankjevića: »...lovačka avijacija zadržava i zadržće ubuduće važnu ulogu kao savremeno sredstvo protivvazdušne odbrane sa velikim radijusom dejstva koje je sposobno za brze koncentracije snaga na udaljenim prilazima branjenom objektu, kao i za uništavanje aviona naoružanih raketama još pre nego što ispale vođene rakte vazduh-zemlja. Ova okolnost, naglašava general Mankjević, zahteva da se lovačka avijacija dalje razvija, da se povećava njen radijus dejstva, brzina i plafon, usavršavaju sredstva za navođenje na vazdušne ciljeve i naoružanje aviona«. Prema članku: »Na straży granic powietrznych rakiety przeciwlotnicze i naddźwiękowe myślicewce« (Protivavionske rakete i nadzvučni lovci na straži vazdušnih granica) u »Żołnierz Wolności«, 23. VIII 1963. godine.

oružja moraju uzajamno da se dopunjavaju. To se može positići u okvirima sadejstva tih sredstava na osnovu podele zadataka: prema vrsti tučenih vazdušnih ciljeva, visini leta i po rejonima dejstva.

B. Protivraketna odbrana

Osnovni element obezbeđenja od savremenog iznenadenja jeste protivraketna odbrana²⁸). To područje obuhvata danas ceo sklop komplikovanih i vrlo skupih zahvata, jer se efikasnost odbrane od strategijskih raketa povezuje sa maksimalnim dometom sredstava za otkrivanje i protivdejstvo, izgradnjom specijalnih centara za kontrolu vazdušnog prostora i komandovanja, a sve to prelazi okvire jedne zemlje.

Izgradnja sistema za borbu protiv balističkih raketa velikog dometa pokazala se kao izuzetno komplikovana stvar, pored ostalog, i zato što je odgovarajuća organizacija te odbrane povezana sa огромnim tehničkim i finansijskim teškoćama. SSSR je u tom području napredovao više nego i jedna druga sila. Izjava maršala Malinovskog na XXII kongresu KP Sovjetskog Saveza o uspešnom rešavanju problema protivraketne odbrane u Sovjetskom Savezu svedoči o uspešnom tehničkom rešenju načina upotrebe protivraketa, kao i o tome da SSSR raspolaže komplikovanim dalekometnim sistemom otkrivanja, bez koga je nezamisliva efikasna borba protiv balističkih raketa²⁹). I u Sjedinjenim Državama provode se intenzivni

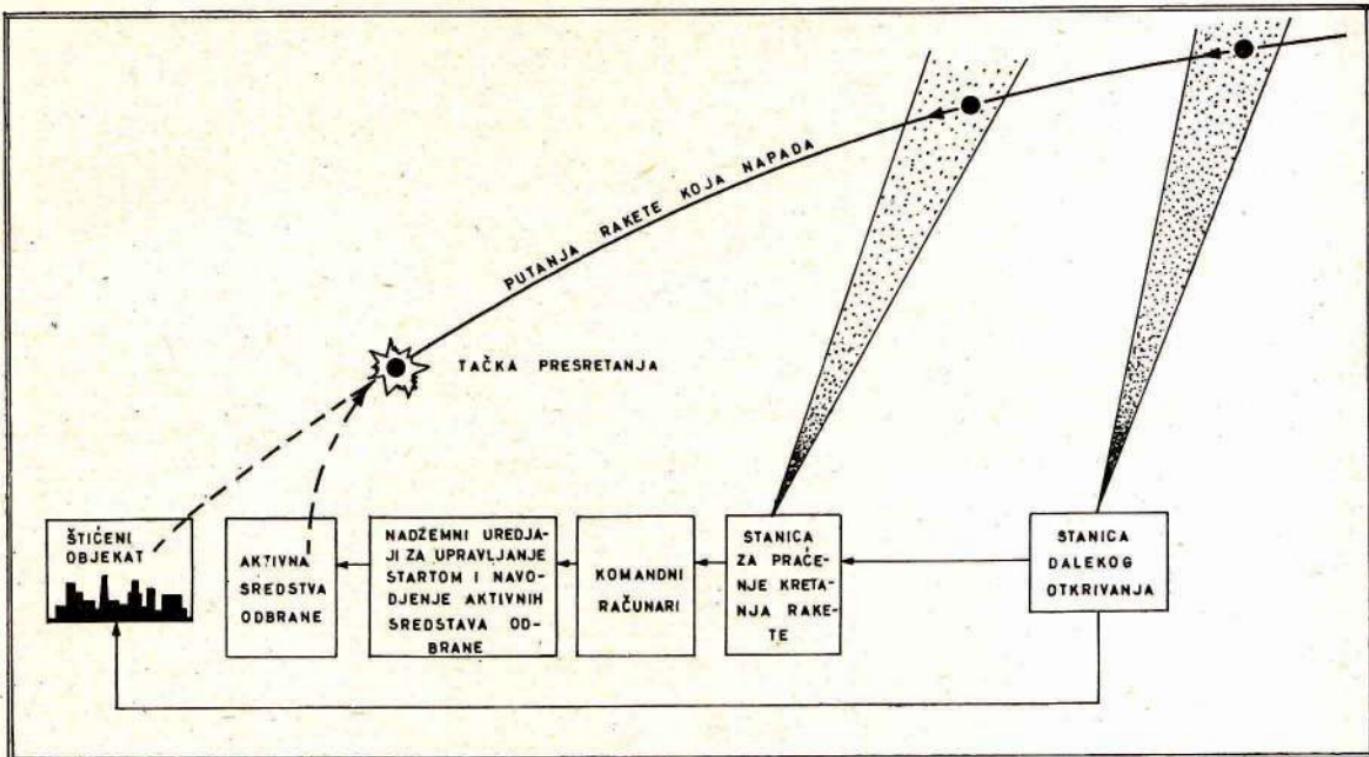
²⁸⁾ Prema mišljenjima koja danas vladaju, protivraketna odbrana u okviru teritorijalne protivvazdušne odbrane ima zadatak da se bori protiv balističkih raketa. Borba protiv raketa malog dometa operativnog i taktičkog značaja spada u zadatke svih vidova oružanih snaga.

²⁹⁾ Ovu činjenicu potvrdio je još jednom i komandant protivvazdušne odbrane SSSR, maršal vazduhoplovstva, Sudjec, na stranicama »Izvjestija« početkom januara 1964. — »Sovjetski načinci izradili su uspešna sredstva za borbu protiv neprijateljskih raketa. Sovjetske formacije protivvazdušnih raketa sposobne su da unište, praktično uzeto, svako savremeno sredstvo vazdušno-kosmičkog napada na bilo kojoj udaljenosti na velikim i malim visinama i pri nadzvučnim brzinama leta. Prema članku: »Radzieckie rakiety — najlepsze na świecie« (Sovjetske rakete — naj-savršenije na svetu) u »Trybuna Ludu« od 5. I 1964. godine.

i odmakli naučno-konstrukcioni radovi na raznim tipovima protivraketa, mada praktično oni još do kraja 1963. god. nisu raspolagali efikasnim sistemom protivraketne odbrane³⁰⁾.

Najveću poteškoću u borbi protiv balističkih raketa predstavlja njihova velika brzina koja ostavlja vrlo ograničeno vreme za odbranu. Tako je, na primer, raketni sistem sa dometom 10.000 kilometara potrebno mnaje od pola časa od momenta ispaljivanja do trenutka kada stiže na cilj. To je manje-više vreme kojim je raspolagao Napoleon kod Vaterloa 1815. godine da bi doneo odluku o pregrupisavanju svojih korpusa, kada je doznao da je na nekoliko kilometara pristigla kolona feldmaršala Blihera koja je hitala u pomoć Velingtonu. U tom izuzetno kratkom vremenu odbrana mora da izvrši tri posla: da otkrije leteći projektil, da ustanovi njegovu putanju i brzinu, te da ispali protivprojektil ili stavi u pokret neku drugu aparaturu (o kojoj će biti reči posle) koja treba da uništi balistički projektil na dovoljnoj udaljenosti od branjenog objekta. Dodatnu teškoću predstavlja ovde činjenica što odbrana od balističkih raketa, ako želi da bude uspešna, mora osigurati uništavanje svake rakete koja nadleće. Naime, ako bi glave raketa sadržavale konvencionalno eksplozivno punjenje, mogli bismo se zadovoljiti uništavanjem znatnog procenta tih glava. Međutim, kada se radi o nuklearnom punjenju, slabu utehu za branioca predstavljalo bi uništavanje, npr. polovine raketa koje napadaju.

³⁰⁾ I pored učinjenih ogromnih napora, Sjedinjene Države nisu dosad uspele da izgrade savremenu protivvazdušnu odbranu. Problem borbe protiv balističkih raketa — kako to priznaju američki naučnici i vojnici — nisu dosad uspeli da reše. Sjedinjene Države i ne kriju nedostatke sistema »Nike-Zeuss« koji su izgradile za borbu protiv raketa. Zato je taj program zamjenjen novim koji nosi naziv »Nike X«. Sistem protivraketne odbrane »Nike X« ne zahteva povezivanje sa savremenim sistemom otkrivanja i javljanja (BMWS). Kao i njegov prethodnik »Nike-Zeuss«, i on je zamišljen kao nezavisani protivraketni sistem odbrane koji raspolaze vlastitim sistemom za otkrivanje dometa oko 3.200 km. J. Holahan »Antimissile Defense« (Protivraketna odbrana) u »Military Review« nr. 8/1963. godine.

Šema 6 — Opšta šema sistema protivraketne odbrane. Prema: M. N. Nikolajev,
»Raketa protiv rakete«.

Izučavajući ovaj problem naučnici su utvrdili neko-
liko metoda za uništavanje raketa dalekog dometa.

Jedna od metoda jeste široka mreža radio-lokatorskih stanica i izbacivanje odgovarajućih protivraketa (upore-
di šemu br. 6). Očevidno je da radio-lokatorske stanice moraju biti isturene na znatnu udaljenost od branjenog objekta u pravcu startnih položaja raketa koje napadaju. Za balističke rakete dometa 8 hiljada km, efikasan radio-lokatorski domet iznosi 3—5 hiljada km. To rastojanje raketa može da preleti za 12—15 minuta. Prema tome, za odbranu ostaje vrlo kratko vreme. Od trenutka kada se pomoću radio-lokatora dobiju podaci, do trenutka ispaljivanja protiv rakete, ne sme da protekne više od 60 sekundi. Za to vreme treba izvršiti niz radova s kojima sam čovek ne bi mogao da izđe na kraj. Zato svi proračuni pripreme i opaljenja moraju da teku doslovno munjevitom brzinom uz pomoć automatske komplikovane elektronske aparature.

Ostaje još da se razmotri problem same protivrakete. Proračuni pokazuju da se tu ne bi isplatila upotreba nuklearnog punjenja. Kad i ne bismo uzeli u obzir velike troškove oko izrade takve protivrakete, pokazalo bi se da bi, zbog vrlo velike visine leta glave balističkog projektila, eksplozija protivrakete morala da nastupi u neposrednoj blizini te glave (na udaljenosti od nekoliko desetina metara), da bi ona bila uništena. Ovo zbog toga što u gornjim slojevima atmosfere, gde je vazduh vrlo razređen, talas pritiska i topline koji nastaje zbog nuklearne eksplozije nije tako efikasan kao na zemlji. Treba, dakle, nastojati da se protivraketa neposredno sudari s projektilom koji nadleće. Zbog toga se vrše istraživanja sa primenom običnog punjenja, a da se protivraketa opremi uređajem za vođenje i samonavođenje na cilj. Ali problem upravljanja takvom raketom u razređenim slojevima atmosfere, gde normalni uređaji za upravljanje ne rade sasvim sigurno, a projektil se kreće brzinom od nekoliko kilometara u sekundi, nije sa tehničke strane lako rešiti.

Uporedo se produžavaju radovi na drugim rešenjima. U drugoj polovini 1962. godine, američka štampa je javila da neutronska bomba može također biti upotrebljena za

uništavanje balističkih raketa u vazduhu. Neutroni koji se stvaraju za vreme eksplozije ove bombe, u stanju su da prođu kroz omotač rakete i da pri tom izazovu raspadanje jezgra urana ili plutona, što dovodi do rastapanja nuklearnog punjenja rakete koja na taj način gubi borbenu vrednost³¹).

Relativno najveće nade, bar u vreme kad je pisan ovaj rad, u odnosu na borbu protiv balističkih raketa, polažu se na obične ultracrvene zrake. U poslednje vreme su izgrađeni specijalni kvantomehanički generatori svetlosne energije »laseri«³²) koji mogu proizvesti snopove svetlosnih zraka vrlo velike moći. Ovi zraci se odlikuju ogromnom brzinom prostiranja koja iznosi 300 hiljada kilometara u sekundi. Zahvaljujući tome, usmeravanje snopova svetla na balistički projektil predstavlja mnogo lakši problem nego što je njegovo uništavanje pomoću protivrakete³³). U budućnosti se ne isključuje mogućnost izgradnje moćnih lasera sa velikim koeficijentom preciznosti koji će biti u stanju da probijaju oklope raketa i satelita, ili da s njima izazivaju eksploziju.

Eto taj sklop odbrambenih sredstava — ako bude tehnički rešen — može olakšati u znatnom stepenu uspešnu odbranu od balističkih projektila, ali ipak ne garantuje postizanje 100% sigurnosti. Ne radi se tu samo o nekom tipu antirakete, jer se oružjem ne može smatrati samo protivraketa, niti gotovim uspehom to što će protivprojektil pogoditi drugi projektil (što je u SAD već postignuto) nego *o celom sistemu obranjanja raketa u letu koji bi sigurno funkcionisao*. Zapadna štampa je još 1963. god.javljala da u Sjedinjenim Državama do tog vremena nije postojao takav jedinstveni sistem odbrane koji bi

³¹) Podaci prema: M. P. Archipov: »Bomba neutronowa w systemie obrony powietrznej« (Neutronska bomba u sistemu protivvazdušne odbrane), u »Żołnierz Wolności«, od 7. XII 1962. god.

³²) LASER — Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation (pojačavač elektromagnetske energije optičkog talasnog područja).

³³) Vidi: W. Starzynski: »Promienie śmierci« (Zraci smrti) u »Żołnierz Wolności« od 8. III 1963. godine.

se zasnivao na specijalnoj radio-lokatorskoj mreži i protivraketama³⁴).

Tu se pojavljuje i problem borbe protiv višestepenih globalnih raketa. Prema mišljenjima zapadnih eksperata, za odbranu od takvih raketa neophodni su specijalni kosmički sistemi, zato što su sredstva predviđena za protivraketnu odbranu jednostavno bespomoćna u borbi protiv tih ciljeva, isto onako kao što je bespomoćna bila lovačka avijacija prema projektima »V-2« u godinama 1944—1945. Otkrivanje i identifikacija ovih raketa zahtevaju organizovanje odgovarajućih sistema kontrole celog vazdušno-kosmičkog prostora (polazeći od Zemljine površine, a završavajući u Kosmosu), kao i elektronske računarske uređaje³⁵).

Tehnički sistem borbe protiv raketa predstavlja ovde samo jedno od sredstava odbrane od raketa potencijalnog neprijatelja. Drugo, operativno znatno uspešnije sredstvo protivraketne odbrane, sastoje se u raspolaganju takvom raketno-nuklearnom snagom koja bi neprijatelja odvraćala od agresije, odnosno koja bi omogućila da se izvrši neodložan uzvratni udar³⁶), koji bi mu pretio jednakim katastrofalnim uništavanjem, kao što je i ono koje on nastoji da izvrši. Bojazan od takvog odgovora navodi protivnika na uzdržavanje, što odbranu čini uspešnijom i sigurnijom. U tom smislu strategijske raketne snage SSSR, zajedno sa savremenom tehnikom sistema protiv-

³⁴) »Bron atomowa i zagadnienia obrony powietrznej« (Atomsko oružje i problemi protivvazdušne odbrane), u »Żołnierz Wolności« od 23. XI 1963. godine.

³⁵) Prema: I. Barišev, »Čto takoje protivokozmičeskaja obrona? (Šta je to protivkosmička odbrana?) u »Krasnaja Zvezda«, 2. IX 1962. godine.

³⁶) To, razume se, ne može da se poistoveti sa tzv. »aktivnom protivvazdušnom odbranom«, o kojoj se govori na Zapadu (a u stvari je preventivni udar s predumišljajem). Mi govorimo o zadržavanju neprijatelja od odluke da otpočne rat i o mogućnosti uzvratna na udar, a oni o preventivnom udaru. Prema njihovoj koncepciji, pasivna protivvazdušna odbrana je odbijanje sredstava napada nad rejonom cilja, a aktivna je udar po raketnim sredstvima dok su na uređajima za lansiranje. Uporedi sa »Air Defense...« (Protivvazdušna odbrana...).

vazdušne odbrane država Varšavskog pakta, predstavljaju najsigurniju zalogu bezbednosti teritorije socijalističkih zemalja od iznenadnog napada³⁷⁾.

Faktori vreme i prostor

Mogućnosti i ograničenosti protivavionske i protivraketne odbrane uslovljene su sa mnogo faktora. Ipak vreme i prostor predstavljaju osnovne faktore koji su pri tom od bitnijeg značaja nego kod drugih vrsta borbenih dejstava, pošto u dinamici vazdušne borbe imaju višestruku važnost.

Sve veća brzina i domet savremenih sredstava za napad i sve kraće vreme za koje ona izvršavaju udare dovode do toga da faktori vreme i prostor deluju sve izrazitije na smanjivanje efikasnosti protivvazdušne odbrane. Da bi se obezbedila mogućnost uništavanja vazdušnih sredstava napada što dalje od cilja, potrebno je imati znatnu dubinu odbrane i domet sredstava za protivavionsku i protivraketnu odbranu, što, npr., u geografskim uslovima zemalja istočne Evrope, predstavlja znatnu teškoću. Za razliku od udaljenih i velikih prostranstava Sovjetskog Saveza ili Sjedinjenih Država, geografski položaj Nemačke Demokratske Republike, Čehoslovačke, a i Poljske, koje se nalaze uz liniju razgraničenja između Zapada i Istoka, onemogućuje uspešnu odbranu od napada iz vazduha. S obzirom na malu dubinu koja u prosjeku iznosi 600 km (a to znači 20—30 minuta leta savremenih aviona)³⁸⁾, teritorija tih država neposredno je

³⁷⁾ Vidi: T. Pioro: »Niektore problemy współczesnej myśli wojskowej« (Neki problemi savremene vojne misli), »Mysl Wojskowa« nr. 10/1960. god.

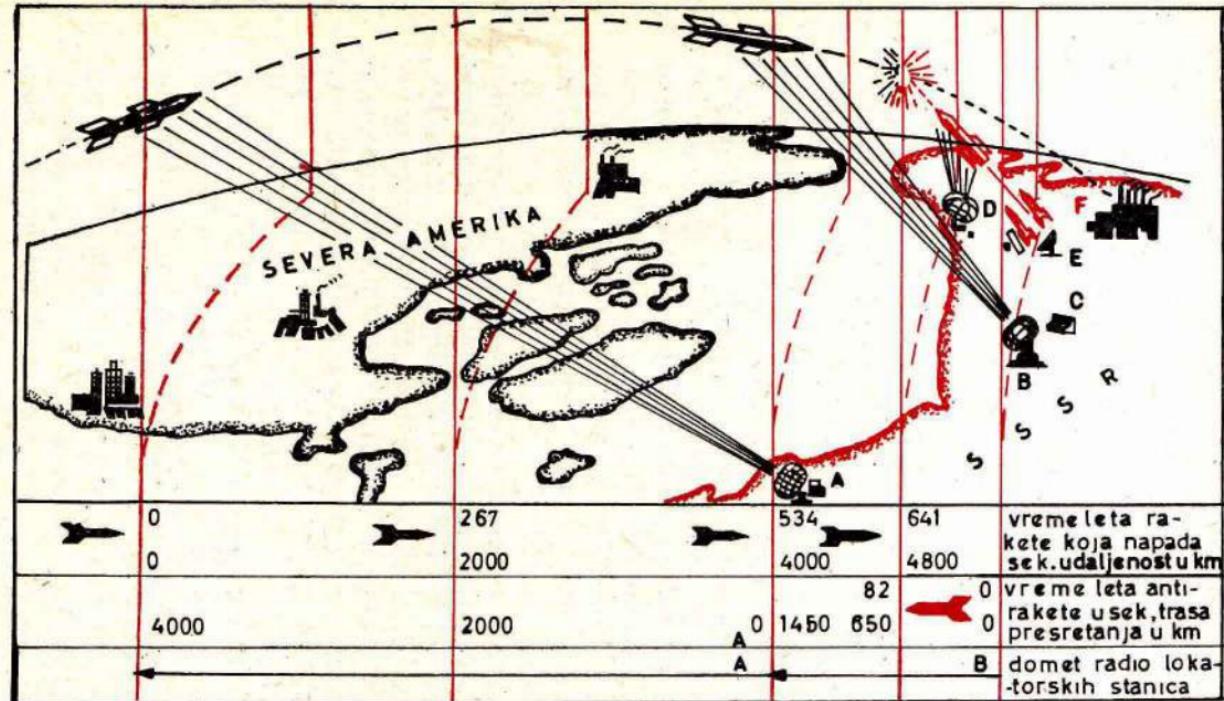
³⁸⁾ Maksimalna brzina nekih savremenih tipova bombarderskih i lovačko-bombarderskih aviona zapadnih zemalja kreće se od 1.000—2.200 km/č. Npr. u SAD: B-52 (teški strategijski bombarder) 1050 km/č, B-47 (srednji strategijski bombarder) 1000 km/č; B-58 (srednji strategijski bombarder) 2200 km/č; U Engleskoj: »Valiant«, »Nulcon« i »Victor«, od 1000 do 1100 km/č. Približne brzine aviona su i u drugim zemljama NATO, pakta. Podaci prema: Jegorov: »Graždanska obrona« (Civilna odbrana), Moskva, 1963, str. 10—11.

ugrožena, pa je odbrana važnih industrijskih saobraćajnih rejona, kao i civilnog stanovništva, vrlo otežana.

Razmer dejstva protivvazdušne odbrane može se znatno proširiti ako se izgradi odgovarajući sistem za upozoravanje pomoću istaknutih i dobro razmeštenih radio-lokatorskih punktova. Takav sistem koji ulazi u sklop protivvazdušne odbrane zemalja NATO-pakta izgradile su Sjedinjene Države u severnoj zoni zapadne hemisfere i u evropskim zemljama koje pripadaju Atlantskom paktu. Evropski sistem radio-lokatorskog otkrivanja čini sastavni deo opšteg radio-lokatorskog sistema severnoameričkog kontinenta. Ovaj poslednji sastoji se od tri linije radio-lokatorskih stanica, a to su: »Dev Line« (linija dalekog otkrivanja), »Mid-Canada Line« (srednjokanadska linija) i »Pine-Tree Line«. Krila dveju prvih linija produžena su nad morskom površinom pomoću aviona koji patroliraju i brodova snabdevenih radio-lokatorskim stanicama³⁹). Sve tri ove linije predstavljaju tri granice gde treba da budu otkrivena vazduhoplovna sredstva koja se kreću u pravcu kontinentalnog dela Sjedinjenih Država. Ipak ovaj sistem, kao što smo već naveli, ne osigurava odbranu od interkontinentalnih raketa kojima raspolaže Sovjetski Savez.

Čak ni najveća rastojanja ne predstavljaju dovoljnu zaštitu od strategijskih raketnih snaga, nego samo smanjuju opasnost od taktičkih vazduhoplovnih snaga. Međutim, neposredan dodir sa granicama protivnika povećava ugroženost aktivnih sredstava borbe koja se nalaze u zoni dejstva raketnih projektila srednjeg dometa, jer im je vremenski razmak od upozorenja do dejstva sведен na minimum, što jako otežava borbu protiv neprijateljskih raketa. Tako, na primer, dok se sistemom za odbranu centara udaljenih od granice poletanja na 6 do 8 hiljada km može postići otkrivanje na nekoliko desetina minuta pre stizanja raketa nad cilj (vidi šemu br. 7), istočnoevropski sistem može to otkrivanje postići tek nekoliko minuta pre pristizanja raketa srednjeg dometa, odnosno nekoliko desetina minuta pre pristizanja bali-

³⁹) Vidi: B. Brodie, op. cit. s. 166.

A-radio lokatorska stanica za rano otkrivanje B-stanica za navodjenje
 C-analiticki centar D-start i uredaji za vodjenje antirakete E-antiraketa
 F-branjeni objekat

Šema 7 — Sistem protivraketne odbrane. (U toku 10 minuta i 41 sekundu od trenutka otkrivanja pomoću radio-lokatorskih stanica za rano otkrivanje, raketa koja napada biće uništena.) Prema: »Wissen und Kampfen«, br. 4/1964.

stičkih projektila izbačenih sa teritorije Sjedinjenih Država.

Takva situacija, pored toga, traži od snaga protivvazdušne odbrane socijalističkih zemalja maksimalnu pokretljivost, kao i primenu efikasnih sredstava da bi se neprijatelju sprečila upotreba vazdušnih snaga nad bitačnim prostorom. Radi toga je potrebno pristupiti uništavanju lansera raketnih projektila srednjeg dometa i protivnikovog vazduhoplovstva na zemlji. Druga posledica ovih geografskih uslova treba da bude nastojanje da se stvori protivvazdušna odbrana dovoljno snažna i uvek spremna za dejstvo, kao i da se preduzmu sve mere za dalje usavršavanje opreme koja služi za izvršavanje tri važna zadatka: rano radio-lokatorsko javljanje, razmena obaveštenja, sadejstvo i komandovanje protivvazdušnom odbranom.

Drugi uslov za pouzdanu protivvazdušnu odbranu jeste — kao uostalom i kod drugih vidova borbe — racionalna organizacija dejstva i jedinstveno komandovanje. Treba naglasiti da taj zahtev ima ovde mnogo veću važnost nego u ofanzivnoj operaciji na frontu, ili u ofanzivi strategijskih snaga za uzvratni udar. Jer, ta se odbrana odigrava u delovima minuta i svako dupliranje sistema otkrivanja ili izdavanje operativnih naređenja po više linija komandovanja moglo bi se pokazati katastrofalnim. Zbog toga, a radi efikasnog rešavanja svih zadataka, protivvazdušna odbrana mora se zasnovati na savršeno izgrađenom centralizovanom komandovanju i preciznoj ali istovremeno elastičnoj organizaciji sadejstva svih aktivnih sredstava za borbu, a posebno sistema za borbu protiv balističkih projektila i raketnog oružja. Ovo sadejstvo, podelom zadataka, zona vatre nog dejstva i pravaca zavisno od taktičko-tehničkih karakteristika sredstava angažovanih u odbrani, treba da osigura odbijanje raznovrsnih napada.

Istaknuta svojstva komandovanja treba da se ispolje i u okviru zajednice zemalja socijalističkog tabora. Konkretni geografski uslovi na istočnoevropskom ratištu u pogledu protivvazdušne odbrane traže da se ispune dva osnovna zahteva. Prvo, izvođenje zajedničkih odbrambenih dejstava na celom savezničkom vazdušnom prostoru

snagama svih država Varšavskog ugovora. Drugo, koordinacija komandovanja s podelom na određene geografske oblasti, zemlje, zone i pravce, kao i formiranje operativnih komandi, da bi se razgraničili zadaci i odgovornosti. Komande PVO zemalja i širih zona moraju biti dobro organizovane i snabdevene svom tehničkom opremom koja će u što većoj meri raditi automatski, jer njene tehničke mogućnosti treba da odgovaraju zahtevima savremene protivraketne odbrane i odbrambenim radnjama koje se obavljaju u vrlo kratkom vremenu.

U mehanizmu funkcionisanja sistema protivvazdušne odbrane spadaju načelno: 1) otkrivanje, praćenje i identifikacija ciljeva, 2) navođenje aktivnih sredstava odbrane, 3) uništavanje cilja. »Za izvršavanje ovih zadataka odbrana se služi najrazličitijom tehničkom opremom: radio-elektronskom, radio-tehničkom, radio-lokatorskom, ultracrvnom itd. Zatim stupaju u dejstvo aktivne protivraketne snage i sredstva koje presreću i uništavaju balističke rakete na raznim odsecima putanje njihovog leta. Nivo razvoja protivraketnih sredstava dozvoljava već sada da se postave i uspešno rešavaju tako složeni zadaci kao što je uništavanje neprijateljevih balističkih raketa. Posle toga stupaju u akciju snage i sredstva protivavionske odbrane. Protivavionski uređaji dalekog dometa i lovci sposobni su da presretnu i uniše pilotirane i ne-pilotirane avione na dalekim prilazima branjenim rejonima, pa čak i izvan granica države, pre nego što ovi avioni ispalje rakete tipa vazduh-zemlja. Što se tiče onih aviona i ne pilotiranih letelica koji se probijaju nad našu teritoriju, njih će uništavati lovci i protivavionske rakete na drugom delu putanje ili, pak, u rejonu branjenih objekata«⁴⁰).

U celini, dejstvo protivvazdušne odbrane izvodi se prema staroj istini dobro poznatoj u istoriji ratne veštine: izviđanje-pokretljivost-udar. Samo s tim što se u okvirima savremene borbe u trećoj dimenziji ove radnje odlikuju ogromnom brzinom izvršavanja. One moraju biti izvršene u vrlo brzom tempu, za nekoliko sekundi ili najviše nekoliko minuta. Još u vreme Dueta postavljen je

⁴⁰⁾ Prema: V. Sokolovski, M. Čeredničenko, op. cit.

zahtev da se navedene radnje brzo vrše, a kako ne bi danas kada se avioni kreću brzinom 20—40, a balistički projektili 300 km u minutu. Dovoljno je da se samo nekoliko sekundi zakasni sa stavljanjem u pokret sredstava za odbranu, pa da protivnik uspe da se probije nad štićeni rejon i da ga razori. Upozorenje na opasnost koje dođe bar nekoliko minuta ranije, dovoljno je da se omogući protivnuklearni manevar vazduhoplovnih snaga, a da i ne pominjemo činjenicu da je za to vreme moguće aktivirati vlastite raketne projektile radi nanošenja uzvratnog udara.

Imajući u vidu iznete zahteve i faze dejstava, sistemi protivvazdušne odbrane pojedinih zemalja mogu se podeliti na: sistem operativnog komandovanja; sistem otkrivanja i javljanja; sistem aktivnih borbenih sredstava (lovačka avijacija i nadzemna protivvazdušna odbrana u sastavu protivvazdušnih raketnih jedinica i klasične artiljerije). Tako organizovana protivvazdušna odbrana zemlje ulazi u sklop savezničkog sistema protivvazdušne odbrane koji pored toga mora raspolažati: sistemom protivraketne (protivbalističkih projektila) i protivkosmičke odbrane; koalicionim sistemom dalekog — strategijskog otkrivanja i raspoznavanja u kosmičkom prostranstvu, kao i centralnim sistemom komandovanja protivvazdušnom odbranom cele koalicije.

O tome kako je organizovan sistem protivvazdušne, a u osnovi protivavionske odbrane, u zemljama NATO-pakta obaveštava nas zapadnonemački specijalista za ta pitanja H. H. Gustke.

Radi jasnog razgraničavanja zadataka i odgovornosti, kao i stvaranja uslova za brzo protivdejstvo, zapadnoevropsko vazdušno prostranstvo podeljeno je na zone i rejone sa centrima za rukovođenje, a rejoni na sektore odbrane koji se delimično poklapaju sa državnim granicama. Svaki sektor odbrane ima vlastiti operativni centar. To je komandno mesto komandanta sektora, sa koga on samostalno upravlja borbom u vazdušnom prostoru svoje zemlje. Komande mesta sektora sadejstvuju među sobom i izmenjuju podatke o situaciji u vazduhu, a te podatke istovremeno primaju i viši komandni stepeni. Na taj način stvara se opšta slika situacije u vazduhu na

većem području, na osnovu koje se mogu donositi odgovarajuće odluke, kako u komandama sektora tako i u višim. Operativni centri sektora u takvom sistemu predstavljaju nervne centre odbrane pojedinih zemalja, pa i celog povezanog sistema protivvazdušne odbrane NATO-pakta.

U operativne centre pristižu svi podaci o otkrivenim vazdušnim ciljevima iz stanica ranog upozoravanja (radio-lokatorskih stanica). Trase letova vazdušnih objekata, ustanovljene na osnovu neprekidnih izveštaja, predstavljaju osnovni element slike opšte vazdušne situacije u zahvatu sektora. Stanje situacije u vazduhu koje se dobije na taj način odmah se upoređuje sa planom letova vlastitog vazduhoplovstva, pa se sve razlike u slici, tzv. nepoznati vazdušni objekti, smatraju napadnim dejstvima druge strane. Ovi objekti se identikuju pomoću radio-lokatorskih uređaja za raspoznavanje (svoj-tuđi). Te se informacije preko oficira zaduženih za taj posao odmah upućuju u centre protivvazdušne odbrane. Odluke o pitanju upotrebe sredstava za odbranu (lovačke avijacije, protivavionskih raketnih projektila) donosi komandant sektora. Oficiri štaba, na osnovu njegove odluke, izrađuju naređenja. Navođenje svih lovaca na cilj spada u dužnost oficira za navođenje koji upravljaju letom lovaca od trenutka poletanja pa sve do trenutka kada stupaju u vazdušnu borbu sa neprijateljem. Pored toga, oni upravljaju dejstvima protivavionskih raketnih projektila i konvencionalne artiljerije.

Elementi na osnovu kojih se donosi odluka obrađuju se pomoću elektronskih računara, uzimajući u obzir taktičko-tehničke mogućnosti oružja, kao i stepen njegove borbene gotovosti, pa se rezultati tih proračuna daju u obliku zaključaka. Na osnovu ovih zaključaka komandant sektora može doneti odluku, a oficiri, načelnici rodova i službi mogu preko sredstava veze izdati naređenje borbenim jedinicama⁴¹⁾.

⁴¹⁾ Na osnovu: H. H. Gustke, op. cit.; A. Walewski: »Obrona powietrzna NATO« (Protivvazdušna odbrana NATO), »Myśl Wojskowa« nr. 11/1964.

Ovakav sistem nesumnjivo je nepodesan za borbu protiv balističkih raket. Zbog toga se u Sjedinjenim Državama užurbano pristupilo izgradnji alarmnog sistema protiv balističkih projektila, u kome bi vreme koje stoji na raspolaganju za donošenje odluke bilo znatno kraće. Prema dosad objavljenim planovima, ovaj bi sistem trebalo da bude do tog stepena automatizovan, da čim bi mreža uredaja za blagovremeno otkrivanje koja bi obuhvatala i izviđačke satelite, signalizirala poletanje raketa u pravcu Sjedinjenih Država, radio-putem bio bi stavljen u pokret ceo kompleks elektronskih mašina koje bi za nekoliko sekundi usmerile na cilj lansere protivraketnih projektila i rakete radi udara⁴²⁾.

Sve ove radnje treba da se odvijaju automatski i da, ne traju više od po nekoliko delova minute. Samo toliko vremena ostajalo bi u kompetentnim faktorima da donešu konačnu odluku o otpočinjanju rata. Karakteristično je to što za donošenje odluka koje je nekad iziskivalo nekoliko sati analiza i kolektivnih dogovora, u sadašnje doba ostaje samo nekoliko minuta i to jednom jednakom čoveku — predsedniku Sjedinjenih Država. Pomišlja se, međutim, na uvođenje elektronskih mašina koje bi davale odgovore »na mnoga pitanja« koja bi im se postavljala prilikom analize situacije.

Da bi se blagovremeno mogli otkriti raketni projektili i dobilo više vremena za preduzimanje odbrambenih dejstava, postoje stalni napor da se poveća domet radio-lokatorskih stanica. Američki specijalisti smatraju da postoji mogućnost za povećavanje dometa do 4.500—5.000, pa čak i više kilometara, da bi se obezbedilo više vremena za sistem protivvazdušne i civilne odbrane za obranu od balističkih projektila⁴³⁾.

⁴²⁾ Vidi: »O wojnie mozgow elektronowych« (O ratu elektronskih mozgova), »Żołnierz Wolności«, 24. V 1962. godine.

⁴³⁾ Ako je verovati predsedniku Džonsonu, Amerikanci su uspeli da to u priličnoj meri ostvare. U predizbornom govoru, održanom u Sakramentu 17. IX 1964. godine, on je izjavio: »Znatno smo povećali naše mogućnosti da otkrijemo neprijateljske raketne projektile. Ranije se sposobnost naših radara ograničavala na mogućnost otkrivanja predmeta koji su se nalazili u vidnom polju. Sada proizvodimo i već smo počeli instalirati naše

Na kraju ovih razmatranja o savremenoj protivvazdušnoj odbrani nacionalne teritorije možemo zaključiti da je u veku brzog tehničkog razvoja, u kome živi naše pokolenje, teško predvideti dalji, sigurno isto tako buran razvitak tehnike i mogućnosti njenog iskorištavanja u protivvazdušnoj odbrani zemlje. Ako bismo ipak pokušali da sebi predstavimo daljnju evoluciju kroz koju već prolaze oružja namenjena za borbu u vazduhu, ne bi ipak bilo potrebno da zalazimo u pojedinosti. Općenito je poznato da su se strategijske vazduhoplovne snage velikih sila već pretvorile u mešovit sastav raketa i savremenih bombardera. Logika govori da će se taj proces savladavanja prostora i dalje razvijati kao posledica razvoja nauke i tehnike. Treba, dakle, očekivati da će se i dalje povećavati tendencija da se dostignu što veće visine, a balistički projektili biće uskoro pojačani kosmičkim oružjem.

Kosmos — eventualno bojno polje

Razvoj tehnologije raketnih motora, sposobnih da u Kosmos ponesu raketu s posadom⁴⁴⁾ i izgradnja preciznih kosmičkih brodova koji omogućavaju istraživanje svemirskog prostranstva dokazuju da su mogućnosti čovekovog prodora u kosmički prostor u budućnosti gotovo neograničene. Našli smo se pred zamamljivom perspek-

prve radarske uređaje koji vide »iza linije horizonta«. Ovaj će radar imati domet doslovno oko cele zemaljske kugle, svraćajući našu pažnju na avione, a naročito na raketne projektile već za nekoliko sekundi od trenutka njihovog izbacivanja«. The New York Times, 18. IX 1964. godine. Treba napomenuti da su i naučnici SSSR-a uspeli da konstruišu radarski sistem koji može da osmatra svaki kutak na kugli zemaljskoj. Vidi: T. Z. »Antirakietowa tarcza« (Antiraketni štit) »Wiraże« 6. XII 1964. god.

⁴⁴⁾ Uzgred se mogu pomenuti još neke činjenice. Po prvi put u istoriji raketne tehnike ubačen je u orbitu aparat s pogonom na tečni vodonik. Na Floridi je 27. XI 1963. izbačena raketa »Atlas-Centaur«. Motor njenog drugog stepena radio je na tečni vodonik koji predstavlja gorivo neobično velike snage, ali ga je teško kontrolisati. Međutim, sovjetski naučnici su objavili u oktobru 1964. godine da je u automatsku stanicu »Sonda-2« koja je izbačena u pravcu Marsa, ugrađen motor u kome je kao gorivo upotrebljena plazma (sagoriv, jako jonizirani gas).

tivom brzog prodiranja u tajne Kosmosa, sigurno skorih ljudskih putovanja izvan granica Zemljine teže. Ali ova velika dostignuća u području poznavanja Svetog mili-taristički krugovi kapitalističkih sila nastoje da iskoriste za vojne ciljeve.

Ta opasnost nije samo hipotetična. O vojnom isko-rištavanju međuplanetarnog prostora govore i razmišljaju predstavnici vladajućih vojnih i političkih krugova Sje-dinjenih Država. Tako npr., komandant američkog stra-tegijskog vazduhoplovstva, general Pauerl Pover, izjavio je da će se postojeći sistem izvođenja borbenih dejstava u tri prostorne dimenzije proširivati sve više na četvrtu — kosmički prostor. A »kontrola nad Kosmom... može se u budućem ratu sigurno pretvoriti u kontrolu nad ce-lom zemaljskom kuglom«⁴⁵⁾. Isto tako kategorički izrazio se i general Ritland iz Komande američkog vazduhoplov-stva, objašnjavajući zašto Sjedinjene Države teže da ovla-daju kosmičkim prostranstvom »... ne zato što ono pri-vlači svojom tajanstvenošću, nego što u njemu vide bojno polje na kome se mogu izvoditi strategijska dejstva ogromne efikasnosti«⁴⁶⁾.

I drugi vojni stručnjaci i specijalisti u području astronautike⁴⁷⁾ isticali su nekoliko puta na stranicama vojne štampe⁴⁸⁾ predloge kako da se što pre iskoristi

⁴⁵⁾ Cit. prema: R. Gridasov: »Znaczenie czynnika przestrzeni we współczesnej wojnie« (Značaj faktora prostoru u savremenom ratu), u »Żołnierz Wolności«, 12. VII 1960. god.

⁴⁶⁾ Prema članku: »W Pentagonie szuka się kosmicznej stra-tegii« (U Pentagonu traže kosmičku strategiju) u »Żołnierz Wolności«, 31. V 1963.

⁴⁷⁾ O potrebi stvaranja međuplanetarnih oružanih snaga op-širno je pisao američki general J. Gavin: »Wojna i pokój w erze przestrzeni międzyplanetarnej« (Rat i mir u eri savladavanja međuplanetarnog prostora), Varšava 1961, str. 181—189.

⁴⁸⁾ Na stranicama nedeljnog časopisa »Saturday Evening Post« iz aprila 1963, senator H. Cannon, član senatske komisije za pitanja astronautike i istraživanja kosmičkog prostora, tražio je da se brže ostvaruje program konstruisanja specijalnih apa-rata za orbitalni let oko Zemlje, iz kojih bi se mogla vršiti in-spekcija svih satelita, a u slučaju potrebe i njihovo uništavanje. Cannon je izrazio mišljenje da će Sjedinjene Države u bliskoj budućnosti moći da u orbitu uvedu strategijske stanice naor-užane nuklearnim oružjem.

prirodni satelit naše planete, Mesec, za globalni sistem veze, izviđanje (špijuniranje) i kao baza za nova sredstva oružane borbe.

Ova zainteresovanost nema samo teoretski aspekt. General Lemnicer (Lemnitzer) (koji je 1963. god. imenovan za komandanta ujedinjenih oružanih snaga NATO u Evropi) uveravao je svojevremeno članove američkog kongresa da američka kartografska služba priprema detaljnu topografsku kartu Meseca i da se uspešno koristi veštačkim zemljinim satelitima⁴⁹). Tim ciljevima služe i projekti letova na Mesec⁵⁰). U perspektivnim programima iskorištavanja vazdušno-kosmičkog prostora za vojne ciljeve predviđa se izgradnja raketopolana koji će moći da manevrišu i kojima će upravljati čovek, a biće sposobni da ulaze u orbitu i da se po volji vrate u stratosferu. Govori se o mogućnosti izgradnje takvih nadzvučnih aviona (sa brzinama od nekoliko M) koji će moći da se podignu na visinu od nekoliko stotina kilometara i uđu u orbitu, ili pak, zavisno, od odluke koju donese, da se povrate na zemlju i izvrše normalno prizemljenje⁵¹). Može se očekivati da će se uporedo s konstruisanjem vazdušno-kosmičkih aviona (Spaceplane) razvijati i orbitalni aparati, kao i druga još savršenija vazdušno-kosmička oružja, što opet može pospešiti realizaciju programa kojim se predviđa izgradnja satelita za presretanje.

O tome kakve se misli kriju iza ovih izjava projekata i programa obaveštava nas britanski učenjak M. Golowine, navodeći mišljenja američkih specijalista. Oni tvrde da se u vasioni nalaze ključne strategijske tačke koje će biti potrebno posesti i braniti od potencijalnog protivnika. Pomenuti autor sugestivno slika viziju razvoja sistema orbitalnog oružja koje, po njegovom mišljenju,

⁴⁹⁾ Prema: I. Želtikov, »Luna i Pentagon« (Mesec i Pentagon) u »Krasnaja Zvezda«, od 4. I 1963. godine.

⁵⁰⁾ Sadašnjim programom se predviđa spuštanje pilotirane letelice na Mesec u 1970. godini. To je tzv. »Program Apolo«. Vidi: Krynski »Wielka gra o Kiežyc« (Velika igra oko Meseca) — Zycie Warszawy 13. VII 1963.

⁵¹⁾ M. Golowine, »An Introduction to Space Warfare« (Uvod u svemirski rat) u »The Royal United Service Institution Journal«, nr. 11/1962. god.

predstavlja logičnu posledicu tehničkog i naučnog razvoja⁵²). I u službenim američkim strategijskim koncepcijama o korištenju Svetog svemira predviđa se poslednjih godina mogućnost da se vojni ciljevi postignu dejstvima u vazdušno-kosmičkom prostoru, ili bar njegovim posredstvom. U tom pravcu se produžavaju naučna istraživanja, a tom cilju služe mnoge studije specijalista u Pentagonu. Istom cilju potčinjeni su i mnogi drugi naučnoistraživački radovi i probna konstrukcionalna ispitivanja u raznim organizacijama⁵³).

Teorije u vezi sa iskorištavanjem kosmičkog prostora u vojne ciljeve obrađene su u Sjedinjenim Državama u nekoliko varijanti. Prva predviđa izgradnju vojnih kosmičkih sistema koji bi obezbedili uspešna dejstva oružanih snaga na Zemlji. Po drugoj se smatra da je Kosmos prostranstvo koje omogućava stvaranje dobro prikrivenih pozicija, sa kojih se nuklearnim oružjem mogu uništavati ciljevi na Zemlji. U ostalim se polazi od stanovišta da je moguće voditi rat u Kosmosu. Poznat je, npr., projekt kojim se sugeriše da se na niske orbite ubaci 1.000—3.500 specijalnih orbitalnih i kosmičkih letelica s posadom koje bi trebalo da izvrše nuklearne udare po teritoriji suprotne strane, da bi se dezorganizovao protivnikov privredni sistem, porušili industrijski centri i administrativna središta. Autori ove varijante tvrde da bi takav sistem osiguravao iznenađenje i garantovao zadržavanje inicijative, kao i da bi zaštitio vlastitu teritoriju od sličnih udara. Od ovoga je očigledno potreban još samo jedan korak do rata u međuplanetarnom prostoru.

Jedan od projekata ovakvog rata proizvod je bivšeg Hitlerovog specijaliste u oblasti raketne tehnike, Valtera Dornbergera, koji je 1936. godine upravljaо raketnim cen-

⁵²) Ibidem.

⁵³) Predsednik Džonson u izveštaju Kongresu izjavio je 27. I 1964. da je preko 20% od svih sredstava predviđenih za vojne naučno-istraživačke i konstruktorske rade namenjeno za vojno istražne rade u Kosmosu. Gotovo polovina svih izdataka za vojne ciljeve u Kosmosu utrošiće se na izradu uređaja koji neposredno služe ratnim potrebama. Vidi: »Amerykańskie badania Kosmosu« (Amerikanska istraživanja Kosmosa) — Izveštaj Džonsona Kongresu. »Życie Warszawy», 28. I 1964. god.

trom u Penemindu, a od 1947. godine radi u Sjedinjenim Državama. Njegova ideja se sastoji u tome da se Zemlja okruži mrežom dirigovanih satelita, naoružanih nuklearnim bombama, koje bi bile izbacivane radio-signalima (impulsima). Opisujući borbene mogućnosti i prednosti satelitske koncepcije napada, Dornberger tvrdi da se pomoći takvog kosmičkog sistema bombardovanja ratna dejstva mogu sa Zemlje preneti u kosmički prostor⁵⁴).

»Smatram, piše on na stranicama časopisa »Aviation Week«, da ako stvorimo takav sistem, a Rusi učine to isto, uništavanje nuklearnih bombi u Kosmosu ne mora da znači da se rat vodi i na Zemlji. To je svojevrsna igra žmurke u vreme mira, koja traži ogromne izdatke, ne dovodi do političkih promena, ali se njome izbegava (??!) rat«.

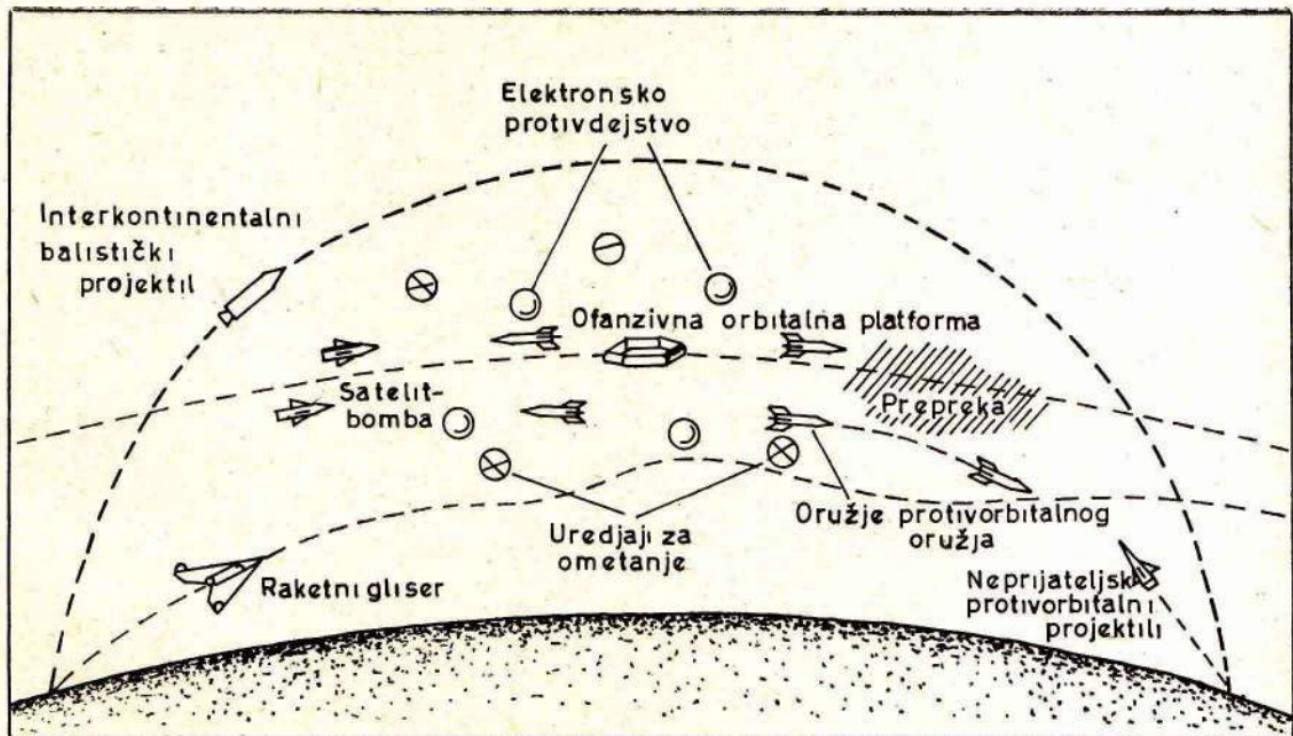
Ilustraciju takvih koncepcija daju šeme br. 8 i 9.

Ove vrlo neobične, prosto fantastične i — da dodamo — rafinirane u svojoj grozoti — koncepcije sticanja prevlasti nad Zemljom pretvaranjem kosmičkog prostora u arenu oružane borbe i zamisao »pobedničkog« rata u Kosmosu, zasluzuju nesumnjivo da budu osuđene. Srećom, ovi planovi, bar za sada, izgledaju neostvarivi. U prvom redu zato što su američke mogućnosti da ovladaju kosmičkim prostorom za strategijske ciljeve daleko od praktičnog rešenja⁵⁵).

I drugo, američki politički krugovi moraju računati na pritisak svetskog javnog mnenja, zbog koga su oktobra 1963. Sjedinjene Države prihvatile deklaraciju koju je potpisao i SSSR, o zabrani uvođenja u orbitu oružja za masovna uništavanja, što će u znatnom stepenu otežati iskorištavanje Kosmosa za vojne ciljeve.

⁵⁴) Podaci prema članku I. Bariševa, op. cit.

⁵⁵) I pored toga što su Sjedinjene Države među najbogatijim, ovladavanje Kosmosom i njegovo pretvaranje u vojnu bazu prerasta njihove mogućnosti. J. H. Rubel, pomoćnik sekretara narodne odbrane tvrdio je koncem 1962. »Izdaci Ministarstva odbrane za Kosmos u velikoj meri premašuju praktične vojne koristi koje su time postignute, jer nije realizovana nijedna zamisao praktičnog iskorištavanja svemirskog prostora za vojne ciljeve«, prema članku Z. Bronjareka u »Trybuna Ludu«, 16. XI 1962.

Šema 8 — Sistem ofanzivnog orbitalnog oružja. Prema: »The Royal United Service Institution Journal«, br. 11/1962.

Navodeći ovaj poslednji događaj kao sledeći nesumnjiv uspeh snaga mira⁵⁶), neki komentatori pripisuju mu pre svega psihološki značaj. Međutim, njegov vojni značaj, tvrde ovi publicisti, ograničen je činjenicom što se do sada ni jedna sila nije koristila kosmičkim prostorom da bi u njega smestila nuklearno oružje, kao i okolnošću što se deklaracija ne odnosi na zabranu korištenja kosmičkog prostora za ciljeve vođenja rata na zemlji. U toj oblasti ostaje i dalje neograničena mogućnost i opasnost da će okolozemaljski prostor biti korišten za razne izviđačke ciljeve, održavanje veze, korigovanje nuklearnih udara i slično. Pored toga, produžavaju se pokušaji da se u Kosmosu stvore odgovarajući sistemi pomoću kojih bi se usavršavali metodi vođenja nuklearnog rata⁵⁷).

Ovde postoji još jedna okolnost vredna pažnje. Može li se računati na to da sklapanje sporazuma stvara potpunu sigurnost da taj sistem oružja neće biti upotребljen? Treba se nadati da neće, ali to ipak nije isključeno. Potencijalni protivnici potpuno se razlikuju među sobom prošlošću i karakterom. Svaki od njih ima svoje motive i iz njih izведен način postupanja. Uvek valja računati da bi Zapad mogao pribeci upotrebi takvog oružja koje smatramo zabranjenim. Takav slučaj može zaista da se desi⁵⁸). Tako je, npr., bilo sa hemijskim sredstvima. Isti-

⁵⁶) Prema Moskovskom ugovoru o delimičnoj zabrani nuklearnih proba u atmosferi, Kosmosu i pod vodom, zaključenom 1963. godine.

⁵⁷) Nema sumnje da je jedan od glavnih ciljeva koji Amerikanci žele postići izgradnjom aero-kosmičkog oružja da se povrati izgubljena prednost u odnosu na SSSR u pogledu raketnog oružja i ispitivanja Svetmira, u kojim je područjima Sovjetski Savez za nekoliko godina ispred Sjedinjenih Država. To naglašava i Golowine u pomenutom delu.

⁵⁸) Da ove pretpostavke nisu bez osnova svedoči i »sugestivna« izjava predstavnika američkih vojnih krugova. »Ako proučimo istoriju ratova, uverićemo se da, kada rat postane neograničen i kad dođe u pitanje opstanak države, može da se računa na to da sporazumi kojima se predviđa zabrana izvesnih borbenih sredstava, mogu biti prekršeni«. Tako piše general D. O. Smith u knjizi: »Doktryna wojenna USA« (Vojna doktrina SAD) na str. 206. Slično rezonuje i general Bedell Smith: »Kada narod oseti da je postojanje njegove države ugroženo i da gubi rat, onda će, bez obzira na date svećane obaveze, posegnuti za bilo kojim oružjem koje mu se nađe pri ruci«. — Isto.

na, pred drugi svetski rat sve su zemlje prihvatile konvenciju o zabrani upotrebe bojnih otrova, ali to ipak nije odvratilo ratujuće strane da i dalje razvijaju proizvodnju bojnih otrova i da u opremu jedinica uključe i sredstva za protivhemski zaštitu. Što ipak nije došlo do upotrebe ovih strašnih sredstava, to sigurno nije bilo zbog toga što su sporazumom bila zabranjena, nego što je postojao strah od odlučne odmazde⁵⁹). U drugom slučaju moglo bi se desiti da se jednog dana strana koja je naklonjena miru, držeći se konvencija i međunarodnih sporazuma, uveri da je protivnik nadmoćniji u pogledu izviđačkih satelita koji fotografišu i osmatraju, proletaјућi nad njenom teritorijom, a njene vazdušne brodove da ugrožavaju protivorbitalni aparati druge velesile.

Producujući napore usmerene na stvaranje sistema koji bi obezbedio uspešno izvođenje nuklearnih operacija na zemlji, Amerikanci su u svoj plan rada za to područje u 1961. godini uvrstili istraživanje vojnih kosmičkih sistema, pomoću kojih bi se obezbeđivala dejstva oružanih snaga na zemlji, u vazduhu i na moru. U tom planu predviđa se, pored ostalog, izgradnja sistema kosmičkih satelita, »Midas« koji bi blagovremeno upozoravali na pojavu raketa dalekog dometa, izviđali druga protivnikova strategijska sredstva razmeštena na zemlji, moru i u vazduhu. Planom se dalje predviđa izgradnja satelitskog sistema »Samos« za kosmičko osmatranje i fotografsko izviđanje objekata na zemlji, čak i onih sa vrlo malim razmerama koji se nalaze na teritoriji socijalističkih država. Korištenjem satelita za vezu »Advent« izgrađen je jedinstven, globalan sistem veza za potrebe informisanja i rukovođenja američkim oružanim snagama i svim agresivnim imperijalističkim blokovima. Na kraju je izrađen

⁵⁹) »Hemijska borbena sredstva, u svojoj »opštjoj« varijanti, nisu našla široku primenu, mada stvarno ne bi dovela do zaostrvavanja borbe (pa ni do najbrže pobeđe), nego do nečeg sa svim suprotnog, do skučavanja delatnosti obeju strana. U području razvoja ovih sredstava ostvareni su mnogi pronađasci koji nisu mogli biti primenjeni u ranoj praksi, jer nisu bili na liniji osnovnih tendencija razvoja oružanih borbi«, — piše maršal Jermenko u članku »O nekotorih »novih« koncepcijah Pentagona« (O nekim novim koncepcijama Pentagona) u »Mjeđunarodnaja Žiznj«, nr. 6/1961.

satelitski navigacioni sistem oko Zemlje »Transit« za radio-navigacione potrebe podmornica naoružanih raketnim oružjem i za potrebe strategijskog vazduhoplovstva.

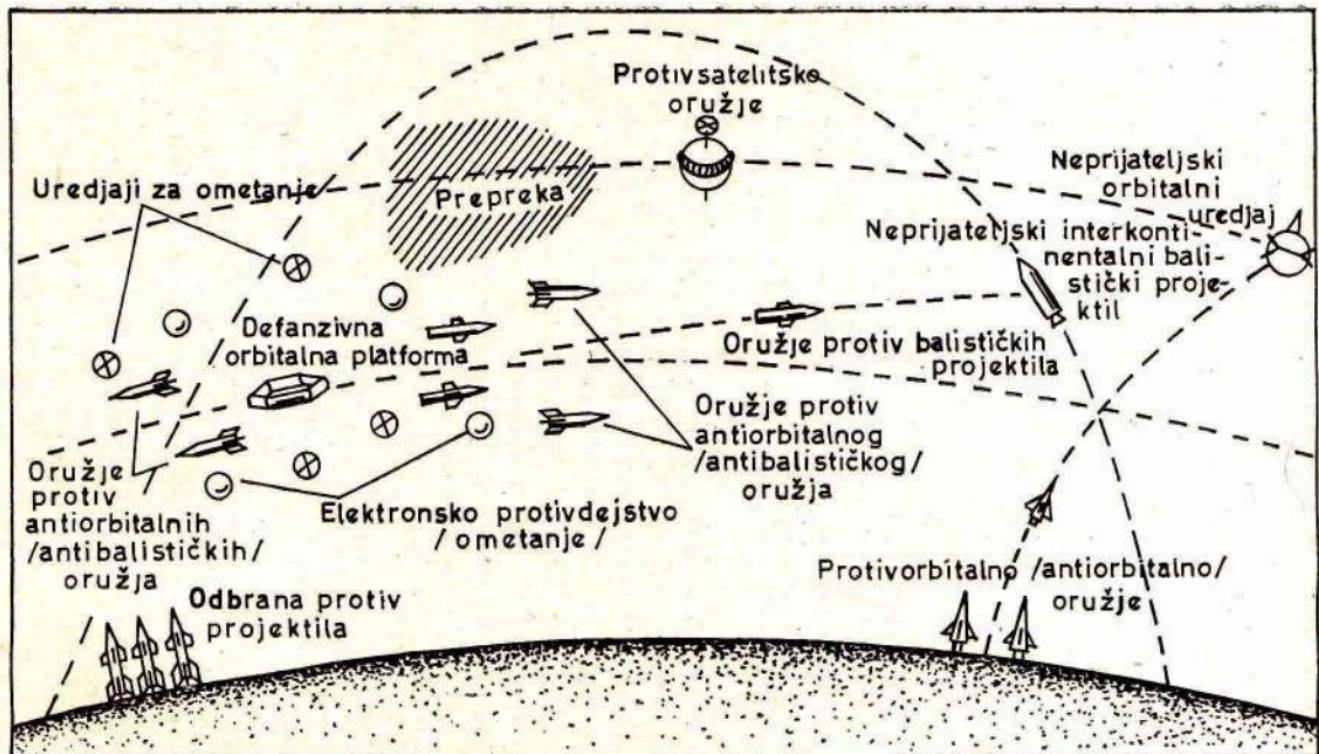
Nezavisno od ovoga, sada se u Sjedinjenim Državama vrše agresivne pripreme i u drugom pravcu, a to je projektovanje i konstruisanje sredstava koja treba da služe za borbu protiv veštačkih Zemljinih satelita koje su u orbite uvele druge države. Ovaj program Sjedinjene Države nameravaju realizovati izgradnjom tehničkih uređaja za otkrivanje, presretanje, i uništavanje veštačkih satelita⁶⁰).

Izgradnja sistema za otkrivanje i praćenje veštačkih Zemljinih satelita počela je u Sjedinjenim Državama još 1958. godine i, kako to proizlazi iz Džonsonove izjave, u tome su postignuti »značajni rezultati«. Ovaj sistem nazvan SPADATS, ulazi u sastav sistema prтивваздушне одbrane Severne Amerike. Već je izrađen širok sistem uređaja koji obuhvata razne predajne i radio-lokatorske stanice, optičke uređaje i druge. Istovremeno se radi na konstruisanju uređaja i aparata za presretanje i napadanje veštačkih satelita neposredno u kosmičkom prostranstvu. To se namerava realizovati pomoću kosmičkih pilotiranih stanica, pri čemu bi satelite mogla napadati sama ta stanica ili specijalni kosmički avioni koji bi se nalazili na njenoj palubi, odnosno pored nje. Ministarstvo odbrane Sjedinjenih Država donelo je u jesen 1963. godine odluku da se istovremeno pristupi izgradnji takvog oružja kojim bi se sa Zemlje moglo dejstvovati protiv satelita⁶¹).

Mnoge od ovih mera već su ostvarene, druge se ubrzano razvijaju, a neke su još predmet ispitivanja i tehničkih studija. To uostalom nisu jedine pripreme. Novine iz dana u dan javljaju o slanju u prostor oko Zemlje novih

⁶⁰) Ostvarivanje ovog programa službeno je potvrđio i predsednik Džonson 17. IX 1964. »... u 1962. i 1963. godini počeli smo raditi na sistemu pomoću kojeg bismo mogli uništavati satelite koji nose bombe. Sjedinjene Države izgradile su i isprobale dva sistema za otkrivanje i uništavanje naoružanih satelita koji kruže u kosmičkom prostoru oko Zemlje. Uređaji tih sistema već su instalirani i nalaze se u stalnoj gotovosti«. Prema: »Johnson Reveals 2 new Systems« (Džonson otkriva dva nova sistema).

⁶¹) Prema: V. Vanijejev, »Ataki na orbiti« (Napadi na orbiti), »Krasnaja Zvezda«, 9. VIII 1964. god.

Sema 9 — Odbrambeni sistem orbitalnog oružja. Prema: »The Royal United Service Institution Journal«, br. II/1962.

»tajnih« satelita⁶²⁾). Zbog toga ne bismo smeli da gubimo iz vida ove jasno izražene težnje da se bliski prostor oko Zemlje iskoristi za vojne ciljeve.

Govori se također da kosmički prostor omogućava primenu drugih vrlo opasnih oružja. Tako se, na primer, u američkim laboratorijama istražuje primena raznih vrsta zračenja⁶³⁾ i brzopokretnih plazmoida u vojne ciljeve. Eksperti misle da ćemo u 1975. godini biti »usrećeni« novim, nečuveno brzim i opasnim oružjem »X« — »zracima smrti« i plazmičnim loptama.⁶⁴⁾ Oružje o kome je reč moglo bi se slati iz uređaja koji se zove laser.

Do čega sve ovo može da dovede? Dovoljno bi bilo, na primer, raspolažati većim brojem specijalnih dirigovanih satelita koji ne bi morali obavezno biti naoružani nuklearnim oružjem, a kružili bi oko zemaljske kugle. Sa njih bi se moglo svestrano posmatrati sve šta se događa na Zemlji i nadzirati startovanje i pravac leta protivničkih raketa, a iz njih bi se emitovale specijalne vrste energije. Ova energija, dopirući do cilja brzinom svetlosti, mogla bi da u toku jednog delića sekunde uništi sve protivničke rakete. »Ako takva mogućnost odbrane od balističkih raketa — piše jedan zapadnonemački specijalista Zenger (Sänger) — ne bi nastupila tačno u isto vreme u svim blokovima koji predstavljaju vojnu snagu, nego kad bi ih jedna strana stekla makar i sa malom vremenskom prednošću, na svetu bi nastupila opasna politička situa-

⁶²⁾ Tako, npr., sredinom maja 1963. godine, vojno vazduhoplovstvo Sjedinjenih Država izbacilo je u kosmički prostor akumulator napunjen sa oko 400 miliona mesinganih iglica, s namerom da se oko Zemlje na visini od 3.000 km stvori pojas, od koga treba da se odbijaju talasi radio-stanica emitovani sa Zemlje. To je sledeći korak u pokušaju da se pomoći kosmičkog sistema veza upravlja raketama i strategijskim vazduhoplovstvom u slučaju rata. Štampa je 5. decembra 1963. javila da je iz američke vazduhoplovne baze Vanderberg pomoći raketu »Thor — Able — Star« lansiran satelit s »nepoznatom« namenom. Vidi: »Trybuna Ludu« od 18. V.

⁶³⁾ Dosad otkrivena zračenja dele se na dve osnovne vrste: talasno (zračenje elektromagnetskih ultrazvučnih talasa) i korpuskularno (vrlo brzo strujanje čestica materije ili laganih atomskih jezgra).

⁶⁴⁾ Više o tome: V. Stažinjski, op. cit.

cija, jer bi pokušaj brzog iskorištavanja te prednosti mogao označiti veliku opasnost za mir u svetu⁶⁵⁾.

Prepostavlja se da će sa pilotiranih orbitalnih i kosmičkih letelica biti moguće ne samo da se osmatra startovanje svih raketa, nego i da vodi borba protiv raketno-nuklearnih projektila za vreme leta pomoću »svetlosnih oruđa«⁶⁶⁾. Vlada uverenje da će država koja prva izgradi kosmičke stanice sa posadom i konstruiše svetlosno oruđe sposobno da »vrši paljbu« specijalnom vrstom energije, stići vojnu nadmoć nad onom silom koja ne poseduje takvo oruđe, pa da će tako praktično biti u stanju da ovlada Zemljom⁶⁷⁾.

Jednom rečju, ljudi mogu u kosmičkom prostranstvu da upravljaju specijalno konstruisanim sistemom oružja koje ne mora biti nuklearno i držati ga u sfalnoj gotovosti. Sve ovo može izmeniti osnovne aspekte strategije sprečavanja zasad još aktuelnom raketno-nuklearnom snagom, stvoriti nove političke probleme i, najzad, dovesti do toga da eventualna upotreba nuklearnog oružja počne da biva sve manje isplativa (rentabilna). Ako se rat stvarno prenese u kosmički prostor ili ako se naučimo da se »borimo« pomoću svetlosnih zraka, diskusije o izboru ove ili one strategije izgubiće uopšte svaki dosadašnji smisao. Možda su to hipoteze, ali se one u određenom stepenu zasnivaju na materijalnim premisama.

Svestrane pripreme američke vlade na polju istraživanja načina kako da se kosmos iskoristi za ratne ciljeve dokazuju da se usmene izjave ubijenog predsednika Kenedija — koji je rekao da trka u kosmičkom naoružanju krije u sebi veliku opasnost — ne podudaraju sa miltarističkom praksom Sjedinjenih Država. Sovjetski Savez i socijalističke zemlje odlučno su protiv iskorišta-

⁶⁵⁾ E. Sänger: »Raumfahrt technische Überwindung des Krieges Aktuelle Aspekte der Überschall-Luftfahrt und Raumfahrt«, (Kosmičko-tehničko sprečavanje rata, aktuelni aspekti nadzvučnih i kosmičkih letova), Hamburg 1958, str. 90.

⁶⁶⁾ Krajem 1962. god. zapadnonemačka štampa je javila o novoj američkoj opremi i tzv. »svetlosnom topu« koji bi bio u stanju da stvari snop svetla, sa snagom od oko 100 miliona vati, a ne bi bio deblji od olovke.

⁶⁷⁾ Vidi F. Baade: »Rok 2000. Ku czemu zmierza świat?« (Godina 2.000. Kuda ide svet?), Varšava 1962. str. 234.

vanja kosmičkog prostora za ratne ciljeve. One su to nekoliko puta pokazale svojom miroljubivom politikom i borbom za potpuno razoružanje. Ali i ovaj miroljubivi program zahteva izvesna planiranja. »Imajući ovo (američko kosmičko naoružanje — HM) u vidu — pisao je na stranicama časopisa »Krasnaja Zvezda« potpukovnik Larionov — vojna strategija Sovjetskog Saveza bila je primorana da uzme u razmatranje probleme u vezi sa proučavanjem načina vođenja borbenih dejstava uz korištenje kosmičkih sredstava«.⁶⁸⁾

Iz raznovrsnosti sredstava koja ugrožavaju nacionalnu teritoriju proizlazi zaključak da je za uspešnu odbranu njenog vazdušnog prostora i teritorije neophodna centralizacija snaga i sredstava, kako strategijskih tako i taktičkih. Ako taj uslov ne bi bio ispunjen, teško bi se moglo govoriti o planiranju bilo kakve operacije u domenu odbrane vazdušnog prostora i teritorije (koalicije), naročito zbog toga što planiranje takvih operacija mora da s neobičnom tačnošću odredi zadatke, objekte, vreme i rezultate dejstva odbrambenih sredstava. U svakom slučaju, u savremenim uslovima bezbednost nacionalne teritorije može biti uspešno rešena samo kompleksnim korištenjem sredstava protivavionske, protivraketne i protivorbitalne odbrane u tesnoj vezi sa sredstvima odbrane za Zemlji. I upravo ovde može da se pojavi osnovna slabost odbrambenog sistema, ako pitanje integracije, kako sa organizacione strane tako i u pogledu napora, ne bude zasnovano na pravilnoj strategiji teritorijalne odbrane. Radi toga treba uvideti neophodnost da se već sada razmišlja o takvom razmeštaju sredstava protivvazdušne i protivkosmičke odbrane koji bi omogućio izvršavanje nekoliko muševitih protivudara da bi se osigurala bar smanjivanje efekta udara iz vazdušnog i međuplanetarnog prostora.

⁶⁸⁾ V. Larionov, op. cit.